

ఉ పా ధా త ము.

ప్రాచీనాంధ్రనాటకములు.

ప్రతిష్ఠాచాణక్యము చరిత్రాత్మకమగు నాటకము.

ఆంధ్రమునఁ బ్రసిద్ధమమున నాటకములు రచించిన మ. గా. గా. పదవస్తు వేంకటరంగవాధాచార్యులు, కొక్కొండ వేంకటరత్నపండితులు నావిలూల నానుదేవ శాస్త్రిలు, ధర్మనరము కృష్ణచాచార్యులు, మున్నగు విపశ్చిన్యయ్యలు, తామాంధ్రమున నూతనకావ్యనిర్మాణము నొనర్చుచుంటిమని తలంచుచుండిరి. గ్రంథపరిశోధనమున నా కాలమునందలి యాంధ్రులు, వెనుకఁబడియుండుటచే, ఆంధ్రనాటక నిర్మాణమును గూర్చిన వారి యభిప్రాయములు నిండ్యములు కాకపోవచ్చును గాని, పరిశోధన విధా నములు వివిధములుగ విస్తరిల్లుచుండిన నేడుకూడ ఆంధ్రవిద్వాంసులు నాటకరచన యాంధ్రమునఁ గడుంగడు నూతనమనియుఁ బ్రబంధనిర్మాణమునకై యెంతయో శ్రమ పడిన పూర్వపుటాంధ్రులు, నాటకనిర్మాణమునకై యేల శ్రమపడకైకో యనియుఁ దమ యభిప్రాయములను విచ్చలవిడిగా వెదజల్లుచుండుట మిక్కిలి యాశ్చర్యకరమై యున్నది. పదునారవ శతాబ్దమునకు నంతయుండుండిన పింగళి సూర నాద్యుఁడూ, ముప్ర సిద్ధమగు ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమున నొకానొక నాటకసమాజమును (ఆకాలమున నీన మాజములకు „మేళము,, లనిపేరు) గూర్చి వర్ణించుచు ఇట్లు వ్రాసియున్నాఁడు:—

ఉ॥ అవనజాక్షీనందనుఁడు ♦ నాటక నాందిఁడగంబనించి యిం
పావసొలన్ బ్రకోచవయా. ♦ నాముఖముందనరార, నొప్ప, బ్ర
స్తావనతో ముఖాదులగు ♦ సందులు సాంగతఁబెంపుమీరి, గం
గావతరాది నాటకము ♦ లాడె ననేకము లద్భుతంబుగన్॥

సీ॥ ఆనాటకప్రయో ♦ గావసరముల భ
గీరధాద్యాకార ♦ ధారణమును
గంగాదినిమ్మగా ♦ గతియు, గైలాసాది
కగల్పకమును, నా ♦ నావనప్ర

పంచకంబును, బళు ♦ పక్షిమృగాది జం

తువిశేషరూప వృ ♦ త్తులును, మతీయు,

నెచటికెయ్యదియోగ్య ♦ మచటఁ దృద్వస్తు

సృష్టిపన్నిదము వే ♦ సియును గృతక

గీ॥ మగట నిశ్చయింపగలేక, ♦ యబ్రిపడుచు,

జూచి, సామాజికులు తమ ♦ సామూలెల్ల

నొసఁగులుగనైవ, నడపుచు, ♦ నొప్పమిఁగె,

రుక్మిణినుతుండు, మాయాని ♦ రూఢిమొనసి॥

ఈ మేళములు సూత్రాధారుఁడును, పారిపార్శ్వకుఁడును, విదూషకుఁడును, వారసీమంతి నీవ్రాతము,, ను, వైణిక, వైణవిక, మారజకజనాదినాట్య సామగ్రియును, గలిగి, య ధోచితగతిఁ బయనంబులొనర్చి, నగరంబుల విడిసి విడిసి యతివిచిత్రంబులగు తమ యాటనేర్పులు నెఱపుచుండిరట! ఇట్టి మేళములకును, ఈకాలమునందలి సురభినారివంటి వాటకసమాజములకును గల భేదమేమి? కావున, 16 వ శతాబ్దమున నాంధ్రదేశమున వాటకసమాజములు గలవనుట సత్యము.

ఇక వీరాడుమండిన వాటకములలోని భావ యాంధ్రమేనాయని పక్ష. ఆంధ్రమేయని నాసమాధానము.

పింగళినూరన్నకు ఇంచుమించుగా సకలకాలికులును, కొంచెము తరువాతివారును అగు కవులచే రచింపఁబడిన ఆంధ్రనాటకములు పెక్కులు * తంజావూరిలోని లిఖిత పుస్తకాలయమున నిప్పుడు కన్పట్టుచున్నవి. ప్రాచీనాంధ్రనాటకములనుగూర్చి విపులమైన యొక న్యాయము మున్ముందు వ్రాయఁబోవుచున్నాను. కావున నిప్పుడు స్థలీపు లాకముగానూత్రము వ్రాయుచున్నాను.

ఈగ్రంథాలయమున 68 కన్న నెక్కువగా ఆంధ్రనాటకములు కలవు. ఇవి యన్నియును, సాంఘిక, చారిత్రక, పౌరాణికవిషయికములై యున్నవి. మహారాజులు విద్వాంసులు, వేశ్యలు, నాటకకర్తలై యుండిరి. మధురవాణి, రంగాజి, కృష్ణాజి మొదలగు స్త్రీలు సుప్రసిద్ధ నాటకములను రచించియుండిరి. అప్పటి నాటకములలో

* ఈ ప్రాచీననాటకములనుగూర్చి మాగురువుగారిగు మ. రా. రా. రా. సా. గి. వెం. రామమూర్తిపంతులుగారు పరిశోధించి తమ పరిశోధనల ఫలనఁ దేలినవిషయముల నాకుపదేశించియున్నారు. నేను స్వయముగాఁ బరిశోధించి తెలిసికొన్న విషయములతో నవి పమేళనమొనర్చి యాన్యాయమున వ్రాసియున్నాను.

వల్లకళ్యాణము, ప్రబోధచంద్రోదయము, రాధావంశధరవిలాసము మొదలగునవి పాఠ్యముఖ్యము వహించియుండెను. ఆకాలమునందలి నాటకములలో సూత్రధారపారిపార్వ్యక విధూషకులుండుటచేతను, అంకవిభజనయుండుటచేతను యక్షగానములకన్న భిన్నములై నేటినాటకములకు దరివాపుగానున్నవి.

ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నమున వర్ణించిన నాటకములకును పైఁజెప్పిన నాటకములకును భేదములేకుండుటచేతను, అని ఇంచుమించుగ సమకాలికములగుటచేతను, పదునారవశతాబ్దమున ఆంధ్రనాటకముల రచనయు, ప్రదర్శనములునుగూడ నాంధ్రదేశమున వ్యాపించియుండెననుట నిశ్చయము. కావున నాటకరచన ఆంధ్రమున నూతనముగాదు

చరిత్రనాటకములు.

చారిత్రకవిషయములు నేడగ్రస్థానము వహించియున్నవి. * చరిత్రాత్మకములగు నవలును, నాటకములును లెక్కకు మిక్కిలిగా నేడు వెలువడుచున్నవి. నేడు ఆంధ్రకవులు వ్రాయుచున్న చరిత్రాత్మకములగు నాటకములలోఁ బెక్కులు రసవంతములుగానే యున్నను వేంకటరాయశాస్త్రిలుగారి ప్రతాపరుద్రీయమువంటి సర్వాంగ సుందరమైన నాటకము వేఱొకటి యుత్పత్తికాలేదు. ప్రస్తావనలోనున్న యీప్రతిజ్ఞాచాణక్య మాలోపమును గొంతవఱకుఁ దీర్చగలదు. వంగభావలో ద్విజేంద్రలాల్ రాయ యను మహాకవి రచించిన చంద్రగుప్తనాటకము ననుసరించి యుచితములైన మార్పులతో నాంధ్రమున నీనాటకమును గవి వ్రాసియున్నాడు. క్రీస్తుకు పూర్వము నాలుగవశతాబ్దమునందలి హిందూదేశపు పరిస్థితులనుగూర్చియు, అందును ముఖ్యముగా భారతీయులకును గ్రీకులకును, జరిగినయుద్ధములను గూర్చియు, మౌర్యసామ్రాజ్య నిర్మాణమును గూర్చియు, చాణక్యగాజనీతిని గూర్చియు, జక్కగా కవి చర్చించియున్నాడు కావున ఈ నాటకమునందలి కథ సులభముగా గ్రహించుటకై చారిత్రక విషయములు కొన్ని చర్చింపవలసియున్నవి.

* చరిత్రరచనయందు ప్రాచీనమైనవైనవైనవినుబడియుండిరని నేటి విమర్శకులు వ్రాయుచుండుట వింతలలో వింత. ప్రతాపవిజయము రాయవాచకము, తంజావూరి రాజులచరిత్ర, కృష్ణరాయవిజయము మున్నగు చరిత్రగ్రంథములు తెనుఁగులో నెన్నియో గలవు. ప్రాచీనాంధ్రనాటకములలో చారిత్రనాటకములును పెక్కుగలవు. కొన్నిటి నీక్రింద వ్రాయుచున్నాను.

కౌసరాజవిలాసము — శేషాచలకవి

కల్యాణము — గిరిరాజకవి

విజయరాఘవ చంద్రికావిహారము, కల్యాణము

— పోకటిదీక్షితులు.

మన్నారదాసవిలాసము — రంగాజమ్మ

రఘునాథాభ్యుదయము — విజయరాఘవరా

యలు

చరిత్రాంశములు.

కీర్తిస్తు పూర్వము నాలుగవశతాబ్దమున అలెగ్జాండరు దండయాత్రయు, మగధ రాజ్యముపై నవనందులయధికారమును ప్రధాములైయున్నవి. కావున ఆరెండుచు ప్రత్యేకముగాఁ జర్చించుచున్నాను. ఈవిషయమునుగూర్చి శ్రీ స్వామి విద్యానందపరమహంస బి. ఏ. గారు విజ్ఞానదండికాగ్రంథమాలలోఁ బ్రచురించిన “చంద్రగుప్త చక్రవర్తి” అను గ్రంథమునఁ గొంతవఱకు యుక్తియుక్తముగా వ్రాయఁబడియున్నది. కాని శ్రీ పరమహంస గారు వ్రాయకవిడిచినయంశములు పెక్కుగలవు. కావున, అందు వ్రాసినయంశములు సంకుచితములుగను, వ్రాయనియంశములు విపులములుగను జర్చించుచున్నాను.

మగధసామ్రాజ్యము భారతీయసామ్రాజ్యములలో మాత్రమే గాక ప్రాచీనచిక్ సామ్రాజ్యములలోనుగూడ నుపరిస్థిత్థానము వహించియున్నది. మహాభారతకాలమున జరాసంధుఁడు చక్రవర్తులలో మేటియైయుండెను. అప్పటికే నగరనిర్మాణమునను, పరిపాలనవిధానమునను, మాగధు లగ్రస్థానము వహించియుండిరి. క్రీ. పూ. 7 వ శతాబ్దమునుండియును మగధరాజ్యమును కైశు నాగులు పరిపాలించుచుండిరి. వీరిలో బింబిసారునికాలమున—ఆరవశతాబ్దమున—బుద్ధుఁడును, మహావీరుఁడును దమతమమతములను స్థాపించిరి. నాలుగవశతాబ్దమున నీసామ్రాజ్యమును నవనందులుపరిపాలించుచుండిరి. వీరు బౌద్ధాశ్రమములను, శూద్రులను ద్వేషించుచుండుటచే, బౌద్ధాశ్రమములు, శూద్రులు నేకీభవించి నందవంశమును విధ్వంసముచేసి, మౌర్యరాజ్యమునుస్థాపించిరి. నవనందులుబౌద్ధాశ్రమద్వేషముఁ గలవారయ్యును, బలవంతులగుట శత్రుభయంకరులై, హిందూదేశమునకుఁదూర్పుభాగమును పరిపాలించుచుండిరి. ఆకాలమున భారతవర్షమునకుఁ బశ్చిమభాగమున చిన్నచిన్నస్వతంత్రరాజులు చిన్నచిన్న స్వతంత్రరాజ్యములకు నధిపతులైయుండిరి. ఇది కనిపెట్టిహిందూదేశమంతయు నిర్ణేయంఁడెననితలఁచి, దానిజయించిపాలించుటకై గ్రీకులరాజయిన అలెగ్జాండరు హిందూదేశముపై దాడివెడలెను. అలెగ్జాండరు గొప్పవీరుఁడని పాశ్చాత్యపండితులు వ్రాసియున్నారు. * అతిప్రాచీనకాలమున ఆసరేయ (ఆస్సీరియా) దేశాధీశ్వరియగు సెమిరామిస్(Semiramis—

* పాశ్చాత్యులదృష్టిని అలెగ్జాండరెట్టివీరుఁడయ్యును హిందూదేశమున నాతఁడుసంపూర్ణవిజయముగదలెడు. దీని గూర్చి ప్రాచీనగ్రీకుచరిత్రకారులు కొండలు నిన్నుతు.

queen of the Assyrians) హిందూ దేశముపై చాడివెడలెను. అప్పుడు నలచక్రి
వర్తితండియగు వీరసేనుడు చక్రివర్తియై హిందూ దేశమును బరిపాలింగుచుండెను. వీ
రసేనుడు సెమిరామిసను పూర్ణముగాజయించి యామెను హిందూ దేశమునుండితరిమి
వేసి. ఆశరేయుల నాకాదళమును యుద్ధసామగ్రిని దీసికొని, భారతీయులగౌరవమును
గాపాడెను.

అపైఁజాలకాలమువఱకును బాశ్చాత్యులు హిందూ దేశముపై చాడివెడలలేదు.
తరువాత క్రీ. పూ. 6 వ శతాబ్దమున „డెరయస్,, అను పారసీకరాజు హిందూ దేశ
ముపై దండెత్తి సింధునదికిఁ బశ్చిమభాగమును జయించి పారసీకరాజ్యమునఁగలిపె
ను. * అకాలమున హిందూ దేశము మిక్కిలి ఫలవంతమైధనవంతమై యుండుటయే గాక
హిందవులు మహావీరులయియుండిరిని పారశీకచరిత్రకారులు వ్రాసియుండిరి. భారతీ
యుల శరసంధాన నైపుణ్యమును గనిపెట్టి డెరయస్ కుమారుడగుగైరీగీజిస్ (Xerxes)
అను పారశీకచక్రవర్తి భారతీయులను దననైన్యమున విలుకాండ్రఁగాఁజేర్చుకొని గ్రీసుదేశ
ముపైఁచాడివెడలి విజృంభించెను. భారతీయులు బాహుబలమున క్షీణించిరిని యను
కొనుచున్న నేఁటికాలముననే పాశ్చాత్యకదనరంగమున శ్వేతముఖులపై భారతీయ
నైన్యములు విజృంభించి భారతీయులవీరత్వమును పాశ్చాత్యులకుఁ జవిజూపినవన రెం
డువేల యేనూరేండ్లకిందట భారతీయవీరులు పాశ్చాత్యకదనరంగమున విస్మంభించి
శ్వేతముఖులను చీకాకుపఱచుట వింతగాదుగదా ! సెమిరామిస్ డెరయనులనుగూర్చివి
ని యలెగ్జాండరు తాను వారికన్నమిన్నకాఁగోరి హిందూ దేశముపై దండయాత్రచే
సెను. సెమిరామిస్ డెరయనులు పాశ్చాత్యులమ్యును ఆసియాఖండమువారే ! కావు
న అలెగ్జాండరే భరతవర్షము జయింపఁదలఁచిన మొదటి శ్వేతముఖుడు.

పాతముగావ్రాసినను, నేఁటియాండ్లయచరిత్రకారులు దానినిగప్పిపుచ్చి అలెగ్జాండరు
పరాజయము అయిరోపాకంతకును పరాజయమనితలఁచికాఁబోలు తన్వవాతలు వ్రాసి
యున్నారు. కాని సత్యమిప్పుడిప్పుడు బయలుపడుచున్నది.

* పారశీకులదండయాత్రనుగూర్చిన ప్రసింగమంతయు భారతీయగ్రంథముల
లో నెక్కడను గన్పట్టదు. ప్రాచీనపారసీకగ్రంథములే యిందుకాధారములైయున్నవి
కావున పారశీకులదండయాత్రలోని యాధార్థ్యమును గనిపెట్టుటకు భారతీయచరిత్రకారు
లకు కష్టమైయున్నది.

* అలిక నుందరుఁడు అతిస్వల్పకాలములో సిరియా పరిషేయా యీజిప్టు బాక్త్రీయా మున్నగు దేశములను జయించి * హిందూ దేశ ద్వారముననున్న తక్షశిలానగరమును ముట్టడించెను. తక్షశిలానగరమాకాలమున నొకచిన్నస్వతంత్ర రాజ్యమునకుఁ బ్రధానస్థానమైయుండెను. ఆ దేశము మిక్కిలి ఫలసంతమైయుండెను. ప్రజలు శాంతవృత్తులవలంబించి సుఖజీవనమునర్చుచుండిరి. తక్షశిలానగరము పెద్దవిద్యాపీఠమై పెక్కు దేశములనుండి విద్యార్థుల నాకర్షించుచుండెను. ఆ దేశమును అంభీయును రాజుపాలించుచుండెను. (గ్రీకుచరిత్రకారులలోఁగొందఱు Taxiles అనియును కొందఱు Ambhi అనియును వ్రాసిరి. Taxiles అనునది నగరనామమైనను పురుష నామముగా భ్రమింపఁబడెను. Ambhi అనునది ఆభీరశబ్దమునకు గ్రీకువికృతికావచ్చును. పాశ్చాత్యకాలమున ఆభీరులు ఆహింతములలో నేయుండిరి.) తన నైస్యమున మహావీరులుండియుండినను, సుఖజీవనము నేయుచుండిన ప్రజలకు యాద్యమువలన సుఖభంగముకలుగుననియు విద్యలకు నాశనముకలుగుననియు, తలంచి అంభీ అలెగ్జాండరుతో సంధిచేసికొని, అతనికి కావలసినపదార్థముల నతనికిచ్చి. తనకుఁగావలసినది అలెగ్జాండరువద్దనీసికొని నిశ్చితుఁడైయుండెను. అలెగ్జాండరు ట్టినిశ్చింతనోనుండక వీరులతో నిండియుండిన హైందవ నైస్యమువలన గ్రీకులకెట్లయిన ముప్పువచ్చునని భయపడి దుర్మాత్తుఁడై, రాత్రియందఱును నిద్రించుచున్నప్పుడు హైందవనైస్యములపై మాతాత్తుగాఁబడి వారిలోఁజాలమందిని వధించెను.

(1) ఇది మిక్కిలిదుర్మాత్తమునియు, అలెగ్జాండరు కీర్తికిదికళంకము తెచ్చెననియు గ్రీకుచరిత్రకారులకుఁగొకఁడు వ్రాసెయున్నాఁడు.

* అలెగ్జాండరు అనుపేరు హైందవశాసనములలో అలిక నుందరుఁడని వ్రాసియున్నది. చూడఁగా అలిక నుందరో నామ... (అశోకుని శిలాశాసనము.) * అలెగ్జాండరు నాటికి దేశములు బలహీనములైయుండటచే, వానిని జయించినంతమాత్రమున అలెగ్జాండరు వీరుఁడని చెప్పుటకు వీలులేదు.

1 ఇట్టిదుర్మాత్తము చేసిన వాఁడెట్టివీరుఁడో భారతీయులూ హిందూజాలరు. కాని ఈవిషయమును నేటిపాశ్చాత్య చరిత్రకారులు కప్పిపెట్టిరి.

(2) తక్షశిలానగరమునుండి ఆలెగ్గాండకు ముగ్గుల దేశమువఱకుకిబోయెను. ఈముగ్గులు మహావీరులు. వీరితో జరిగిన యుద్ధములో ఆలెగ్గాండరుకు గొప్ప గాయముతగిలెను. దానివలన ఆతఁడు మూర్ఛితుడై మృతప్రాప్తియు జెపజిబోయెను. అతనియనుచరులతని దీసి కొనిపోయి ప్రిణవైద్యము చేసిని నాతఁడెట్లెట్లో బ్రకింకెను. అంతనతఁడు భయపడి యా దేశమునుండితప్పించుకొని చల్లచల్లగా (3) పౌరవుల రాజ్యమును ముట్టడించెను. పౌరవునితో ముఖముఖి యయుద్ధముచేయలేక కొంతవైద్యమును రాత్రిగిచ్చికట్టిలో నదిని చాటించి దొంగతనముగా పౌరవుని వైద్యముపై బడెను. నిద్రావస్థలోనున్న పౌరవుని వైద్యము వెంటనే తెలివి లేద్యుకొని చేతనయినంతవఱకు యుద్ధముచేసి గ్రీకువైద్యమును చీకకుపఱచెను గాని దానిని గెలువలేకపోయెను. అయినను హైందవ వైద్యమును గెలుచుట గ్రీకువైద్యమునకుఁ జాలకష్టమయ్యెను. పౌరవునితో జరిగినయుద్ధము వలఁగ్రీకులు ధైర్యహీనులయిరని గ్రీకుచరిత్రకారులు వ్రాసి యున్నారు. ఈసమయమున సేమగధరాజ్యమున కొన్నియల్లరులు సంభవించెను.

సహాపద్యునందుఁడు మహాబలవంతుడై మహాధనవంతుడై మహావైభవముతో మగధరాజ్యమును బాలించుచుండెను. అతనివైద్యమున ఎనుబదివేల గుర్తులును రెండు లక్షల కాల్యులును, ఎనుబదివేల కథములును, ఆరువేల ఏనుగులును ఉండెనని గ్రీకుచరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. అతని యనంతరమున అతని కుమారులగు నవనందులు రాజ్యమునకు వచ్చిరి. వీరు దుర్మార్గులై బ్రాహ్మణద్వేషమును, శూద్రద్వేషమును గల వాడైయుండిరి. మహాపద్యునకు శూద్రశ్రీమైన మరయందు చంద్రగుప్తుడను కుమారుఁడు జనించెను. ఇతఁడు రాజులకుచిత్తమైన నుగుణసంపదగలవాడగుటచే రాజ్యమున నున్నతస్థానము వహింపఁదలంచెను. కాని శూద్రులయందలి యగౌరవబుద్ధిచేతను, మరయందలి ద్వేషభావముచేతను, వారు చంద్రగుప్తుని దృఢీకరించిరి. అభిమానియగుటచేఁ జంద్రగుప్తుఁడు నందరాజ్య కధ్వంసముచేయఁదలంచి, అలికనుందరుఁడు పరాక్రమశాలి యని ఓనియుండుటచే అతనిఁడెరి యతని సహాయము నపేక్షించెను. అలికనుందరుఁడు నందరాజ్యమునుగూర్చి ప్రసంగించి యాతని రాజ్యమునకుఁగల వైశాల్యమునుగూర్చియు వైద్యమునుగూర్చియు వాస్తవమైన సమాచారమును తెలిసికొనెను. అంత పెద్ద సామ్రా

2 ఈముగ్గులకు గ్రీకుచరిత్రకారులు Mallians అనివ్రాసియుండగా విన్సెంటుస్మిత్ గారు మాళవులని అర్థముచేసిరిగాని అది వాస్తవముగాదు.

3 గ్రీకుచరిత్రకారులు Porus అనివ్రాసిరి. దానికి పురుషోత్తముడని తప్పుగా అర్థముచేయబడెను. వేదకాలముగూర్చుండ పౌరవుల స్థానికములుగా వ్రాసియుండిరి.

జ్యము హిందూ దేశమునఁ దూర్పుభాగమునఁ గలదని తానదివఱకు వినియుండలేదు. అయినను సహజముగ పరాక్రమశాలియగుటచే నందరాజ్యముపై దండెత్తుటకు దలఁచెను గాని యాతని సైన్యముమాత్రము ధైర్యహీనమైయుండెను. ఇరువదిఁల కాల్పులము రెండువేల గుఱ్ఱములను గల సౌరిపుని జయించుటకే యెంతయోశ్రమ పడవలసివచ్చెను గదా! అంత సైన్యముగల మగధరాజ్యమునుదామెట్లు జయింపఁగలుగుచును మానడ్డో నియనులు (గ్రీకులు) భయపడి మేము ముందొక యడుగైనఁ దెచ్చుమని చెప్పి, తమ నాయకుని యాజ్ఞలను మెట్టివేసిరి. అట్టి నుందరునకు తనసైన్యమునైఁ గోపునవచ్చి కొన్ని దినము లెవ్వరితోను మాటాడక, యుద్ధిగి, తన డేరాలో పండుకొనియుండెను. అప్పటికిని తనసైన్యము తనమాట వినలేదు. మించుమిక్కిలి తన డేరాలోనికివచ్చి „బ్రిదికి యుండిన సుఖములు బడయవచ్చు, మాధవా! మన రథమింక మరలనిమ్ము, అనునట్లు „స్వామి, మాయాఽబిష్టలఁ జూచుటకు మాకనుజ్ఞయిమ్ము, మాగధసైన్యాగ్నిలో మమ్ముఁ ద్రోయకుమని యాతనిపాదములపైఁబడి ప్రార్థించిరి. చేయునదిలేక యెట్టుకేలకు ఆతఁడంగీకరించి తనసైన్యమును మఁల్చెను. కాని తన దేశమున చేరకముందే వాబి లాన్ నగరమున మన్యజ్వరముచే నాతఁడు మృతినొందెను. ఆతఁడు మృతినొందిన వెంటనే యాతని రాజ్యమంతయు నాతని నేనాధీపతియగునెల్లొకను చేతిలోఁ బడెను. వెంటనే యాతఁడు రాజ్యమంతయు నాక్రమించి, తన యధీనమునకుఁ దెచ్చికొని యభివృద్ధిచేసికొనుచుండెను.

అలెగ్జాండరువలన సహాయమునొందక చంద్రగుప్తుఁడు తిరిగి యింటికి వచ్చుచుండగాఁ ద్రోవలో నందులచేఁ బరిభ్రమింపఁబడినవాఁడును, నందరాజ్య విధ్వంస మొనర్పఁ బ్రతిజ్ఞ తైకొనినవాఁడును, బ్రాహ్మణుఁడునునగు చాణక్యఁడాతనికిఁ గన్పడి, యుభయుల యుద్దేశము నొక్కటియగుటచే తన మంత్రబలమున నందరాజ్యవిధ్వంసమునకుఁ బాను తోడ్పడుదానని చంద్రగుప్తున కాతఁడు నరమిచ్చెను. నుప్రసిద్ధనీతిశాస్త్రులకర్తయగు కాటిల్యుఁడు తన నీతిశాస్త్రచే నైతికనుందరునిచే నవమానితములైన హిందవరాజ్యములను బోగుచేసి, వారి సహాయమున నందరాజ్యవిధ్వంసనమొనర్చి, మార్వ రాజ్యమును స్థాపించి, తన పతిజ్ఞును నెగవేర్చుకొనెను. బ్రాహ్మణుని బుద్ధి బలమును, శూరుని బాహుబలమును గలసి నందరాజ్యవిధ్వంసనమొనర్చిన పిమ్మట చంద్రగుప్తుఁడు సికందరుపై క్రోధముఁ దీర్చుకొనఁ దలంచెనుగాని, అప్పటికాతఁడు మృతినొందెను. ఇంతలోఁ గాకతాళన్యాయమున, విదేశీయులగు గ్రీకులను జయింపవలెనను సంకల్పము చంద్రగుప్తునకును, హిందూ దేశమును పూర్ణముగా జయించి యైతికనుందరునికన్న మిన్నయనుకీర్తి సంతోషించువలెనను నెల్లొక ముగ్ధును గలయునుగా చేతగాని

య భయమును యుద్ధముయ్యెను. ఆయుద్ధమునఁగూడఁ. చాణక్యని సీతిశక్తిచే చంద్రగుప్తనికే జనుముయ్యెను. అంతట గ్రీకురాజు గ్రీకులు జయించిన భారతవన్శభాగమును తన మాతృతోఁబాటు చంద్రగుప్తనకిచ్చి, రాయబారిగా మెగాస్తనీసును * నియమించి, కన్యాశుల్కముగా ఏమారేనుఁగులను చంద్రగుప్తనివలన గ్రహించెను. తనపక్షమునఁ బనిచేయుచున్న యొక పార్వతీయ భూపాలుని కుమార్తెను తాను పెండ్లియాడఁదలఁచుకొని యుండఁగా, పెల్లూకను కుమార్తెనుగూడఁ బెండ్లియాడవలసి పచ్చుటచే, భారతీయ భూపాలుర యాచారము ననుసరించి, చంద్రగుప్తఁడు ఆయవతీమణుల నిర్వరనుగూడఁ బెండ్లియాడి, చాణక్యని సహాయమున విశ్చింతుఁడై రాజ్యపాలనము చేయుచుండెను.

ఈనందర్భమున అలెగ్జాండరునుగూర్చిన వాస్తవవిషయముల కొన్ని వ్రాసి కాఖాచంకృమణ మొనర్చినందుకు పాఠకులు మన్నింతురుగాక.

అలెగ్జాండరునుగూర్చి నిష్పక్షపాతముగ వ్రాసిన ప్రాచీనగ్రీకుచరిత్రకారులలో ప్లూటార్కుఆను నాతిఁడు ముఖ్యుఁడు. ఈతఁడు వ్రాసిన వ్రాతలలోఁ గొన్నిటిని తారుమారుచేసి యుఁగొన్నిటిని విడిచియు, కేఁటిపాశ్వాత్యచరిత్రకారులు చరిత్రలు వ్రాసి యున్నారు. భారతీయచరిత్రకారులు దీనిని గమనింపక, దొరలు చెప్పినదే వేదమున తలఁచికొంటారు—వారిననుసరించియే వ్రాసివారు. చరిత్రచరిత్రోధనలలో స్వతంత్రస్థానము వహించిరని మనముకొన్న కె. వి. లక్ష్మణరావుగారుగూడ నిట్టి పొరపాటుచేసిరని చెప్పటకు చింతగానున్నది. ప్లూటార్కుగ్రంథము లాంధ్రభాషలో లేకుండుట విచారముగానున్నది. కావున అంధుల యుపయోగమునకై అందు కొన్ని వాక్యము లుదహరించుచున్నాను.

(1) ఆభీరుల వైస్యమునుగూర్చి:—

There was a certain number of soldiers of the Indians, the warlikest men of all that Country.....did great hurt unto Alexander in diverse places.

వీరు హిందువులలో గొప్పవారు. పెక్కుతావుల అలెగ్జాండరునకు బాధకలుగఁ జేసిరి.

* మెగాస్తనీ సనుపదము మహాస్థానికుఁడను సంస్కృతపదమునకు సరిపోవుచున్నది. ప్రస్తుతచరిత్ర కారులెల్లూ హించినను, నేనుమాత్రము మెగాస్తనీసనునది యొకపురుషుని నామముకాదనియు, నొకయద్యోగము చేరినయు సూహింతున్నా.

2. Alexander having made peace with them in a city where they were kept in, when they came abroad upon surity of this place, which they had made, he met with them as they went their way, and put them all to the sword. There was but this only fault to blemish the honour of his noble deeds in all his wars.

ఆభీరుల వైస్యములుగల యొకనగరముతో సంధి చేసికొని, సంధికారణమున, వారుని రాయధులై నిర్భయమున వెలికిరాగా, వారినందఱను జంపివేసెను. ధీరుడైన యలెగ్జాండరు చేసిన కార్యములలో నిది యొక్కటియే యాతనికి కళంకముఁ దెచ్చెను.

3 మల్లలనుగూర్చి:—

In assailing the city of the Mallians (which they say are the warlikest men of all the Indians,) he was almost slain there.

* * *

At the length he had a blow with a dart on his neck that so astonished him that he leaned against the wall looking upon his enemies. In the meantime, the Macedonians compassing him round about took him, and carried him into his tent half in a swoon, and was past knowledge. Where upon there ran a rumour straight in the camp that Alexander was dead. This notwithstanding, he overcame the danger and escaped.

Being very weak, he kept diet a long time to recover himself and never came out of his tent until he heard the Macedonian cry about his tent to see him.

హిందువులందఱిలో మల్లలు మిక్కిలి పరాక్రమవంతులని చెప్పుదురు. వీరిపట్టణము ముట్టడించినప్పుడు అలెగ్జాండరు మృతప్రాయుడయ్యెను. యుద్ధమున నాతనికి బాణమొకటి గుచ్చుకొనెను. దానివలన నాతఁడు నేలగూలి, శత్రువులవైపు చూచుచు నొకగోడకు జేరిగిల్లియుండెను. ఇంతలో గ్రీకులూతనిచుట్టుముగి, జాలినొంది, మార్చానస్థలో వైతర్యంహితుఁడైయున్న యాతని నతనిడేరాలొనికిఁ దీసికొనిపోయిరి.

అప్పుడు అలెగ్జాండరు మృతినొందెను నార్తి వ్యాపించెను.

కాని, యాతఁడెట్లెట్లో ఆయపాయమునుండి తప్పించుకొని యందుండి పారిపోయెను. మిక్కిలి సీరసముగా నుండుటచే, తిరిగి యారోగ్యవంతుఁ డగువఱకును పథ్యముగా నుండి, డేగాలోనే నివసించుచు తన సైన్యము తన్నుఁ జూడవలెనని యేడ్చి మెట్టపెట్టువఱకు నాతఁడు డేరానుండి నైకిరాకుండెను.

పౌరవునిగూర్చి:—

This last battle against King Porus killed the Macedonian's hearts and made them say that they had no desire to go any further to conquer India. For, finding that they had such ado to overcome them, though they were but twenty thousand footmen and two thousand horse, they spoke ill of Alexander when he went about to compell them to pass over Ganjes. * + * +

Alexander then offended with his men's refusal, kept close in his tent for certain days and lay upon the ground. * + *

His soldiers came to the door of his tent crying and lamenting humbly beseeching him to lead back again.

పౌరవునితో జరిగిన యుద్ధమువలన గ్రీకులగుండె బ్రద్దలయ్యెను. ఇంక హిందూ దేశమున ముందొక యడుగైనఁ బెట్టుటకు వారికిష్టము లేకుండెను.

అంతిత్కువ సైన్యముగల పౌరవుని జయించుటకే యంతకృష్టమయ్యెనుగదా. 'సైన్యసైన్యముతో'నున్న గంగాతీరమును జయించుటకు సాధ్యమెట్లుగనని భయపడి, గంగాతీరమునైపు యుద్ధమునకుఁ బొండ్లని నందుకు నారు అలెగ్జాండరును నిందించిరి.

* * * * *

అలెగ్జాండరు తన సైన్యముపైనిరిగి, కొన్నిరోజులు కదలక మెదలక డేరాలో పండుకొనెను.

* * * * *

గ్రీకుసైన్యములు డేరావద్దకువచ్చి, తమ యిండ్లకుఁ దమ్ముతీసికొని పోవలసినదని యేడ్చుచు నతని బ్రతినాఁడుకొనినది. శాన్తిహృదయము గూర్చి వాఁ యాచు:—

The grave philosophers and wise men of India did greatly trouble him also. For they reproved the Kings and princes of the Indians for that they yielded unto Alexander and procured the free cities to take arms against him.

హిందూ దేశమునందలి తత్వశాస్త్రజ్ఞులు ఆలెగ్జాండరుకు చాల బాధనొసంగిరి. అతనికి లొంగిపోయిన రాజులను జీవాల్ల పెట్టి, ఆలగ్జాండరుపై తిరుగుబాటు చేయునట్లు వారిసగరములవాటిని ప్రోత్సహింపరచిరి.

హిందూ దేశములో ఆలెగ్జాండరు మాపిన పరాక్రమముగూర్చి ప్రాచీనగ్రీకు చరిత్రకారుడు వ్రాసిన యావాక్యములు చాలనా? ఆకాలమునందలి బ్రాహ్మణుల దేశభక్తిని, ఈకాలమునందలి బ్రాహ్మణుల దేశభక్తితో పోల్చిచూడుడు.

నాటకరచన.

ఈనాటకకర్త యాచారిత్వ విషయములను జక్కగా గ్రహించి, యిందు వివరించి యున్నాడు. కావున నీనాటకము సహృదయులకు హృదయుగముమై యుండు ననుటకు సందేహములేదు. ఇక నాటకమునందలి కొన్ని మంచివిషయములను చూపెదను.

1 సందులుచూపిన బ్రాహ్మణద్వేషము వలన చాణక్యనకు జనించిన కోపముకు గవి యిట్లు వర్ణించియున్నాడు.

చం. పారిహృదయంబు దన్ని నిట ♦ లాక్షు షనోతికయంబడంచి, భీ

కరమగుతొత్తివంశకుజ ♦ కాండకోరకుతారమై, ధరా

మరునకు గౌరవగబొసగి, ♦ మాత్యులకున్ భువిగల్పభూజమై

పరమపవిత్రమైయొసగెను ♦ బ్రాహ్మణతేజము సంస్మరించెదన్.

2 బ్రాహ్మణ విద్వేష ♦ పాపమునంగాదె

వేయిచేతులవాని ♦ యాయుషణగె;

బ్రాహ్మణవర్ణుని ♦ వంచించుటంగాదె

వేయికన్నులవాని ♦ పెంపణంగె;

బ్రాహ్మణిఁజెఱుప్పి ♦ రమియించుటంగాదె

రాజైవ చంద్రుడు ♦ రహిందోజుగె

బ్రహ్మర్షినరులని ♦ ర్బంధించుటంగాదె

నమామండు సర్వజ ♦ న్శంబుఁదాల్చె

గీ. జపతపోధ్యాన పరులౌట ♦ శాంతులౌట

బ్రాహ్మణపవిత్రులు పర ♦ బ్రహ్మహితులు

కోగి కాపధద్వేషంబు ♦ రూపుమాపు

బ్రాహ్మణద్వేషమట్టెదే ♦ పాపపులకు.

ఈకోపమున జనించిన చాణక్యుని ప్రతిష్ఠ యెంతయుఁ బ్రశంసనీయును.

చం. కలుషితచిత్తులన్ ఖలుల ధీతియిచ్చునులన్ కుతారధా

రలవధియిందునాపరశు ధీరాముని నీ ప్రస్థురొమనట్లు నీ

కులమును సంహరించి, నినుఁ గూర్చెద నీహృదయంబుఁ జీల్చెదన్

కలియగ భ్రాతృవుండని జ గంబునుతింపగఁగిరి గాంచెదన్.

గీ. నందులకు ఘోరీవిలయంబ ధీమందకోప

వహ్నిజనితేగ్రూమలతికా ధీవలయుమోశి

ఖావలయుమా నీహృదయం ధీక్తమునఁగాని

సంస్కరింప, నిసింప, ని ధీస్సంశయముగ.

3 నందుని ప్రేరేపకల ద్వేషమున బ్రాహ్మణులును, శూద్రులును, నేకీభవించుట

యట్లు చక్కగా చెప్పబడినది. —

సీ. బహుభాండములయందుఁ ధీరధివి నయట్టి

మృత్విడ మేకమై ధీయెనఁగునట్లు

బహుభూషణులందు ధీశిల్లుచున్నట్టి

బంగారమేకమై ధీపరగునట్లు

బహుధేనువులయందు ధీబ్రభవించియున్నట్టి

క్షీరమేకంబయి ధీచెలఁగునట్లు

౧ హుదేహములయందు ధీబ్రజ్వలించుచున్న

చరమాత్మయేకమై ధీవలయనట్లు

గీ. మనమహోద్యమమేకమై ధీయనలమట్లు

కాత్రీవుల బూదెసేయుని ధీస్సంశయముగ

విప్రుడును శూద్రుడేకీభవించిరని

యాప్రభుత్వంబు నశియించు ధీమేమింత

4 హేలేనా ఆంటియోకనులు ఏకగర్భజనితులు. ఆయినను ఆపేషయము విస్మృ

తమయ్యెను. కావున ఆంటియోకను హేలేనాను బెండ్లియాడఁదలంచి యామెను ప్రో

త్సాహముచేసెను కాని యామె యంతరాత్మ యందుల కంగీకరింపలేదు. పిదప పాస్తవ

ముతెలిసిన పైఆంటియోకను వరితపించెను. ఈపేషయ మీనాటకమునఁ జక్కగా

వర్ణింపఁ బడినది.

ఆ టియోకను మోహమును హెలేనా నిరాకరించుట:—

మ. బలవంతుండు జయించి, దేహాలనుని ♦ స్పృహించి దేహంబులన్
బలిమిన్ దుగ్ధింపగవచ్చు, శారీరవృత్తి ♦ యస్మాత్సంతృప్త్యయన్ బల్మమై
గెలువన్ జాలునె? నీవు నాయెడలలోగెడెంచినన్ నామనో
బలమున్ నీవుజయింపజాలుదువె? సం ♦ భావించుమిథ్యమున్.

5 చంద్రిగుప్తునినై ఛాయయను, హెలేనాను, జూపిన మోహము పునరుక్తి
లేకయు నైదుధ్యయలేకయుఁ జక్కఁగా వర్ణింపఁబడినది. ఇందును, హెలేనాను తెం
డ్డియాడి యామితో సింహాసనమునఁ గూర్చుండిన తనమనో నాయుషఁడగు చంద్రిగుప్తుని
జూచినప్పుడె శుభ్రమస్త్రీయగు ఛాయవృద్ధియయిన జరించిన భావపరలపర యాకవి
మిక్కిలి నేర్పుతో వివరించెనున్నాఁడు.

హృదయమా, దుఃఖింపకుము—అబ్బ—అబ్బ— అనూయాపశ్చిభావము—
శరీరమ వశమగుచున్నది—

“మ. అనూయన్ వహించి. యోర్సుగనుమా. ♦ యాఁపితాంగంబుంన్
వనటంజెండగ నేల? తాల్మివలదే? పాదాద్వయల్ తొట్టితెక
కనుదోయిక్ మితిమీఱి పొంగిపారలేక ♦ గన్నీరు మన్నీరుగా
మనమా, యార్వ్యవహింప,బోలదునుమా ♦ మన్నించి శాంతింపుమా?

దైవికగుణ సంపత్తికిని. అనురగుణ సంపత్తికిని చాయవృద్ధియయిన జరిగినయు
ధమిందు మిక్కిలి ప్రశంసనీయము.

6 కాత్యాయనుని పాణినీయమునందలి వేదాంతమును గూర్చిన పిచ్చిహాస్యరస
మును జక్కగా బోషించుచున్నది. “ఇట్టివాస్యోక భిక్షకుని నేనెన్నఁడు జూచియుం
డలేదు. “తత్పురుషః సమానాధి కరణపడిః కర్మధారయః”, అన్నట్లున్నది. అర్థమే
మనఁగా

నీవు పాణినీయముఁజక్కఁగ బలించియుండునె.

భక్తు—లేదుబాబూ.

కాత్యాయ—

(సాధునిశ్చలదానుగారి విచారసాగరమున నచ్చటచ్చట పాణినీయ వ్యాకరణ
మునందలి వేదాంతమును గూర్చి ప్రసంగములుకలవు. అవి చదివినవారికి కాత్యాయను
నిశ్చిన్విత సద్భావ సేవముగాఁ గన్నట్లును.)

ఈ నాటకము నిట్టి మనోహరములైన విషయములు పెక్కుగలవు. ఈ నాటకము నందలి పాత్రరచన ప్రశంసాస్వాదు గానున్నది. అందును పురుషపాత్రలలో చాణక్యని యందును ప్రీతిపాత్రలలో ఛాయాయందును, మనోహరపాత్రరచనా సైపుణికస్పష్టమున్నది.

కానీ నాటకరచనలో ఆవలంబించవలసిన భావనుగూర్చి నాయభిప్రాయములు భిన్నములుగానున్నవి. కావున ఆవిషయమై యిప్పుడు న్యాయదలఁచుకొనలేదు.

ఈకవికి వృత్తరచనలో మిక్కిలి నేర్పుగలదు. ఇంతియమందే నేను చెప్పివరీతిగా—చంపకోత్పలముల న్న కాష్టాలమత్రేభములు ధారాశుద్ధిగలనై యుండును.

ఉ. నాకొక, యొక యైనఁబడు ♦ నాల్గుజగంబులు నాదుకోపమన్

గాకలమగ్గివే? యడుగుణంబులు రాలవే? నేడుచూచెదం

గాక, యెవండునన్నునరి ♦ కట్టగఁజాలనె? నీడుఖడ్గమున్

గ్రేకొని నే వధించెదను; ♦ గాకులు గిన్నెలు సంతసించగన్.

మ. వనభాగంబునఁ బంచమస్వరమునన్ ♦ వాసంతవేళన్ బికం

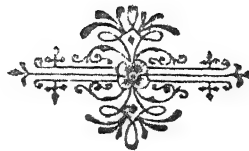
బనురక్షిన్ వహించి పాడుదనన్ ♦ నానందముహ్వాగ; నె

వ్వనిమోదంబునకై మరుచ్చలితమై ♦ వల్లదళంబాడు? దా

ననుమానించి యొనర్చు కార్యమునఁదా ♦ నానందముంబొందెడున్.

ఇట్లు

మండపాక పార్వతీశ్వరశాస్త్రి,

మ న వి .

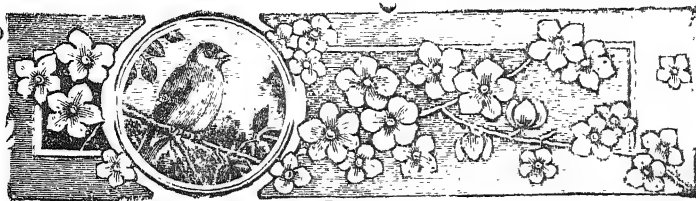
ఆంధ్రసోదరులకు. —

నేనింతకుఁ బూర్వము విజయ విజయము (లేక) కర్ణవిక్రమము. విచిత్ర పీఠబొబ్బిలియను నామాంతరమునఁ బద్మనాయక విక్రమమునను రెండు నాటకముల విరచించి యాంధ్రభాషామున కొనసంగితిని. నాయీ నాటకము లాంధ్రభాషాభిమానలచే మిక్కిలి కొనియాడఁబడుటంబట్టి మఱియుండు నాటకము విరచింపనుద్యుండవలె యుండునయమున, బ్రహ్మశ్రీ ఆదిభట్ల తరిణయ్య సిద్ధాంతిగారు పంగభాషయందు విఖ్యాతికెక్కిన కవిచంద్రిలు, ద్విజేంద్రలాల్ రాయగారు నాటకములు రసవంతములని నాకుఁడెలియఁజేసి, తన్నాటకములలోఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన చంద్రిగుప్తు నామనాటకమును సంపూర్ణముగఁ బఠించి నానుబోధించిరి. శ్రీయతద్విజేంద్రలాల్ రాయగారి కథావస్తువిధానమునంతయు బ్రహ్మశ్రీ తరిణయ్య సిద్ధాంతిగారి వాఙ్మూలమున, నాహృదయ ఫలకమునఁ జిత్రించికొని, వారి సంపూర్ణ సాహాయ్యముననే, పృతిజ్ఞాచార్యమునుపేర నీ నాటకము మిక్కిలి శీఘ్రకాలములోనే విరచించితిని. నేనీ నాటకము సంపూర్ణిగ విరచించి నాలుగుసంవత్సరముల పర్యంతము మిన్నకుంటిని. ఇట్లుండ, వేఁగుఁజుక్క మండలి కార్యదర్శిగారగు మ॥ రా॥ రా॥ దేవరాజు కృష్ణారావు పంతులుగారు తమ గ్రంథమండలియందుఁ బ్రకటింప నన్నొక నాటకముఁ గోరిరి. సిద్ధముగనున్న యీ నాటకమె వారికొసంగితిని. ఈ నాటకముఁ బఠించి, మిక్కిలి యానందించి, తమమండలి యందుఁ బ్రకటింప నంగీకరించి నన్నెంతయు బహుకరించినందుకు శ్రీ దేవరాజు కృష్ణారావు పంతులుగారికి నీ సంతకముఁ గృతజ్ఞుడను. ఈ నాటకమున ముద్రింపఁబడిన యుపోద్ఘాతము బ్ర॥ శ్రీ॥ మండపాక పార్వతీశ్వరశాస్త్రి B. A. గారిచే విరచింపఁ బడినది. ఈ నాటకము సాంగముగఁ బఠించి విపులముగ విమర్శించి యనేక సూత్రసాంశములతో విరచించినందులకు శ్రీ॥ శాస్త్రిగారికి నేనెంతయుఁ గృతజ్ఞుడను — గురుత్వల్యలుకు మదీయ పాఠశాలములునగు బ్ర॥ శ్రీ॥ తరిణయ్య సిద్ధాంతిగారికి ననేకవందనముల సమర్పించు న్నాను — ఈ నాటకమునంగల మంచిచెడ్డల విమర్శించు స్వాతంత్ర్యముఁ బాఠకమహాశయులకొసంగి. యాంధ్రభాషాము హోత్సహించెనేని, శ్రీద్విజేంద్రలాల్ రాయగారి నాటకముల సాంధ్రభాషామత్స్యకి సమర్పింప సంసిద్ధుడనని యందు యూలముగ ధనికులగు సాంధ్రభాషాభిజ్ఞులకు విన్నవించుకొనుచున్నాను.

ఇట్లువిధేయుఁడు

భాగవతుల నృసింహశర్మ

గ్రంథకర్త.

శ్రీరఘవచంద్రియనమః

ప్రతిజ్ఞాచాణక్యము.

నాం ది.

ఉ. ధర్మము సర్వమూలముల శ్రీ దైవతమయ్యది నిర్వహించి, స
త్కర్మము లాచరింపుము; వి శ్రీ ఘాతమువచ్చిన గీడుమూడదీ
చర్మము మాంసపంకిలము శ్రీ శాశ్వత మాత్మకు నాశముండదీ
మర్మమెఱుంగుమంచు ఋజు శ్రీ మార్గముఁగ్రీడికిఁ జూపిశత్రురా
ణ్మర్మములంగలంచిన ర శ్రీ మావిభుఁడోముత భారతీయులన్.

గీ॥ “శిష్టజనపరిత్రాణాయ శ్రీ దుష్టశిక్ష.

ణాయ ధర్మసంస్థాపనా శ్రీ ధ్ధాయ సంభ

వామి ప్రతియుగమ్మ” ని నాఁడు శ్రీ పలికినట్టి

సార్థసారధికిన్ శత శ్రీ నందనములు.

ఉ. గాంధీకి లోకసన్నతయు శ్రీ అంధరమంత్రీ సమానదివ్య ధీ
కంధికి, వాఙ్మీ శాత శర శ్రీ కాండపిఖండిత శత్రురాజ్య
గ్గింధికి, సంధివర్జితప శ్రీ రస్మరరంధికి, సర్వదేశసం
బంధికి భక్తిపూర్వకన శ్రీ మస్కృతులిచ్చెననిష్ఠస్థికిన్.

(నాంద్యంతమున సూత్రీధారుఁడుప్రవేశించి యెర్రపై పుల చూచి

నటీ.....(అనిపిల్చుచు.)

నటుడు—(ప్రవేశించి) ఏమి యాజ్ఞ?

సూత్ర—నీవు వచ్చితివేమి?

నటుడు—ఎవరైన నేమి? కాలయాపనకు.

సూత్ర—కాలయాపనకిది సమయముగాదు. చూచితివా?

పరిషజ్జనమును.

నటుడు—ఓహో! నేడెట్టినుదినము. అందుకే నాకాపులిం

తలు వచ్చునన్నవి.

సూత్ర—అసాగా?

నటుడు—వీరితలులేని యాపులింతలుండవుగదా?

సూత్ర—అవును. నేడొక నూతననాటకము బ్రయోగింప వలెను.

నటుడు—నూతననాటక మానగా నెట్టిది? పురాణగాథలంగల ది యీ పరిషజ్జనమున కింపు బెంపదా?

సూత్ర—ఆకాలము గతించినది.

చం. పలుకులఁ జేసెనుట్టిపడు పద్యములున్న నుదారభావముల్

గలిగిన, సౌష్ఠవంబుగ న లంకృతులన్ గడునింపునింపినన్

విలసదనేక పాత్రల ప్రియ వేశమునం జవులూరఁజేసినన్

వలచిపతింప రెండు మన ర్ వారు పురాణకథాప్రసంగమున్.

నటుడు—అవునవును. అట్లయిన నెట్టినాటకము బ్రయోగింపవలెను?

సూత్ర—నిజదేశకథావిధానముంగల నూతననాటకమునంగాని యీ సభ్యులొనరింపరు.

నటుడు—అనాటక నామధేయము?

సూత్ర—చంద్రగుప్తనామాంతరముంగల ప్రతిజ్ఞాచారిక్యము.

నటుడు—ఓహో! ఈచరిత్రమెల్లరకుఁ జెలకుపిప్పియైనది.

సూత్ర—ఇది యట్టిది గాదు. వంగభాషయందు ప్రసిద్ధికెక్కిన ద్విజేంద్రలాలురాయకవి విరచించిన చంద్రగుప్తనాటకమున కనురూపముగ నీరూకకము ప్రతిజ్ఞాచాణక్యము విరచింపఁబడినది—

గీ. అతివచిత్రంబు వివిధర శ సాస్పదంబు

భావవిలసితంబతుల క శ థావిధాన

సంయుతంబు, మృదులశబ్ద శ సౌప్తవంబు

నవ్యకావ్యమీ చాణక్య శ నాటకంబు.

నటుడు—అట్లనా? మన యీ యాంధ్రకవిగూర్చి యెఱుంగుదువా?

సూత్ర—ఎఱుంగకేమి ?

సీ. ఇరువదియెనిమిది శ యేండ్ల ప్రియమువాఁడు

ద్రావిడకులజుండు శ బ్రాహ్మణుండు

భాగవతులవంశ శ వారాశిచంద్రుండు

నరసింహమఁగఁడ శ నర్పువాఁడు

సూర్యనారాయణ శ సూరమాంబా తనూ

జాతుండు, పండిత శ జనసఖుండు

సంస్కృతాంధ్ర సమాన శ సాహిత్యవిభుండు

కవితారస శ ల్లాసకాముకుండు

గీ. విజయ విజయబాబ్బిలివీర శ విక్రమాది

నాటకంబుల సుప్రబం శ ధములను, శత

కముల, నవలలవ్రాసిన శ కవివరుండు

కాళికాపురాణగ్రంథ శ కారకుండు.

నటుడు — ఈపలుకులకే పరిష్కజనమాఁచించునా ? నాటకప్రయోగమున మన నేరుపు, కవికూరుపు, వ్యక్తమగును.

సూత్ర—మంచిది. నీపుత్రత్వయత్నమున నుండుము.

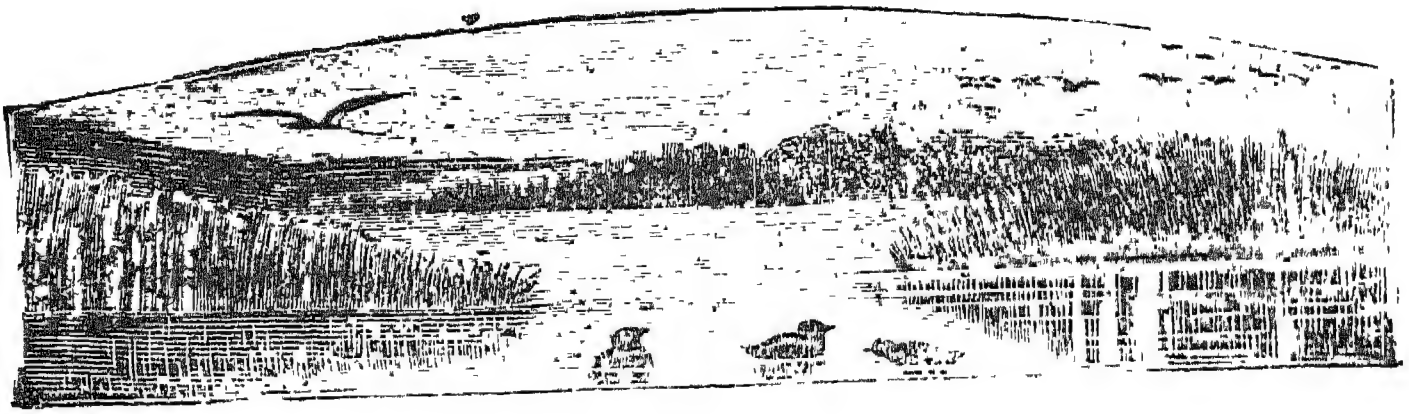
నటుడు — నీయుఖవిలాసముఁజూచి నాటకము జయప్రదముగ నుండునని నిశ్చయింపవచ్చును.

సూత్ర—చంద్రగుప్తునకు సెకందరుభవిష్యద్వాక్యముఁ జెప్పినట్లు పల్కితివి. నీవాక్య మమోఘముగఁగాక. (అని పరివజ్జనముఁ జూచి)

సీ. కతకజక్షోద సం కళితమై స్వచ్ఛమా
 సలిలమాంబోలును శ స్వాంతమునను
 కర్ణకరోరంబు శ గా సుంతయున్ సతిఁ
 గావింపకుండఁగే శ కలనణంచి
 కళలచేవికసిల్లు శ జ్ఞానచంద్రికల న
 జ్ఞానతమోవినా శ శనముఁజేసి
 మంచిచెడ్డలనేర్ప శ రించునిరూఢిచే
 హంసలచాతురి శ ననుకరించి

గీ. అమలభావంబున శరత్తు శ ననుసరించి
 నృహరికృతిగచనాచమ శ త్కృతిక్కినైన
 నాటకముఁ జూడనలయు నా శ నందమొండ
 నలయు నాంధ్రదేశీయ వి శ ద్వాంసులార.
 నటుడు—బావా ! బాగుగాఁ జెప్పితివి.
 సూత్ర—మనకిక విశంబమునకు వేళలేదు. రమ్మ—

(ఇరువురు సమ్మిమింతురు.)

శ్రీరామచంద్రాయ నమః

ప్రతిజ్ఞాచాణక్యము.

ప్రథమాంకము:—ప్రథమదృశ్యము.

స్థానము:—సింధునదతటము. కాలము:—సాధ్య.

(యవన సేనాసన్ని వేశ సమీపమున, సెకందరు, సెల్యాకసు. నస్తమించుచున్నసూర్యునిఁ జూచుచుఁ బ్రవేశించుచుండును. హెలేన శల్యాకసు పార్శ్వమున నిల్చియుండును.)

సెకందరు—నీవనినది నిశ్చయము. ఈ సేనము విశ్రాంతి పొంది గనున్నది. దినకాలమునందు ప్రచండమార్తాండమండలము గాఢసీలాకాశముఁ గాల్చుచుండును. రాత్రికాలమున సుధామండలము, స్నిగ్ధజోత్స్నాప్రవాహమున లోకము జలకమాడఁ జేయుచుండును. మఱియుఁ దామసీనిశీధములయందు నగణ్యములగునక్షత్రము లాకాశమును కాంతివంతముగఁ జేయుచున్నవి. చూడ సూర్యునిచుండుగదా? ప్రావృట్కాలమునఁ గృష్ణమేఘమండలము దైత్యసంఘముగఁబోలి భీకరగర్జనధ్వనులతో గగనరంగమున నాట్యమాడుచుండును. ఆశ్చర్యమాశ్చర్యము. అభ్రభేదియై ధవళతుషారమాలియై, హిమాదిస్తైర్యముఁ జూపుచున్నది. విశాలములగు నీనదీనదము లుద్వేగమున నెటు బరుగులిడుచున్నవో పరికింపుము—

సెల్యూ—సత్యము. సత్యము. సార్వభౌమా!

సెకం—చూచితవా? ఒకచోఁ దాశవనములు గర్వించినట్లుఁ దలలెత్తి యెట్లునిల్చియున్నవో? ఒకచాయ, విశాలవటవృక్షములు స్నిగ్ధచ్ఛాయల నలుగడల వ్యాపింపఁజేయుచున్నవి. ఒక క్రేవ మత్త మాతంగములు జంగమపర్వతంబులవలె విడంబించుచు, మందమంద గతులఁ బ్రకటించుచున్నవి. ఒకయోర మహాభుజంగములు హింసాపరుల వక్రగతులఁ జూపుచున్నవి. ఒకతావున నుత్తుంగశృంగకురంగములు మాగ్ధ్యమును వెల్లడిజేయుచు, నిర్జనజనాంతరమున శూన్యదృష్టులఁ జూచుచున్నవి మఱియు నీఖండమును, సౌమ్యగౌరవీర్ణ కాంతిఁ గల యొకజాతి పరిపాలించుచున్నది. ఈజాతి ముఖమున శైశవసారశ్యము, దేహమున వజ్రశక్తియుఁ. జఙ్గుల సూర్యదీప్తియు, వక్షస్థలమున నమోఘసాహసము విరాజిల్లుచున్నది. విక్రమాక్రమములఁ దమ్ము జయింపఁగలవారిఁగాంచి యానందించుఁగాని, యించుకంతయు ద్వేషింపదు. పౌరవుని నేను బంధించునప్పు డాతని పలుకుల నీవు విని యుండవా?

సెల్యూ—ఆపలుకులెట్టివి సార్వభౌమా?

సెకం—నేనతనిఁజూచి, నావలన నీకుఁ గావలసిన దేమని నేను ప్రశ్నింపగా నాతఁడు:—

చం. గెలుపు తొలంగెనంచు మది ॥ గ్రించుదనంబిసుమంత లేక, యా
దలఁబయికెత్తి తీసికొక ॥ తల్కిగురొత్తగఁజూచి పిన్నన
వొలయుగ ఊతియొత్తమున ॥ కొప్పుగు గౌరవమిచ్చగింతు, నీ
వలన లభించుగాకయని ॥ నల్కె విముగ్ధ గభీరధోరణిన్.

నేనీవాక్యమునకుఁ జమకీర్తుండనై “యీజాతీయంతయు నిట్టిభావముఁ గలిగియుండు”నని మనంబునందలంచి తత్తణమే పారవ్రుస కౌతనిరాజ్య మొసంగితిని.

సెల్యూ—ఉదారభావులకిది వింతగాదు.

సెకం—ఆతనిఁ జూచినంత నపూర్వముగు నుల్లాసము నాకుద యించెను. సామ్రాజ్యము స్థాపించు కోరికతో నే నీఖండమునకురా లేదు. దిగ్విజయకీర్తి స్తంభము జగతి నెలకొల్పునేతెంచితిని.

సెల్యూ—సార్వభౌమా ! అట్లయిన దిగ్విజయము సంపూర్ణఁ జేయకుండఁ బోనుద్యమింపనేల?

సెకం—నామాశయమమోఘముఁ జేయుటకు నూతనసైన్య ము గావలసియున్నది. సేనాధిపతీ ! ఎంతటి యాశ్చర్యము. మాసడను రాజ్యమునుండి వచ్చునపుడు మదీయ సేనాపదాఘాతములకుఁ దృణ ములంబోలి మార్గమునంగల జనపద బు లణఁగినవిగదా? యుంగూ మారుతముఁబోలు చమూసమూహముచే, నేను శత్రు సేనాసంఘము ను ధూమరాశిం జేసితిఁగదా? ఆసియాఖండార్థభాగము , మాసడను సామ్రాజ్యవిజయవాహినీవీరపదభరమునకుఁ గంపింపదా ? నియతి వలె దుర్వారమై, హత్యవలె కరాళమై, దుర్భిక్షమువలె నిష్ఠూరమై, వ రాక్రమించు మదీయప్రతాపము, శత్రురాజ హృదయ రక్తసిక్తమగు విజయశకటము నధిరోహించి యాసియాఖండార్థభాగోపరివక్షస్థస్థులమునుండి దాడివెడలెంగదా? అయిననేమి? అడుగిడినయంతఁ బిడుగు వడినవడువున, బ్రాంధమున నే, శతద్రువదీప్తీరమున, నిమహావీరునిచే నాప్రతాపఖడ్గము మొద్దువోయెంగదా? అదియట్లుండె; తక్షశిలానగ రమునంగల యంభీభూపాలునియెడ, సుశయాత్ముండనై యర్థరాత్ర మున నేఁ గొవించిన, ఘోర కార్యమునకు, నామనంబెంతయుఁ బరితపి, చుచున్నది. అనంతరము, తన్నగరమును డివెడలి, మల్లులతోఁబోరాడి

జీనచ్ఛవంబనై, బ్రదికివచ్చితి. నీవెఱుంగవా? మీఁదుమిక్కిలి మనసే నాసమూహము విరక్తిఁజెంది, హిందూదేశమనిన భయమొందుచు న్నది—నాయాజ్ఞాఁగిక్కరించినది. ఇంతియ కాక, మగధరాజ్యము మిక్కిలి బలవంతమైనదని తెలియవచ్చినది.

(అనంతరము, చంద్రగుప్తునితో నాంటియొకన్. ప్రవేశించును.)

సెకం—అంటియొకన్ ! విశేషమేమి? (చంద్రగుప్తునిఁజూచి)
ఈతఁడెవఁడు?

అంటి—ఇతఁడొక చారుఁడని తలంచెదను.

సెకం—చారుఁడా? సమాచారమేమి?

అంటి—ఇతఁడు మన శిబిరపార్శ్వమునఁ గూర్చుండి, శుష్కతాళపత్రమున నేమియో వ్రాయుచుండఁ జూచితిని. నేనుసమీపించి పరిశోధించితిఁగాని నాకేమియుఁ దెలియకుండెను. అందుచే సార్వభౌముని సన్నిధానమున కీతనిఁ దెచ్చితిని.

సెకం—యువకా ! నీవు వ్రాయుచున్న యంశమేమి? సత్యముఁ జెప్పవలెను.

చంద్ర—సత్యమునే పలికెద. రాజాధిరాజా ! భరతఖండము సత్యదేవతకుఁ బుట్టిసిల్లు.

సెకం. — (నెల్యూకసుఁజూచి, యనంతరము చంద్రగుప్తునితో) మంచిది. నీవువ్రాసినయంశముఁ దెలియఁజేసి, నీదేశగౌరవము నిలుపుకొనుము.

చంద్ర.—విశేషమేమియు లేదు. నేను సార్వభౌమునిశిక్షయు వ్యూహములఁ బన్నువిధానము, యుద్ధసన్నాహ ప్రక్రియ, రణయాత్రామార్గము, మాసకాలమునుండియు గమనించుచుంటి.

సెకం—ఎవనిశిక్షచే నేర్చుకొనుచుంటివి?

చంద్ర—(నెల్యూకసుఁజూపుచు) ఈసేనాధిపతివలన,

సెకం—సెల్యూకస్ ! ఇదిసత్యమా?

సెల్యూ—సత్యము సార్వభౌమా !

సెకం—(చంద్రగుప్తునితో) అనంతరము?

చంద్ర—సార్వభౌమాని సేనాసమూహ మీస్థలమునుండి మగిడిపోవుననివిని, నే వేర్చిన విషయమంతయు నీవత్రమున వ్రాయుచుంటిని.

సెకం—వ్రాయుటలో నీయభిప్రాయమేమి?

చంద్ర—సెకందరు చక్రవర్తిగోఁ బోరాడుతలంపునఁ గాదు.

సెకం—అట్లయిన?

చంద్ర—సార్వభౌమా ! నేను మగధదేశరాజ పుత్రుడను ; చంద్రగుప్త నామధేయుడను. మదీయజనకుఁడు మహాపద్మనందుఁడు. నాతమ్ముడగు నందుఁడు సింహాసనమాక్రమించి నన్ను వెడలించెను. ప్రతిక్రియకుఁ బ్రయత్నించుచుంటిని.

సెకం—మంచిది. అనంతరము?

చంద్ర—సార్వభౌముని యద్భుతవిజయనార్త నావీనులఁ బడెను. మఱియు నాసియాఖండార్ధభాగ మతనిచమూసమూహముచే విచలితమయ్యెననియు, నదనదీపర్వతంబుల నతిక్రమించి యతని పరాక్రమము వ్యాపించెననియు, నార్యకులరవియగు పౌరవుని జయించెననియు వింటిని. మహావీరశిఖామణియగు, పౌరవుని జయింపఁజాలిన, యద్భుతపరాక్రమక్రమము నెఱుంగఁగోరి, యీసేనాధిపతివలన రణభీతౌపక్రియ నభ్యసించుచుంటిని. అపహృతమైన నారాజ్యము నుద్ధరింపవలయుననియే నాముఖ్యాభిప్రాయము.

సెకం—(సెల్యూకసుఁ జూచును.)

సెల్యూ—నేనిట్లెఱుంగను. యువకుని యాకృతియు వాగ్దోరణి

యు నాకు సంతసము గొలిపెను. నేనెఱింగిన యంశములఁ దెలియ జేసితి. విశ్వాసఘాతుకుఁడగునని యెఱుంగను.

ఆంటి—(కఠినముగ) విశ్వాసఘాతుకుఁడెవఁడు?

సెల్యూ—ఈయువకుఁడు.

ఆంటి—అసత్యము. నిశ్చయముగ నీవే విశ్వాసఘాతుకుఁడవు.

సెల్యూ—ఆంటియోకస్ ! నాస్రీయము నీవు విచారింపకుఁ డినను, నాపదవిపైన నెఱుంగుదువా?

ఆంటి—ఎఱుంగ కేమి? నీవు సేనాధిపతివయ్య సార్వభౌముని విశ్వాసమునకు భంగము గల్పించితివి.

సెల్యూ—ఆంటియోకస్ ! (కోపముతో ఖడ్గమొననుండిగై కొనును.)

ఆంటి—(చేనున్న ఖడ్గము సెల్యూకసుశిరమును లక్షించివిసరును.)

చంద్ర—(తన ఖడ్గముతో, నా ఖడ్గమును నివారించును.)

ఆంటి—(చంద్రగుప్తునిపైఁ బడఁబోవును.)

సెకం—ఆంటియోకస్ ! తాళుము. తాళుము.

ఆంటి—(లజ్జచేదలవం చుకొనును.)

సెకం—ఈయశాద్ధత్యమునకు నీవు, సామ్రాజ్యమునుండి వెడలింపఁబడితివి. సామాన్యసైనికున కింతటి యశాద్ధత్యమా? ఆశ్చర్యమున మ్రోనుపడి నీసాహసకృత్యమును జూచుచుంటిని. నీవింతటి మూర్ఖుఁడవని కలనైన భావించియుండను. శీఘ్రముగ నీదేశమునుండి వెడలుము.

ఆంటి—(లజ్జించుచు నిష్క్రమించును.)

సెకం—సెల్యూకస్ ! నీయందు దోషమంతలేదు. భావికాలము నించుక విచారింపుము. సామ్రాజ్యాధిపతి నేత్రము లరుణితము లగునట్లొనర్చుట నినుఁబోలు సేనాధిపతికి డేమంకరమా? (చంద్రగుప్తునిఁజూచి) యువకా !

చంద్ర—సార్వభౌమా !

సెకం—నిన్నేలబంధింపరాదు?

చంద్ర—నేజేసిన యపరాధమెట్టిది?

సెకం—నాసీనాసన్ని వేశమున గుప్తచరుడనై ప్రవేశింప వచ్చునా?

చంద్ర—ఇదియూ యపరాధము. సెకందరు వీరవరుడని భావించితిని. ఇప్పుడతడు భీరువని గ్రహించితిని. గృహహీనుడై, నిరాశ్రయుడై, శిష్యుడై, వచ్చిన హైందవరాజపుత్రునిగాంచి నిట్లు భీతిల్లుటచే, సెకందరుచక్రివర్తి నైజము వెల్లడియైతని తలంచెదను.

సెకం—సెల్యూకస్ ! ఇతనిబంధింపుము.

చంద్ర—సార్వభౌమా ! నన్ను వధింపకుండ బంధింపజాలవు.

(ఒకనున్న ఖడ్గము జేబూని)

ఉ. కేలగృహాణముండ, బరిశకింపగరాని ప్రతాపముండ, నా నాళములన్ మహాకమలశరదునిరక్తమునాటుదుండ, భూపాగులన్ జయింపగల శబాహువులుండగ, నన్ జయింపగాజాలవు ! నన్నుజంపిచెఱు శసాలకుబంపుము స్త్రీచ్ఛనాయకా.

సెకం—(ఉల్లాసమున) ఏమిసాహసము !! ఎంతటిధైర్యము !! గిరశిఖామ ! వెడలుము. బంధింపదగవు. నిన్ను బరీక్షింపనట్లు పల్కితిని. నిర్భయముగ సీరాజ్యమున కేగుము.

చంద్ర—సార్వభౌమా ! నేను నీసాయ మపేక్షించి వచ్చినవాడను.

సెకం—మంచిది-మగధరాజ్యసేనాబల మేపాటిది?

చంద్ర—సార్వభౌమా ! వినిశంతమాత్రమున భీతికొదవేమో? నుబదివేల గుఱ్ఱములు, రెండులక్షలకు మించిన కాల్బలము, నెరుబదివేలరథములు, నాటువేలకు హెచ్చిన యేనుఁగులు, గలవని నేనెఱుఁగెను.

గుడును. మఱియు మూలబలమొంత యున్నదో నిర్ణయించి చెప్పుజాలను.

సెకం—(తనలో) అబ్బా ! వినినంతమాత్రమున నాహృదయము వ్రీలుచుండ నికనానైన్యము, భయమునగొప్పించిన నాశ్చర్యమేమున్నది—(చంద్రగుప్తునితో) యువకా ! నాభవిష్యద్వాక్యము విని సంతసింపుము. నీరాజ్యమునుద్ధరింపఁగలశక్తి నీకున్నది—దుర్జయపరాక్రమంబున దిగ్విజయ మొందుచువు. నీదేశమున కలంకారభూతుఁడవు. వెడలుము—వెడలుము. సంతసించితిని. (సెల్యూకస్ తో సెకందరు నిష్క్రమించును)

చంద్ర—(తనలో) తుదకు గొప్పసాయములభించినది—ఊర—ఒకససాయముతో నేమిషని—దైవమనుకూలముగనున్నజాలదా?

(చంద్రగుప్తుఁడు నిష్క్రమించును.)

ద్వితీయదృశ్యము:—శ్మశానప్రాంతము.

కాలము:—ప్రత్యూషము. ఏకాకియైచాణక్యుఁడు ప్రవేశించును.

చాణ—బౌరా ! ఈశ్మశానవాటికను దహింపఁబడుచున్న శవముల దుర్గంధము, పవనుని నిశ్వాసమును సైతము నరికట్టుచున్నది. శునకముల భం భం స్వరములచే బ్రకృతి, నిశ్శబ్దమునుండి మేలుకొనుచున్నది. ఈప్రాతః కాలదేవి శరీరము ప్రణాంకిత మైనట్లున్నది. ఓసుందరీ ! భీభత్సతా ! నీసౌందర్యము ప్రశంసనీయుము. సుందరీ ! నీభీభత్సతాసుందరప్రవాహమున జలకమాడఁదలంచియే ప్రతిదినము ప్రాతః కాలమునకు, నాగ్రామమునుండి గుచ్చటికే తెంచుచుంటిని. నీయంద నేకాంశముల నభ్యసించితిని. నీవు నాకుఁ బ్రేయసివైతివి. నీమైత్రివలన సంసారమేవగించితిని. మమను నశింపఁజేసితిని. ఈశ్వరునకనిష్టమగు నత్యాచారమునఁ బ్రవర్తింపఁదలంచితిని. ఓసుందరీ ! సంసారమునకు విక్కిలి దివ్యుగనుండు మఱియొండుతావునకు నన్నుఁగొనిపోమ్ము. నర

కమైన నంగీకరించెదను. సంసారముకంటె మృత్యువైన నాకుమేలుగ నుండు. (అనియాలోచించుచు నిటునటు తిరుగుచుండును. అంత నిండు కదూరమున నిరువురు మాటలాడుకొనుచు బ్రవేశింతురు.)

ప్రథ—కాత్యాయనుడు తిరుగ నూతనమంత్రయయ్యెగదా?

రెండ—కాత్యాయనుడెవడు. అతనిపేరు శాకతాభుడని విని యుందునే?

ప్రథ—అట్లుకాదు. వానిపేరు కాత్యాయనుడే. అయిన నేమి శాకము, తాళము రెండుదినుబడివస్తువులే—అదియట్లుండ—నేను భావించినదియేమనగా.

రెండవ—ఏమి? ఏమి?

ప్రథ—మహారాజతని గారాగారమునుండి తుదకు విముక్తుని జేసెను. ఇది యాశ్చర్యకరమైనవిషయము. మఱియు నాతనినే మంత్రిగనియోగించెను. అతనికొడుకుల నేడ్వరజంపి తుదకత—

రెండ—రాజులకిట్టికార్యములు కీడ చిహ్నములు.

చాణ—(విని) “విశ్వాసోనై వకర్తవ్యః స్త్రీషు గాజకు లేషుచ”

ప్రథ—ఎవడితడు.

రెండ—చాణక్యుడు—బ్రాహ్మణుడు.

ప్రథ—మనుష్యుడగునా?

రెండ—అట్లే వినియుంటిగాని నాకట్టి విశ్వాసములేదు.

ప్రథ—మనమిస్థలమున నుండజాలము రమ్మ.

రెండ—ఈ బ్రాహ్మణుని జూచినంత వాశరీరము కపించు చున్నది.

(ఇరువురు నిష్క్రమించుదురు.)

చాణ—నీచులకీనాటికి ద్వేషముగలిగినది. బ్రాహ్మణునిజూచినప్పుడు శుష్కప్రణామమునకైన వారికి హస్తములులేవు. నానీడ

యైన లోకమునందుఁ గాక. నానిశ్వాసమున విషజ్వాలయున్నది. నేను దుర్భిక్షకుఁడను. మూర్తీభవించినమసూచివ్యాధిని, నేజచ్చియు జీవించియేయుండును.

(కాత్యాయనుఁడుప్రవేశించును)

చాణ—హే... హే... హే... ఈనిస్సహాయదరి ద్రాక్షాహ్లాదునిపాదమున, సీచకుశాంకురము సహితము గుచ్చుకొని యుఁ దలచూపుచున్నది. ఈకుశాంకురము నిర్మూలమగుంగాక. (అనికుశాంకురముఁ బెల్లగించి రాతిపైఁ నటగఁదీయును,) ఆ, ఇప్పటికి నీ గర్వ మణంగినదా? ఈద్రాక్షాహ్లాదునిపాదమునఁ జొచ్చియుఁ దలచూ పెడవా!

కాత్య—(సమీపించి) నమస్కారము.

చాణ—ఎవఁడవురా నీవు?

కాత్య—నందమహారాజుగారి మంత్రిని కాత్యాయనుఁడను.

చాణ—నందుఁడా? అతఁడు మహారాజుగారా? నీవాతనిమంత్రివా? కాత్యాయనుఁడవా? ఊ... ఊ... దూరముగనుండు.

కాత్య—అట్లనఁదగదు. నేజేసిన యపరాధమెట్టిది?

చాణ—నీయందపరాధమేమియు లేదు. మీమహారాజుగారి యపరాధమేమియులేదు, ఈశ్వరునియపరాధమేమియులేదు. ఆపరాధమంతయు నాయందేయున్నది. నాబ్రహ్మత్వమునకుఁ లోపముండుటయే నాయపరాధమునకుఁ గారణము. ఈశ్వరుఁడట. ఎవఁడోయున్నవాఁడట. వాఁడు నాగృహమును శూన్యమంజేసి నాగృహలక్ష్మిని బలాత్కారమున నపహరించుటయు నాయపరాధము. చోరులు నాప్రియకన్యకను దొంగిలించుటయు నాయపరాధము. ఈనాటికి దరిద్రాక్షాహ్లాదుని పాదమునందీ తుచ్చకుశగుచ్చము

గుచ్చుకొని తలచూపుచుండుటయు నాయపరాధము. (కుశాంకురముజూచి) ఎట్లుంటివి? ఈపై నెప్పుడైన నన్ను బాధించెదవా?

కాత్యాయన—చాణక్య! కార్యార్థినై యీదినమున నీకడకు వచ్చితిని.

చాణక్య—మంత్రిమహాశయా! ఏలరావలెను? నాకేమున్నది. ఈయగ్ని కుండమున్నది. మఱియు నీకుటీరముమాత్రమున్నది. కావలసిన, నీకుటీరమును దహింపజేయుము. పూర్వకాలబ్రాహ్మణ ప్రతాపమీనాడున్న—

కాత్యాయన—బ్రాహ్మణప్రతాపము లేకున్నదా? పాణిని చెప్పుచు యేమనగా?

చాణక్య—(స్వగతము) అయ్యది స్వకీయదోషము; జగతియందు గల సమస్తవిద్యను, యశమును, ఔషధమును తనస్వాధీనముఁ జేసికొన సాధ్యమగునా? శరీరమున కాహారము లేకున్న మస్తిష్కమభివృద్ధిబొందునా? తుదకు పతనము సంప్రాప్తమగును. నుండరీ! నీవు చెప్పితివిగాదా! సహింపవచ్చునా? మఱియు నధఃపతనమేల ప్రాప్తిపరాదు?

కాత్యాయన—మీరు మానము వంహించిరేల? నేనెవనితో బలుకుచుంటినో యెఱుంగరా?

చాణక్య|| ఆ..... అధఃపతనము. అధఃపతనము..... ఎంతటిది? ఒక్కమ్మడి పర్వతశిఖరమునుండి గభీరగహ్వరమునకు..... నేటికి బ్రాహ్మణుడు..... ఆగహ్వరమునుండి, యంధకార బంధురమైన గర్తమునకు, నచటినుండి మఱియొండు నంధకారగహ్వరము నకుఁబోయి పతనశీలుడయి తలవంచుకొనియున్నవాడు. అన్యపరిత్యక్తతండులకణముల నాయత్తముఁ జేసికొని జీవించుచున్నవాడు. సిగ్గున లేకున్నది. ఒకప్పుడెవనిజన్నిదంబులఁగాంచి, దేవేంద్రాక్షరావతము

నుండిదిగి మన్నించెనో, ఎవనిపదాఘాతచిహ్న మూదినాకాయణుని వక్షోభాగము నలంకరించెనో. యట్టిబ్రాహ్మణుఁడు నేడు నామమాత్రము నకు జన్నిదంబులఁదాల్చి, భిక్షుకొఱకుఁ బదువుర వేషుకొనుచున్నవాఁడు. ఆహా! ఔరా! కాలమహిను!! ఇంతకంటె హేచ్చుగ నధఃపతనముండునా?

కాత్యాయన—తిరుగ బ్రాహ్మణ్యము తేజోవంతమగునేమో?

చాణక్య—అసంభవము. వారిక్షమ నశించినది.

కాత్యాయన—ఏమి? ఇప్పటికైన, మంత్రిగనుండువాఁడు బ్రాహ్మణుడేగదా? పురోహితకర్మలకు బ్రాహ్మణుడే నియోగింపఁబడుచున్నవాఁడు. విదూషకుఁడుసహితము బ్రాహ్మణుడే. విధ్యుక్తకర్మవిధానమున బ్రాహ్మణుడగ్గిగామియైయున్నవాఁడు. ఈగౌరవజాతి యిప్పటికైన స్వర్ణసూత్రముఁబోలి సమస్తసమాజముల నలంకరించుచున్నది.

చాణక్య—బ్రాహ్మణ్యమునకు నిశీధము సమీపించినది. అటు చూడుము.

కాత్యాయన—బ్రాహ్మణుఁడు నిజప్రభుత్వమనుభవించుచున్నవాఁడు. తిరుగ తనజాతి నుద్ధరింపఁగలఁడు. నేనట్టియభిప్రాయమున నేనిన్ను సమీపించితిని.

చాణక్య—ఏయభిప్రాయమున?

కాత్యాయన—మిమ్ము మహారాజుగారి మాతామహుని శ్రాద్ధమునకుఁ బురోహిత్యము నిర్వర్తింప—

చాణక్య—మంత్రిమహాశయా! దౌర్భాగ్యకుక్షింభర బ్రాహ్మణుడను. నాకు భక్షింప నన్నము, ధరింప వస్త్రము లేకుండుఁగాక. రాజపురోహిత్యమునకుమాత్రము రాజులను. ఇంకపై నీలోకమున, నీజన్మమున, నీబ్రాహ్మణుడట్టి కార్యముఁజేయఁజాలఁడు, యౌత్రదాస్యమనిన నేవగించెదను.

కాత్య—బ్రాహ్మణా! వినుము.

చాణ—వినఁజాలను. ఇదియేమి? అత్యాచారము! నాయంట
నగ్నికుండము సమీపమునఁ గూర్చుండి దుఃఖించెదఁగాని యట్టికార్య
మున కొడంబడఁజాలను; రాఁజాలను.

సీ. వనభూమిరుహదత్త శ పరిశక్వఫలముల

భక్షించి స్వేచ్ఛగా శ బ్రదుకవచ్చు

బ్రక్రతికాంతాదయా శ రసముబోలిననదీ

వాఃపూరముఁగోలి శ బ్రదుకవచ్చు

మానావనార్థంబు శ చీనాంశుకములేల?

వల్కలంబులఁగట్టి శ బ్రదుకవచ్చు

దతహంసతూలికా శ తల్పంబులవియేల?

మ్రాకునీడఁబరుండి శ బ్రతుకవచ్చు

సీ, బ్రదుకులేకుండినకా జావ శ వచ్చుఁగాక

దుర్మదాచ్ఛాదితాత్మలై శ దుష్టులగుచు

నఖిలజనులజీవనముల శ నపహరించు

ప్రభుదురాత్ముల సేవించి శ బ్రతుకఁదగునె?

కాత్య—పురుషుని మాత్రకండనమున శోభయావంతయు లేదు.

చాణ—లేకుండుఁగాక. (ఇంచుక యాలోచించి) మంత్రీ మ
హాశయా! నేనేమిచేయఁగలను! భాగ్యవిపర్యయము సంభవించునపు
డేమిచేయవచ్చును! ఇంతియేగాక, నాకన్యాపహరణమున నామేరుదం
డము భగ్నమైనది.

కాత్య—(స్వగతము) ఈతనికిపాటియైనఁ గోమల ప్రవృత్తి
యున్నదా?

చాణ—రాత్రికాలమున నేను కార్యంతరమున, నొక స్థల
మున కేగి వచ్చునప్పటికి నింట నాభృత్యుఁడు మైమఱచి భూమిపైఁబడి

యుండెను. నాకుమారికశయ్యపైఁ గానరాకుండెను. వెంటనే నాశరీరమున రక్తము ప్రజ్వలించెను. నేత్రముల నంధకారమావరించెను. తప్తబాష్పములు జలజలమనిరాలెను. అనంతరము స్మృత్తునిఁబోలి తల్లీ! తల్లీ! యని యేడ్చుచు మార్గమునఁ బడుచు లేచుచుఁ బరువులిడితిని. సమీపవనాంతరమునఁ బక్షుల కలకలధ్వనిమాత్రము వినఁబడుచుండెను. నదీతీరమున కేగి తల్లీ! తల్లీ! యని యెఱచుచు నదీజలములఁ బడితిని. ఆయంధకారమునఁ గూలంకషముగఁ బ్రవహించుచున్న నదీధ్వనిలో “గతించె, గతించె” నని మాత్రము నాచెవులఁబడెను. భూమిపైఁబడి మూగ్ధునితిని.

కాత్యాయన—మీరు మనీషావంతులు. కేవల మధీరు లగుట భావ్యమా?

చాణక్య—అధీరుడనా? భోరుమని యేడ్చుచుంటినా? అవును. అవును. నాయశుభ్రజలముచేఁ బృథ్వియంతయుఁ దరంగితమయ్యెను. ఆయశుభ్రజలము నిమిషమాత్రమున నింకెను. మఱియు నాలో నశుభ్రజలమధికముగఁ బూర్ణించినట్లుఁబోయెదను. ఇంతియేగాక నాబుద్ధి యవిచారమునకు నత్యాచారమునకు, నాస్తిక్యమునకుఁ బరిణమించుచున్నది.

కాత్యాయన—కృమకృమముగ సర్వము మార్పుఁజెందును. ఆకసంబు వ్యాపించిన మేఘ మెంతకాలముండును. ఏకాకివై వ్యర్థముగ విచారింపకుండ నూతనోద్యమమునకుఁ బ్రయత్నింపఁదగును. కర్మప్రవాహమున నీదులాడవలెను. కర్మమయమగు సాసారము నిర్వర్తింపవలెను.

చాణక్య—అట్లుచరింప వలసి యున్నదా?

కాత్యాయన—సుఖదుఃఖములు మానుషజీవనములందు స్వాభావికములు. అలో కాంధకారములు కాలవికాసములు. మీరు దుఃఖమధి

కముగఁ బొందియుండవచ్చును. నేనాదుఃఖమెఱుంగఁజాలకుండ వచ్చును. నందమహారాజు నాజ్ఞాశృంఖలమునకు బద్ధుండనై, కారాగృహంబునఁ గొడుగు లేచువురతో నివసించి, తుదకు, రాజాజ్ఞచేఁ గుమారులెల్లఱుఁ జంపఁబడుచుండఁ జూచియుఁ జావలేక, దుఃఖమంతయు దిగమింగి యిట్లు, జీవచ్ఛఘటుఁ బోలి జీవించు చుంటిని.

చాణ—నీవాతని మంత్రివిగదా?

కాత్యాయన—అవును. మహానుభావా! ప్రతిక్రియ నిర్వర్తింపఁ దలంచియే తిరుగ వానికొలువంగీకరించితిని. అంగీకరింపకున్న నిరాహారముఁ జావవలెఁగదా? చాణక్యమహాశయుని తోడ్పాటు నాకుఁ గావలసియున్నది.

చాణ—క్షత్రియాధముఁడు తన యత్యాచారమును బ్రాహ్మణులపైఁ బ్రయోగించెనేమి? ఓసుందరీ! కుటిలా! నీవు మనోహరతీ ప్రదృష్టి నాపై నిగిడించుచుంటివా? నీయాజ్ఞకు బద్ధుండను.

కాత్యాయన—బ్రాహ్మణుని లుప్తతేజము తిరుగ రేకెత్తుఁగాక. నేనిప్పుడు నందుని మంత్రిని. నీవు సహితము పురోహితుడవు గమ్ము. ఈ బ్రాహ్మణులీరువురు నేకీభవించి క్షత్రియాధముని శిక్షింపక తప్పుదు. భరతఖండ మొతకాల మీఁగోకంబున వెలయుచుండునో, యంతకాలము బ్రాహ్మణప్రతాపము విజయధ్వజముఁ బోలి చెలంగుఁగాక. సోదరా! రమ్ము, నన్నాదరింపుము.

చాణ—(ఇంచుక యాలోచించి) మంచిది; నేనీరాజపూరోహిత్యమున కంగీకరించితిని. స్వీకరించితిని. నేను సర్వమెఱుంగుదు. విశ్వసింపఁదగని బౌద్ధయుగమును నశింపఁజేసెదంగాక! బ్రాహ్మణునకు సంభవించుదాగుణము, నధర్మమును, మొదలంటఁ బెల్లగించెదను. ఈయడవియందుండనేల? బ్రాహ్మణ్య మెచటచున్నదో పరిశోధించెద. బ్రాహ్మణ్యమును రక్షింపక తప్పుదు. బ్రాహ్మణప్రళయమునకుఁ బూర్వ

మీ కలియుగంబును, బ్రాహ్మణ్యము, ద్వాదశ మార్తాండతేజోవంత
మై దహింపఁజేయుఁగాక. నేను వచ్చెదను.

చ. హరిహృదయంబుఁ దన్ని నిట ర్ లాక్షునునోతిశయాబణాచి భీ
కరముగ తొత్రివంశకుజ ర్ కాండకరోరకుతారమైధరా
మరులకుగౌరవంబొసఁగి ర్ మాన్యులకు భునిగల్పభూజమై
పరమపవిత్రమై యెసఁగు ర్ బ్రాహ్మణతేజము సంస్మరించెదన్.
కాత్యాయనా ! నాకుమార్గదర్శకుఁడవు గమ్ము రమ్ము.

(ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.)

తృతీయదృశ్యము. మహానందుని ప్రమదోద్యానము.

కాలము:—రాత్రి

(ప్రవే) — మహారాజనందుఁడు, పరిషద్గణము, సానులు.

సానులు — (నృత్యగీతముల నభినయింతురు.)

ప్రథము — ఇక యీ యాటపాట చాలించండే; జావలీలు
పాడండి.

ద్వితీ — అవునురా ! జావలీలు సరస్వతికి బావలీలురా.

తృతీ — “జాణా తనపు మాటాలింకా” జావలీ పాడండి.

సానులు — జాణా తనపు మాటాలింక చాలు నిల్పారా సా
మి చాలు నిల్పారా” అని పాడుచు నాడుచు నభినయింతురు.)

ద్వితీ — ఛీ! ఛీ! ఇదేమి పాటే! గమ్మత్తు లేమీలేవు.

ప్రథము — సానమ్మ ! నువ్వు చక్కనిదానివేమో, చంద్రుని

వెక్కిరించూ

తృతీ — నెత్తికి మత్తు బాగా ఎక్కిందిరా !

ద్వితీ — నాముఖించూచి వెక్కిరించమను. చంద్రుని వెక్కిరిం

చినట్లే.

నందు — (అట్టహాసముఁ జేయును.)

తృతీ—(ద్వితీయునిఁజూచి) ఒరే! నీబట్టకు పసుపెక్కడిదిరా!

ద్వితీ—ఊరుకో సంధ్యావందనములో నేమన్నాడో యెఱుగుదువా! ఏరాత్రి చేసిన పాపం, ఆరాత్రే విడిచిపెట్ట మన్నాడు. ఇప్పుడా పూసెందుకు ఊరుకోరా !

నందు—(నవ్వుచుండును.)

ప్రథము—సానిగారూ! అభినయంపట్టగలవేమో, నాముక్కుమీఁద అభినయంపట్టా. (అని అట్టహాసముఁ జేయును.)

ద్వితీ—సానీ! నీకు మగఁడన్నాఁడూ?

సాని—లేకేనుండి—(అని యొక బంగారు నాణెముఁ జూపును.)

తృతీ—పద్యాలు చదవండే—

ద్వితీ—పద్యాలు నాకు బోధపడవు—

తృతీ—అయి తే హిందూస్థానీగుమికీలు చాడండే; పాడండి.

ద్వితీ—గుమికీలేమిటిరా ? టుమిరీలు టుమిరీలు.

సానులు—ఓలమ్మా! గుమికీలూ?

ప్రథ—టుమిరీలు పూరీలు ఊచండిరా—బౌదే! ఈమధ్య మీపంతులు దెబ్బలుతిన్నాడట.

సాని—అవునండి. సాదారణంగా నేను వారింటికే ఎల్లుంటాను. ఒకమారు వారే మాయింటి కొచ్చారండి—అపుడింట్లో సరసులకీ ఈరికి పెద్దజట్టి పుట్టిన మాట నిజమండి.

ప్రథ—(తృతీయునితో) నువ్వుకూడా అందులో నున్నట్లుంది.

ద్వితీ—సందేహమే? సాంతిలేని కషాయమా?

నందు—మీకు “సరిగమపదనిసలు” వచ్చునా?

సానులు—చిత్తం మహాప్రభూ! అన్నీ కంఠదావచ్చును.

నందు—రాగా తెన్ని కంఠదావచ్చును.

సానులు—(ఒకరి మఱి మొకరు చూచుచు నవ్వుచుందురు.)

ప్రధ—మాకు కొన్ని రాగాలు చెప్తారా? రాసుకొని కంత దాపెద్దాము.

తృతీ—వెరి వెంగళప్పా ! నోరు మూయి.

ప్రధ—సాసీ ! కాఫీలో హిందూస్థానిపూరీ మిళాయింది ఒక టుమిరీ వదులూ !

ద్వితీ—అహహా ! ధన్యాసి, ధన్యాసి—

తృతీ—ఖరహరప్రియ వదులే.

ప్రధ—ఖరహరప్రియయంటే ?

ద్వితీ—ఖరమనగా గాడ్డె; హరమనగా దానిని చంపుటయందు ప్రియయనగా ఇష్టముగలది అనగా, ఆరాగము పాడినట్లయితే, గాడిద సహితం, విని, సహించలేక చచ్చిపోతుంది. మనవారు పెట్టిన పేర్లలో తక్కువ అర్థంవుంటుంది ?

ప్రధ—అవును. అవును. గాడిద కూడా “సంగీతానికి నేను. చక్కదానికి మాలప్పవుంటే” అందట—

ద్వితీ—తప్పు. తప్పు. “సంగీతానికి నేను. చక్కదానికి సాని.”

తృతీ—అందులో “అప్ప” అని చేర్చేస్తావా !

ద్వితీ—ఛీ ! నోరుమూయి—

ప్రధ—ఇది రాజసభ అనుకున్నారా ! మీయిల్లనుకొన్నారా ?

(అంత చాణక్యుడు ప్రవేశించును.)

చాణ—నుహారాజా !

ప్రధ—ఎవడితడు ?

ద్వితీ—నీనా కాసముచుండి దిగివచ్చిన చండ్రుడవేనా ?

తృతీ—నాట్యమాడగలవా ?

నందు—నీవెవడవు ?

చాణ—నేనా?—ఎవడనా ! ఊహలూ—బ్రాహ్మణుడను.

ప్రథమ—ఇక్కడ నీకేమీ లభింపదు. వెళ్ళవయ్యా !

ద్వితీ—స్త్రీలు, గోవులు, బ్రాహ్మణులు, నుండగల సలము

కాదిది.

తృతీ—నిష్కామజాతి.

నందు—ఎందుకీ రాక.

చాణ—అజ్ఞానాంధకారమణివి, జ్ఞానచంద్రికల వెదజల్లుటకు మహారాజా ! బహుభాష లేల ? నీమాతామహునిశ్రాద్ధమునకుఁ బౌరోహిత్యము నిర్వర్తింపవచ్చితిని.

నందు—నిన్నెవ్వడహ్వనించెను?

చాణ—మంత్రీ.

నందు—మంత్రీ యాహ్వనించెనా ? ఆతనికడకేగుము.

చాణ—సరియే. అది యట్లుండ, నీమఱుందినన్నవమానించెను.

ప్రథ—అవును. అతడవమానింపకేమి ?

ద్వితీ—మహారాజుగారి మఱుంది యవమానించినఁ దప్పేమి ?

తృతీ—ఆతడేడు హత్యలఁజేయుట కధికారమున్నది. చావకుండ బ్రదికినందుకు సంతోషింపరాదా ?

చాణ—చీ ! తుచ్చులారా ! నాలుకలఁ దుగించుకొనుఁడు.

నందు—నిన్న వమానించినయంతమాత్రమున నీకు వచ్చిన నష్టమేమి ? అతడు మహారాజుగారి మఱుందియని యెఱుంగవా ?

(అంత వాచాలుఁడు ప్రవేశించును.)

వాచా—(చాణక్యునితో) నన్ను నీవు సామాన్యునిగ నెంచితివేమీ ? మహారాజుగారి భార్య సహృదరుడను. మరియు మహా

రాజుగారి తండ్రి, శ్రీ శ్రీ శ్రీ మాతండ్రిగారికి మఱిందియగుదురు. అనగా, వియ్యంకులు, మహారాజుగారి కుమారులనగా నాసోదరీ కు నూరులు. నాభాగినేయులనగా నాకు మేనల్లుండ్రగుదురు. నేను సా మాన్యుడనా? భగినీభాగ్య విభవ్వుడనని యెఱుంగవా? నేనవమానించి నా జాలునని, యెందఱో చూచుచుందురు వైదిక జనుడా ?

నందు—(చాణక్యనిజూచి) నీ వీ స్థలమునుండి వెడలుము. మేమిప్పుడు విచారింపము. ఇది సమయముగాదు.

చాణ—అవును. నీవేల విచారించెదవు. ఈనాటి బ్రాహ్మణుడా నాటి బ్రాహ్మణుడుగాడు. అందుచే త్పత్రియుడనాయాసముగ, బ్రాహ్మణుల సంపదల నపహరించి, నిర్భయముగ ననుభవించుచున్నవాడు. ఆనాటి బ్రాహ్మణ్య మీనాటి బ్రాహ్మణుల కుండిన, సింహాసనమున నీవుండగలవా? అయిన నించుక బ్రాహ్మణతేజ మీయుగమున నున్నదని యెఱుంగుము.

వాచా—బ్రాహ్మణుని ప్రతాప మే నెఱుంగుదును. మహారాజుగారి స్యాలకుని ప్రతాప మీ వెఱుంగవలసియున్నది.

చాణ—అవును; ఎఱుంగవలసియున్నది. నేజేయబోవు ప్రతిక్రియకు మీరు సహితము సిద్ధముగ నుండుడు, (అని నందుని తీవ్రదృష్టిజూచును.)

నందు—ఎంతటి పొగరుబోతుడనము. రాజసభాంతరాళంబున నిర్భయంబుగ నాపైఁ గూరిదృష్టిసిగుడించుచుంటివి. దరిద్రభిక్షుకా! శీఘ్రముగ నావలకుఁ బొమ్ము.

చాణ—కలియుగ బ్రాహ్మణుడననియా తృణీకరించుచుంటివి! వీనులార వినుము. త్పత్రియుడు బ్రాహ్మణుని జూచి శీఘ్రముగ నావలకుఁ బొమ్మనుచున్నవాడు. చీ! చీ! అగ్నివర్షము లేదేమి? పృథ్వి కంపింపలేదు. చుక్కలు రాలలేదు. గిక్కులు కూలలేదు.

సప్తపాథోనిధులింక లేదు. ప్రళయకాలఝంఝానిలంబు విజృంభింపలేదు. సర్వము స్థిరముగ నున్నది. ఏమాశ్చర్యము ఏమాశ్చర్యము.

నందు—నీవర్థచంద్రప్రయోగముఁ గాని వెడలవు.

చాణ—నీభగవతీ! వసుంధరా! ద్విభౌగములంగమ్ము, బ్రాహ్మణ! అట్లవై నిజనామము సార్థకముఁజేయుచుఁ జూచుచు మిన్నకుంటివా? జగతికి విద్రాపి నై భిక్షులనముఁజేయుచు జీవించుచుండినను నీవు లజ్జింపకుంటివా? శక్తిసామర్థ్యములు గల నీవు నన్ను లోనికిఁగొనుము. కపిలుని తేజము స్ఫులింగవర్షమున, నీచదర్పమును భస్మీకరింపఁజేయదా? అట్టి మహత్తర తేజము నాకొసంగ వేమి? ఒసంగకున్న, యద్రమై ఘృణితమై దళితమై భయంకరకంఠాశమై, యెసంగునీముఖమండలము నెన్నడుంజూడను. రసాతలంబునకైన నేగెదంగాక. నరకకూపంబునఁ గుఁగెదగాక. ఛీ! ఛీ! ఎంతటిధౌర్త్యము!!

నందు—ఉన్నాదప్రలాపముల వినుటకు మాకిది తరుణముగాదు వాచాలా! ఈతని నొవలకుఁ దొలంగింపుము.

వాచా—దరిద్రత్తుద్రాహ్మణాధమా! ఆవలకు రమ్ము.
(అనిచాణక్యుని శిఖఁ బట్టుకొనును.)

చాణ—అవును వచ్చెదను. పోవుటకుఁ బూర్వమింతుక చెప్పవలసియున్నది. నందమహారాజా! నీవీకలియుగమున విశిష్టధ్వంస సంశయమగు బ్రాహ్మణ్యముఁ జూడవలసియున్నది. నీనందనంశము ధ్వంసముం జేయకున్న, చణకమహామునికిఁ గుమానుండఁ గాఁజాలను. నీరక్తరజితహస్తముఁ గాని యీశిఖను బంధంపఁజాలనని శిక్షిజుఁ బలుకుచున్నవాడను. వాటియు భవిష్యత్వాక్యముఁ జెప్పుచున్నవాఁడని వినుము. ఇంక పై నెప్పుడైన నొకప్పుడిదిద్రాహ్మణుని పాదములపైఁబడి ప్రాణదానమునకై నన్ను వేడుదువు. నేనుమౌత్రిము నన్ను

గాపాడఁజాలను. ఈ బ్రాహ్మణుని తపశ్శక్తియు, నీ బ్రాహ్మణుని ప్రతి
భావప్రభావము నీ బ్రాహ్మణుని ప్రతిజ్ఞానిర్వహణము, నీ బ్రాహ్మణాభి
శాపతేజము, నీ బ్రాహ్మణ కుర్ధిష్ఠవిక్రమము, నీ బ్రాహ్మణమర్జయ ప్ర
తాపమును, నీవు నిశ్చయముగఁ జూడఁగలవు. అనుభవింపఁగలవు. ప
శ్చాత్తాప మొందఁగలవు. మేలుకొనియుండుము.

సీ. బ్రాహ్మణవిద్వేష శ పాపంబునంగాదె

వేయుచేతులవాని శ యాయువణగ

బ్రాహ్మణవర్యుని శ నంచించుటంగాదె

వేయుకన్నులవాని శ పెంపణంగె

బ్రాహ్మణఁజేటపట్టి శ రమియుంచుటంగాదె

రాజైనచంద్రుండు శ రహిఁదొఱంగె

బ్రాహ్మణివరులని శ ర్బంధించుటంగాదె

నహుషుండు సగ్పజ న్మంబుఁదాల్చె

గీ. జపతిపోధ్యానపరులొట శ శాంతులొటఁ

బ్రాహ్మణప్రవరులు పర శ బ్రహ్మహితులు

రోగికాషధద్వేషంబు శ యాపుమాపు

బ్రాహ్మణద్వేషమట్టిదే శ పార్థివులకు

చ. కలుషితచిత్తులన్ ఖలుల శ క్షత్రియమర్జనులన్ కుఠారధా

రల వధియించునాపరశు శ రామునినీవు స్మరించునట్లు నీ

కులమును సంహరించి నిను శ గూల్చెద నీహృదయంబుఁజీల్చెదన్

కలియుగభార్గవుండని జ శ గంబునుతింపగఁ గీర్తి గాంచెదన్

గీ. నందకులఘోరవిలయంబ శ మందకోప

వహ్నిజనిత ధూమలతి కా శ వలయమీశ

భావలయము, నీహృదయ ర శ క్తమునఁగాని

సంస్కరింప; నిద్రింపని శ స్పృశయముగ

(అని నిష్క్రమించును.)

నందు—ఉన్నాదరోగి పోనిండు—బ్రతుకనిండు.

వాచా—గగనమునుండి వచ్చినవాడాయేమి? నీనియబ్బమఱి
యొకండు పోరోహిత్యమునకు రాగలండు. నేను శాంతపురుష చ
క్రవర్తిని. ఇంచుక శాంతించి శాంతించి కుత్తుకఁ బట్టి యావలకుఁ
దొలఁగించితి. ఇయ్యది సాయపరాధమా? నాకపరాధమున్నదా?

నందు—దోషము నీయందున్నది. బ్రాహ్మణుడనియైన విచార
ింపవలదా? కుత్తుకఁబట్టి యేల తొలఁగించితివి?

వాచా—ఏలతొలఁగించితివా? ఏనెవండచు? మహారాజుగారి
శ్యామకుండను.

ప్రథ—మీఁదుమిక్కిలి మహారాజుగా రాతని భగిసీపతి.

ద్వితీ—సందేహమేమి? ఇతనితండ్రి మహారాజుగారి మామ
గారు.

తృతీ—అవును. అవును. మంచిపనియేయైనది.

నందు—సంతోషమునకు భంగమువచ్చినది.

ప్రథ—మహారాజా! భంగమునకేమున్నది? నూతనాంశము గ
న్నట్టినది.

ద్వితీ—అహహా! చూడసాంపుగనున్నది.

ప్రథ—శ్రాద్ధములయందైన నిట్టివితఁ జూడఁబోము. మఱి
యు నీస్త్రీల సృత్యగీతములయందైన నిట్టిసంతోషముండను.

ద్వితీ—ఇదియొక విధమైన బ్రాహ్మణశ్రాద్ధము.

ప్రథ—తెలియునట్లు చెప్పుము.

ద్వితీ—శ్రాద్ధములు మూడువిధములు. తండ్రిశ్రాద్ధ మొకటి
దానికి శ్రాద్ధమనియే యందురు. స్త్రీలశ్రాద్ధము దానికేమనియెదరు?
సరసమనియెదరు, అసగా సరసశ్రాద్ధము. తరువాత మాప్యముల శ్రా
ద్ధము. అనగా వ్యాజ్యశ్రాద్ధము.

ద్వితీ—గతించినవారి శాస్త్రములకేమి? మిగిలినశాస్త్రములు సారకములు.

(అంత మురతీఁ గాత్యాయనుఁడు ప్రవేశించును.)

నందు—ఎవరావచ్చుచున్నది. (చూచి) ఓహో! వారిచటి కేలరావలెను?

గాత్య—మహారాజుగారి యాజ్ఞననుసరించి శీఘ్రముగ—

నందు—ఈప్రమదోద్యానమునకా? సరియే—వచ్చిన నేమి?— భద్రముగనున్న వాఁడు.

ముర—ఈనాటికి నీముఖమునుండి యీహార్త విని మిక్కిలి సంతసించితి.

నందు—మంచిది. ఏకార్యమునకు నిన్ను రప్పించితిమో యెఱుంగుదువా? దూనికేమి? మంత్రీ! రాజకార్యవిచారమున కిది తరుణ మా? అవి వేకీ!

గాత్య—అజ్ఞాపించిన నీమఁ గొనిపోయి తిరుగ దర్శించెదను.

ద్వితీ—మ త్రిమహాశయా! నీవావిధముగఁ జేయుదేని—

ప్రథము—ఆవిధమనఁగానేవిధము.

ద్వితీ—ఒకప్పుడొకఁడు జన్మమునకు శివరాత్రియని గ్రహ చారముబాగుగనుండుటచే నందలమునఁ గూర్చుండెను. వాహకు లిరువురు వానిని గమ్యస్థానముఁ జేర్చిరి. అందుఁగూర్చుండిన సరసుఁడు వారికియవలసిన విత్తమొసంగఁ జాలకుండెను. వారెల్లరుఁ బోరాడి కుత్తుక బద్దలుచేసికొని సంధికివచ్చిరి. కూర్చుండినవాఁడు “వాహకులారా! నాయొద్ద ధనములేదు, మీరు కోపించిన లాభములేదు. కనుక నన్ను తిరుగ నాయింటికిఁ గొనిపోండు. ధనముండునపుడు మిమ్మురప్పించి యిచ్చటికివచ్చెద” ననెనట. ఆవిధముగనున్నది.

కాత్యాయన—మహారాజగారి యాజ్ఞపై నీమో గొనిపోయి తిరుగ
చే దర్శింపవచ్చునా?

తృతీ—మంత్రీమహాశయా! నీజ్ఞానము లో కాతీతము. లోలు
తనే యట్లుచేసియున్న మీయజ్ఞానము వెల్లడి గాకుండెడునే.

నందు—వలదు. వలదు. ఈమె వచ్చునపుడే విచారింపవలెను.

నాచా—అవును. పనసలభించినప్పుడే తద్దినము పెట్టవలెను.

నందు—(మురఁజూచి) తల్లీ! వినుము. నీకుమాడుడు చంద్ర
గుప్తుడు జీవించియుండును.

ముర—అట్లనా? ఎచ్చట?

నందు—అయ్యది తెలియఁగోరియే నిన్ను రప్పించితిని. ఆతని
నివాసస్థల మెఱుంగుదువా?

ముర—వత్సా! నే నేమియు నెఱుంగను.

నందు—అసత్యము. నీవెఱుంగుదువు. తెలియఁజేయుము. లేని
యెడల—నందుని బాగుగ నెఱుంగుదువుగదా?

ముర—ఎఱుంగకేమి? బాగుగ నెఱుంగుచును. నందుని నేను
లాలించి పెంచి పెద్దఁజేసినదానను. నాస్తన్యమునంగి యాతని సీచేతు
లారఁ బెంచితిని.

నందు—ఆగౌరవము నీవనుభవింపఁజూచుచువు. చంద్రగుప్తు
డెచ్చట?

ముర—సుంతయు నెఱుంగను.

నందు—సత్యముఁ జెప్పుము. నీవెఱుంగుచువు. లేనియెడల—

ముర—నన్ను వధించెదవాయేమి! నన్ను వధింపవచ్చును.
ఇప్పుడు మాత్ర మట్టి ఘోరమునకుఁ బూనుకొనవలదు. కావలసిన
చంద్రగుప్తునిఁజూపి, యనంతరము నన్ను వధింపుము. ముఖముమాత్ర
ము జూపినఁ జాలును. ఈమారా! వినుచుంటివా?

నందు—నీవు శీఘ్రముగఁ జచ్చిన, నీకొఱకాజన్మాంతము దుఃఖించువారలెవరు. శాశ్వతముగ నిన్నుఁ గారాగ్రహమున బంధించెదను. తుఢాగ్నిచే నిన్ను శుష్కింపఁ జేసెదను.

ముర.—ఇంతటి నిష్ఠురము నీకు శ్రేయస్కరముగాదు. నేను నీకు తల్లినగుదుఁగదా? ఇంచుకయూలో చింపుము.

నందు—అవును. శూద్రాణి వాకుఁ దల్లియగుచు. నేనో రాచబిడ్డఁడను. ఏమాశ్చర్యము. తండ్రిగారి యుంపుకుకత్తెవు. నీకింతటి పొగరుఁబోతుఁడనమా? నీవు నాకుఁ దల్లి వేమి?

ముర—ఓహో!..... (శిరము వంచుకొనును.)

ద్వితీ—నాకొక తలంపూరినది.

నందు—మిన్నకుండుము. శూద్రాణి, నందమహారాజుగారి జనని యని యెఱుంగవా?

ముర—నేను నందమహారాజునకుఁ దల్లియగుటకుఁ గోర లేదు. నీవు చిర కాలము మహారాజశిఖామణివై యుండుము. నా చంద్రగుప్తుఁడు దరిదుర్గై జీవించుఁగాక. ఆతఁడెచ్చటనైనను జీవించియుండినంజాలును. ఆతనిఁ జూపుమని నిన్నుఁ బ్రార్థించుచున్నదానను. వానిఁ గాఁగిలించుకొని యానందబాష్పములతో దుఃఖింపఁదలంచితిని. వాని నా కనులయెదుట నిలువఁబెట్టుటయే నాకధికగౌరవము. మహారాజుగారికిఁ దల్లిగనుండు పాపాత్మురాలఁగాను. చంద్రగుప్తునకే నేను తల్లినగుదు.

నందు—ఈపలుకులతో నేమి? చంద్రగుప్తునియుదంతముఁ దెల్పుము. నీవెఱుంగునువు.

ముర—ఒకప్పుడు నేనెఱింగిన నెఱుంగుదుంగాక. నీకుఁ దెలుపు తలంపు నాకుండదని యెఱుంగుము. నందమహారాజా! ఏగొడ్డురాలు తాఁ గన్నకుమాగుని దనప్రాగరక్షకొఱకు, బెబ్బలివాఁతబెట్టఁజాలును. ఈమాత్రముగాహింపవలదా?

నందు—ఏమేమీ? నీకుఁ దెలియఁజేయు తలంపులేదా? నీకుమా
రుఁడు చంద్రగుప్తుఁడు—జెలిసినదా?—తండ్రిగారి యుంపుడుకత్తెకు
ముద్దులకొడుకు—ఎఱుంగుదువా? ఆతఁడు నాశత్రుకోటిలోఁజేరి, మ
గధదేశముఁ దా నాక్రమింపఁదలంచి, విద్రోహియై, పరసైన్యముల నా
యత్తముఁజేయుచున్నట్లు నాకుఁ దెలియవచ్చినది.

ముర—హా! దైవమా! ఈతనిపలుకులు సత్యములగుంగాక.
చంద్రగుప్తుఁడు తన తల్లికి సంభవించిన యవమానమునకుఁ బ్రతిక్రి
యఁ జేయుఁగాక.

నందు—ఎవఁడురాయచ్చట? ఈశూద్రాణినిఁ గారాగృహం
బున బంధింపుము.

వాచా—సిద్ధముగనున్నాను. (మురఁజూచి) ఓసీ! లంజా! రావే!
రా. (అని కేశముఁబట్టుకొని లాగును.)

(సభ్యులెల్లరు నట్టహాసముఁజేయుదురు.)

నందు—(మందహాసముఁజేయుచు) శూద్రాణి కెంతటి గౌరవ
ము. మహారాజుగారి తల్లి కెంతటివైభవము.

ముర—ఇంతటికావరమా? నందమహారాజా! నిన్నుఁబెంచి
పెద్దఁజేసిన తల్లికి నీవలన సంభవించిన యవమానమునకుఁ బ్రతిఫలము
కాలక్రమమున ననుభవించెదవు. నీవు సహిత మానందించుటయా?
ఎంతటిఘోరము. నేను నీకెట్లు తల్లినగుదును. నిన్ను నేఁ బెంచెయుండ
ను, ఏరాక్షసి స్తన్యపానముననో నీవు పెద్దవైతివి. లేకున్న నీ వింతటి
ఘోరమునకుఁ బాల్పడవు. ఔత్రధర్మ మిట్టిదేయైన నేనెల్ల జన్మముల
శూద్రాణినై జన్మించెదంగాక.

ప్రథ—భళి భళి! దివ్యనాటకము. ఎంతటిమానందము.

ద్వితీ—ఆనందమా! దివ్యసౌందర్యము మూర్తీభవించినది. చె
ప్పఁదరమా?

త్మతీ—మహారాజా! ఈమె తల యెత్తి పలుకుచుండ నోర్వ నచ్చునా?

ముర—మహారాజా! నేను నీతల్లిగారున్న నేమి? అబలనగుదు గదా? దిక్కు లేనిదానని యెఱుంగవా? నిస్సహాయనని తలంపవా? అనాధనని కరుణింపవా? స్త్రీవై నత్యాచారమా? ఇంతటి ఘోరమా? ఇయ్యది కౌత్రధర్మమా? నియత్యాచారము నబలనగుటచే నేసహిం పఁగలఁగాని, కేవలము దైవస్వరూపమగు ధర్మము సహించునా? ఇది నీకు శ్రేయస్కరమా?

వాచా—శూద్రాణి ధర్మోపన్యాసమును వినువారులేరు. న డువుము. ఉంపుమకత్తె కెంతటిపౌరుషము. నిజముగ నీవాడుచానవేయై న, పురుషునకుండఁదగిన యీపౌరుషమెందులకే లంజా! రా! రా! (అని కేశముఁబట్టి లాగును.)

నందు—ఇప్పుడైనఁ జంద్రగుప్తుని సమాచారముఁ జెప్పుము. లేనియెడల—(అంతహఠాత్తుగ ఖడ్గహస్తంజై చంద్రగుప్తుఁడు ప్రవేశించును.)

చంద్ర—చంద్రగుప్తుఁడు నీకు ప్రత్యక్షమయ్యెను. అధనూధ మా! (అని పదాఘాతమున వాచాలుని నేలకుఁ బడఁద్రోసి) తల్లీ! వా కంతమునఁ బ్రాణములుండగ నే, నీకింతటి యవమానమా! నన్నుఁ గడు పారఁ గన్న తల్లికా యింతటిదౌర్భాగ్యము.

ముర—వత్స—(చంద్రగుప్తునిఁ గౌగిలించుకొనును.)

చంద్ర—(వాచాలునిఁజూచి ఓరీ! పాషండా! ప్రతిఫలమనుభ వించెదవు. ఏమటియుండకుము. (అని చంద్రగుప్తుఁడు తన తల్లితో నిష్క్రమించును. సభ్యులెల్లఱుఁ జెదఱిచెదఱి పరువిడుదురు. వాచాలుఁ డు నేలఁబడి లేవలేకుండును. నందుఁడు మ్రోవ్పడినిల్చి చూచుచుండు ను.....యవనిక జారును.)

చతుర్థశ్శ్లోము స్థానము:—మలయరాజ్యమునఁ జంద్రకేతునిసాధము
కాలము:—సాయంకాలము; ప్రవే॥ చంద్రగుప్తుఁడు చంద్రకేతువు)

చంద్రకే—ఈగృహము మీయది; నేను మీబాంధవుఁడను.
మీరు నన్ను విశ్వసింపవలెను. మీకొఱకై పార్వతీయనైర్యము పా
ణముల నర్పింప సిద్ధముగనున్నది.

చంద్రగు—నేనీయశిక్షితనైర్యమును యవనపద్ధతిని శిక్షించి,
యద్ధోసయోగమున కనుగమింపఁజేయుదును. అసమానసాహసముం
గల యీపార్వతీయసేనాసమూహమునకుఁ దగిన రణవిజ్ఞానమొసం
గిన యనంతరము మగధసామ్రాజ్యమును జయించి క్రమక్రమముగ
నఖిలభరతఖండమును శాసింపఁదగియుండును.

చంద్రకే—నందుని యమాత్యశేఖరుఁడు ప్రతిభావంతుఁడని
యు, నమానుషశక్తిసామర్థ్యములఁగలవాఁడనియువినియుందుముగదా?

చంద్రగు—అవును. అదియు నే నెఱుంగుదు. మనపక్ష మవ
లంబించిన మంత్రియగు కాత్యాయనుఁడు సహిత మసమానుఁడు
మఱియు నేనతని, రాజనీతివిశారదుఁడు, బుడితుఁడునగు చాణక్యుని
రప్పింపఁబంపియుంటిని.

చంద్రకే—చాణక్యుఁడెవఁడు.

చంద్రగు—చాణక్యుఁ డేతన్నాత్ముఁడని తెలంపకుము. అమో
ఘప్రతిభావంతుఁడు నద్వితీయుఁడు, బరిశుద్ధబ్రాహ్మణుఁడు, బ్రతిజ్ఞా
నిర్వాహకుఁడు, నని నే వినియుంటిని. నందునిపై నాతని కధిక ద్వేష
ము చాలకాలమునుండియుఁ బూర్ణించియున్నది. మనతోడ్పాటున నా
తని ద్వేషము మితిమీఱఁగలదు. ఆతఁడెట్టి ప్రభావముగలవాఁడో
యెఱుంగుదువా?

చంద్రకే—ఇచ్చుకంతయు నెఱుంగను.

చంద్రగు—ఆతనికోపదృష్టికి బ్రళయము సంభవించుననుటకు సందేహములేదు. ఆతఁడెల్లప్పుడు నేకాకియైయుండును. మిత్రుఁడనువాఁడు లేడు.

చంద్రకే—అట్టివాఁడు భయంకరుఁడగుగదా?

చంద్రగు—అట్టివాఁడే మన కార్యమునకుఁ దగినవాఁడు. నీతో డ్పాటను గాఢున కతని ప్రతిభామహాగ్ని హోత్రము ప్రజ్వరిల్లుచు. రణభారము నీపైనున్నది.

చంద్రకే—మహారాజా! నీవు మగధరాజ్యాధిపతివని యొకప్పుడు నిన్ను మన్నించుచుండును. ఒకప్పుడు సోదరుఁడవని యుష్పాంగుచుండును. ఒకప్పుడాపుఁడవని గర్వించుచుండును. నీ వెఱుంగవా?

చంద్రగు—(కొఁగిలించుకొని) ఇక నాకుఁ గావలసినదేమి? నావిచారమంతయు నంతరించినది.

(తెరలో) చంద్రగుప్తా!

చంద్రగు—తల్లీ! వచ్చుచున్నాను చంద్రకేతూ! రమ్మ. తల్లి యాశీర్వాదము గ్రహింపవలసియున్నది.

(ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.)

(వెంటనే ఛాయప్రవేశించి) చిత్రగుప్తుడవతరించిన దేవేంద్రుని వలె నానయనంబులకుఁ దోచుచున్నవాఁడు. ఈతనిదర్శనము భూర్ణాచంద్రోదయము. ఈతనిగంభీరస్వరము రణవాద్యమనుటకు సందేహములేదు. ఇతఁడు నాయగ్రీజుఁ గొఁగిలించినప్పుడు భానుబింబమును శరత్కాల చంద్రమండలము కొఁగిలించి నట్లుగ భావించితిని. ఇతని శరీరచలనమున సంభవించిన ఎయువు మలయమారుతముఁ బలె హాయిగ నుండెను. ఓవసంత! నేఁడు నిన్నుఁ గీర్తించెదను. కారణమేమియో గాని యనిర్వాచ్యమగు సంహోషముష్పాంగుచున్నది.

పాట—(ఇదిరగడ. పాటగమార్చి పాడినను పాడవచ్చును.)

ఓవసంతుండ నీదురాకకు । నెప్పెబ్బతుల కలకలంబులు ।
 కోవులూదినమాడ్కి నెల్లడ । గూయుచున్నవి కోకిలంబులు
 సీతనుద్యుతి సోకినంతనె । నెగడుచున్నవి పల్లవంబులు ।
 నూతనంబుగ విచ్చుమొగ్గల । మెంచుచున్నవి బంభరంబులు ।
 భూజనంబులు సంతసింపగ । బూచియున్నవి మల్లెపువ్వులు ।
 త్మజసౌధనివాసమాధవ । మల్లెపువ్వులు నీకునవ్వులు ।
 ప్రేమగంధము జల్లియెల్లడ । పీచుచున్నవి మారుతంబులు ।
 నానునోహరు నన్ను గూరిచి । నాకొసంగుము కామితంబులు ।
 ప్రేమసుంతయునే నెఱుంగను । ప్రేమమాధుని నేనుగోలను ।
 ఈమహానది పొంత సంతత । మేమెలంగుచునుండు బేలను ।
 కొందఁజెంతయు సంతసింపగ । గొందఁజెంతయుఁగుంచుచుండురు
 అందఁటిందనియింపశక్యమె । యంచు నెన్నెదనించుచుండురు
 నిష్కసూనములెల్లఁగైకొని । నేమెసంగెదఁ జంద్రకాంతికి ।
 విప్రయోగినిరై మెలంగల । భింపవచ్చును సౌఖ్యమింతికి॥

ఓవసంతుండ నీదురాకకు॥

(అనిపాడుచుఁ బాడుచు నిష్క్రమించును.)

(అనంతరము చంద్రగుప్తుఁడును మురయుఁ బ్రసంగించుకొనుచుఁ
 బ్రవేశించుదురు.)

చంద్ర—తల్లీ ! నీకు సంభవించిన యత్యాచారమునకుఁ బ్రతి
 తిక్రియఁజేయ నిశ్చయించితిని. నాహృదయాగ్నిహోత్రము జ్వలించు
 చున్నది. నీకు సంభవించిన యవమానవహిష్ణుకి వారాహుతికాంగురు.
 ఒకప్పుడు స్నేహదౌర్బల్యమున నందునిక్షమింప నూహించితింగాని
 యిప్పుడాయూహ యంతరించినది. నాస్నేహశ్రుబిందువు లగ్నిస్ఫులిం
 గములవలె బరిణమించినవి.

ముర—నందుడు శూద్రాణియని నన్నవమానించినప్పుడు నాహృదయము దుఃఖాగ్నిహోత్రమున కాహుతియైనది. ఆతనియా జననుసరించి, దుశ్శీలుఁడావాచాఁడును నాకేశఃకుఁబట్టి లాఁగినప్పుడు,
(దుఃఖించును.)

చంద్రగు—జయమునకు సందియమున్నను, వారియాకారము లు భూమిపైఁ గన్నట్టన. ఇదినిశ్చయము. ప్రపీడితయగు సీతామహా దేవి బాష్పములకు లంకాద్వీపము భస్మమైనది. ప్రాపదిద్వేషాగ్ని హోత్రమునకు కారవపంశయూ విధ్వంసమైనది. స్త్రీయెడ సంభవించిన యత్యాచారము వ్యర్థముగఁబోదు. సందహాశము సహిత మట్టి దే యగును.

ముర—ఆయాశతోడనే జీవించియున్నాను. (అని ముర నిష్క్రమించును.)

చంద్ర—నాజనని శూద్రాణియా? శూద్రసంపర్క మతనికి మాత్రము లేకున్నదా? క్షత్రియులకున్నట్లు శూద్రులకుఁ గరచరణా ద్యవయవములు లేకున్నవా? హృదయములేకున్నదా? మస్తిష్కము లేకున్నదా? ఆశలేకున్నదా? ఇంతటి ధార్మ్యమా? మంచిది. శూద్ర శక్తిఁ బ్రకటించెదంగాక. సెకందరుచక్రవర్తి వచించినట్లు నాజీవితము సార్థకమగుంగాక.

(కాత్యాయనుఁడు ప్రవేశించును.)

చంద్రగు—ఎనఁడావచ్చుచున్నది?

కాత్య—సేను. కాత్యాయనుఁడను.

చంద్ర—ఓహూ! చాణక్యుని సమాచారమేమి?

కాత్య—ఇప్పుడే గలఁడు.

చంద్రగు—ఎట్లు పరిణమించినది.

కాత్య—సముద్రమునధమున గరళముద్భవిల్లునో, యన్ముత

ము సంభవించునో నిరీక్షింపవలెగదా? ఆతని ప్రకృతి మంచిదిగఁ గన్పట్టదు.

చంద్రగు—ఎందుచేత?

కాత్య—నేనీయదంతముఁ దెలియఁజేయునప్పటికాతని గంభీరముఖవైఖరి ప్రత్యూషముఁ బోలి దీప్తమై తత్తణమున గోధూళిఁ బోలి మ్లానమయ్యెను ఆతని శీర్ణదేహము ప్రదీపశిఖఁ బోలి కంపించి తిరుగ స్థయిర్యమువహించెను. ఓవృప్రాంతమున వ్యంగ్యమందహాసము ద్భవించి, వికటమగఁ బరిణమించి మెఱపుఁబోలి యంతరించెను. ఆతని లలాటగంభీర రేఖయఁ, గృష్ణాపాంగ నేత్రద్వయయు నాకనులకుభీతిఁ గొలిపెను.

చంద్రగు—అద్భుతము. (పాదచారణముఁ జేయుచు) ఎప్పుడు వచ్చును?

కాత్య— వచ్చుసమయమైనది.

చంద్రగు—(తెరవైపుఁజూచి) వచ్చుచున్న యాతఁడెవఁడు?

కాత్య.—(తెరవైపుఁజూచి) ఆ ఆతఁడే చాణక్య పండితుఁడు.

చంద్రగు—ఈతఁడా?

(చాణక్యుఁడు ప్రవేశించును. చాణక్యుఁడు, చంద్రగుప్తుఁడు

బరస్పరముఁ జూచుకొందురు. చంద్రగుప్తుఁడు

చాణక్యనకు నమస్కరించును.)

చాణ—నీవాంద్రగుప్తుఁడవు?

చంద్రగు—అవును. మీపాదసేవకుఁడను. బ్రాహ్మణేతగుఁడ నాదుంగాని, బ్రాహ్మణద్వేషినని భావింపరాదు.

చాణ—అవును. నుంచిది. నీవు కార్యమునకుఁ దగుదువా?

చంద్ర—మీకృపాకటాక్షముండినఁజాలు.

చాణ—నేనెవండను. దరిద్రబ్రాహ్మణుండను. నీవొక్కండవే చాలుదువు.

చంద్రగు—దరిద్రబ్రాహ్మణులా? (అని మందహాసముఁ జేయును.)

చాణ—అవును. నేను బ్రాహ్మణుండను. బ్రాహ్మణశాపమున నబ్రాహ్మణ్య తొత్రివంశమునశింపఁగలదు. అవును—అవును—జన్నిదంబులు బ్రాహ్మణులకేల? భిక్షాటనముచేయు. బ్రాహ్మణ్యము బ్రాహ్మణ్యపదాఘాతమునఁ గుంగుచున్నది. ఎంతకాలము, కాలముసమీపించుచున్నది, ఓరిమి యుండవలెఁగాక.

చంద్రగు—(స్తంభభూతుడై యుండును.)

చాణ—సముద్రతరంగములు తీరము పర్యంతమువచ్చి బాధించి, హతాశ్వాసములై తిరుగ గంభీరసముద్రమున కేగుచున్నవి. ఎట్టి శక్తియు లేదు. లేదు. లేదు.

చంద్రగు—అదియేమి? చాణక్యుఁడు పండితశిఖామణియని వింటినే.

చాణ—అవును. విచక్షుఁడు. విద్వాంసుఁడు, కౌటిల్యుఁడు, మతియు మూర్ఖుఁడు. మూఢుఁడు. నీవు బాగుగవిని యుండవు. చాణక్యునకు హృదయమనునది లేదు. నామేరుదండము భగ్నమైనది. ఈవక్షమున (చంద్రగుపునిచేతులఁ దనవక్షముపైనిడి) పరిశీలించితివా?

చంద్రగు—రక్తప్రవాహమాద్యము తోచుచున్నది.

చాణ—ఎట్టిప్రవాహము.

చంద్రగు—రక్తప్రవాహము.

చాణ—మూర్ఖా! ఏమియు నెఱుంగవు. నాదేహమున రక్తము లేదు. హిమానీప్రవాహమని యెఱుంగుము.

చంద్రగు—గురుదేవా! నేను సర్వమెఱుంగును. నన్నాజ్ఞాపింపుడు. ఆశీర్వాదింపుడు. మఱియేమియు మీరు చేయనక్కఱలేదు. చంద్రగుప్తా! అగ్రగామివై యుండుమని మాత్ర మాజ్ఞాపింపుడు. సర్వము నేనే నిర్వర్తిం చెదను.

చాణ—నిర్వర్తింపజాలుదువా?

చంద్రగు—నిస్సందేహముగ నెకందరుచక్రపర్తి నాభావికా లము నాకెఱిగించెను. “దిగ్విజయలక్ష్మీ నామండలాగ్రము నాశ్రయించుకొనియున్న” దని ఈవాక్యము నాహృదయమునందు ప్రతిక్షణము జాగరితమై నావీచులఁ బ్రతిధ్వనించుచున్నది. నారాజకార్య యజ్ఞమునకు పౌరోహిత్యభారము మీరు భరించెదరుగాక. జయమగుగాక;

చాణ—(ఆక సముపై దృష్టినిగుడ్చి) ప్రాణేశ్వరీ! కుటిలా! ఏమనియెదవు. నీయాజ్ఞ యేమి?

చంద్రగు—(ఆశ్చర్యమునఁ దనలో) వెట్టివాఁడా యేమి?

చాణ—(ఆక సముఁజూచుచు) ప్రేయసీ! నీయాజ్ఞ యేకావలెను. (చంద్రగుప్తునిఁ జూచి) ఓయీ! ఈదరిద్రాబ్రాహ్మణుని యాజ్ఞ నెల్ల కాలముఁ బాలించెదనని నాపాదములఁబట్టి ప్రమాణముఁ జేయుము.

చంద్రగు—(చాణక్యునిపాదములఁబట్టి) తప్పకుండ మీయాజ్ఞఁ బాలించెదను. నాకు దీక్షయొసంగుడు. అభయ మొసగుడు.

చాణ—అవును నీవు నిర్వర్తింపఁ జాలుదువు. నీముఖము సీద్ధుని నీవైఖరిఁ జూడఁ దగినవాడవనిశోచుచున్నది. నీకుదీక్ష యొసంగె

ద. నిన్ను మగధసింహుని సనమునఁ గూర్చుండఁబెట్టఁగలను. భారతవర్షమున, నీపరాక్రమము విజృంభింపఁ జేసెదను చంద్రగుప్తా! ఇంద్రుని బులఁ గూర్చుము. నాబ్రహ్మతేజముఁ ప్రజ్వలింపఁ జేసెదను. ఆయిగ్ని దావాగ్నియై వ్యాపించి, సమగ్రభారత వర్షమున వెలుంగుఁగాక. చంద్రగుప్తా!

చంద్రగు—గురు దేవా!

చాణ—ఆ కాశముఁ జూడుము ఏమి కనఁబడుచున్నది ?

చంద్రగు—(మెల్లగ) ఆ కాశము.

చాణ—వర్ష మెట్టిది?

చంద్రగు—పాంశురక్తవర్షము

చాణ—ఏమి గ్రహించితివి?

చంద్రగు—జగడము సంభవించునని,

చాణ—నిశ్చయము. యుద్ధము సిద్ధము. దాని సముఖమునఁ గన్పట్టుచున్నది యేమి యోగ్రహించితివా?

చంద్రగు—గురు దేవా! గ్రహింప శక్తి చాలదు

చాణ—అంధుడా! కపిలుని యభిశాపము, పరశురాముని శౌర్యము, వామనుని ఐక్యము, నిదివఱకీ లోకమెఱుంగును ఈ బ్రాహ్మణుని బుద్ధియు, శూద్రుని నిష్ఠయు. బ్రాహ్మణుని సాధనము, శూద్రుని ప్రతిహింస బ్రాహ్మణతేజము, శూద్రశక్తియు నేకీభవించి స్వర్ణమర్త్య పాతాళలోకముల వ్యాపించుఁగాక.

సీ బహుషాండములయందు శ పరిధి విల్లినయట్టి

మృత్పిండమేకమై శ యెసఁగునట్లు

బహుభూషణములందు శ భాసిల్లుచున్నట్టి

బంగారమేకమై శ పరగునట్లు

బహుధేనువులయందు శ ప్రభవించియున్నట్టి

క్షీరమేకంబయి శ చెలఁగునట్లు

బహుదేహములయందు శ్రీ ప్రజ్వలిం చుచునున్న,
పరమాత్మయేకమై శ్రీ వరలునల్లు.

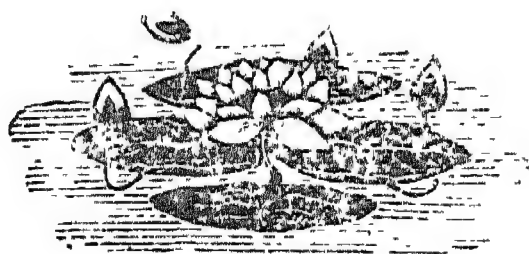
గీ. మనమహాద్యమంబేకమై శ్రీ యనలమల్లు
శాత్రుల బూదెసేయు ని శ్రీ స్సంశయముగ;
విప్రుఁడును శూద్రుఁడేకీభ శ్రీ వించిరేని
యీ ప్రభుత్వంబు నశియించు శ్రీ టేమివంత?

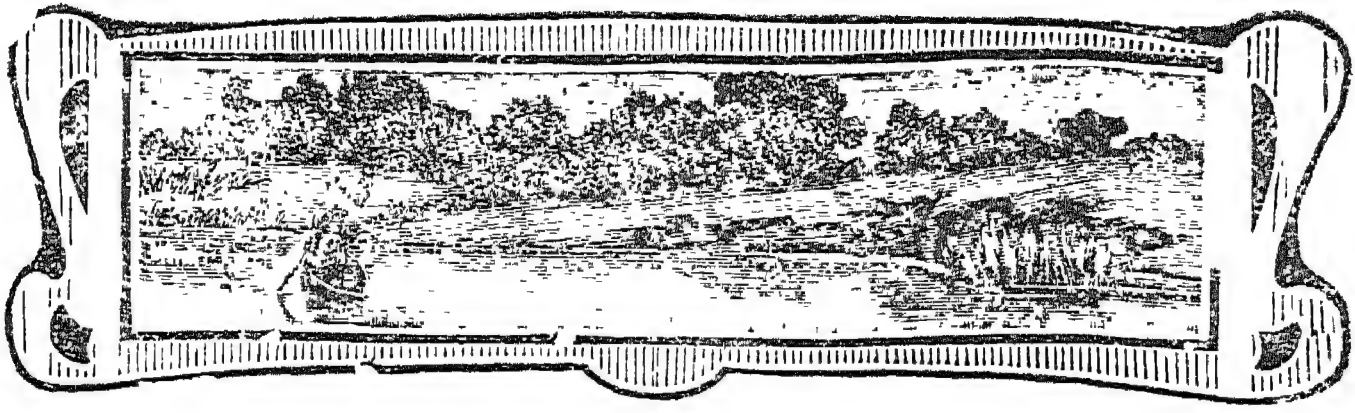
చంద్రగుప్తా ! భీతిల్లవలకు. తెమ్ము. నాచక్షువుల బ్రత్యక్షమగుచు
న్న తేజస్సుఁ దిలకింపుము.

చంద్ర—గురుడేనా ! తిలకింప శక్తిచాలకు.

చాణ—ప్రథమామిత, ప్రజ్వలిత, ప్రవాహిత, రక్తసోతస్వి
నీతరంగిత సమగ్రభాగత భూపరివర్తనంబను పాథోనిధినుండి, రత్నా
లంకారయు, బుష్పజ్వలయు, సంసృత మధురయు మందస్మితమధు
రాస్యయునగు సామగ్రజ్వలక్షి యవతరింపఁగలదు. ఆమహాసామగ్ర
జ్వలక్షి, భవదీయ భుజాసంరంభపరిరంభము నభిలషించును. మీ
యిరువురి వివాహమునకు, నీదరిద్రునిద్రాణార్థగ్య బ్రాహ్మణుఁడు
పురోహితుండగును. చంద్రగుప్తా ! నీవు నాశిష్యుండవు రమ్ము.

(ఎల్లరు నిష్క్రమింతురు.)

ప్రతిజ్ఞాచాణక్యము.

ద్వితీయాంకము.

ప్రథమదృశ్యము— స్థానము:— హీరట్టులో నెక సాధము
కాలము:—రాత్రి.

(సెల్యూకసు, హేలేనయుఁ బ్రవేశింతురు.)

సెల్యూ—శ్రీ సెకందరుచక్రవర్తి కీర్తి శేషుడయ్యెను.

హేలే—అట్లనా ? నీవెట్లెఱింగితివి ?

సెల్యూ—నూర్యాస్తమానము లోకమునకుఁ దెలియకుం
దునా ?

హేలే—పిమ్మట.

సెల్యూ—మఱేమున్నది. ఆసియాఖండోత్తర భాగమునకు
నన్నధిపతిఁజేసెను.

హేలే—అతఁడాసియాఖండోత్తర భాగము జయించియు, ది
గ్విజయము సంపూర్తిగాకుండఁగ నేతన దేశమునకు మగిడిపోఁగారణ
మేమి? నాపము. నిజదేశమునందైన గతించియుండలేదు.

సెల్యూ—ఆతని యవశిష్ట కార్యభారము నే భరించి సామూర్తిజేసెను.

హేలే—అదియేమి ?

సెల్యూ—భారతవర్ష జయము.

హేలే—దానివలన లాభమేముండును ?

సెల్యూ—యశస్సే.

హేలే—అయ్యది దుర్యశము. ఆశ్చర్యము. పురుషుని మరాశ యించుకంతయు ఫలింపదు. పురుషునకెంతటి జిఘాంస! మనుజుడు తాను వేటాడుగాని మనుజులజూపి భక్షించునా? తండ్రీ! ఇంతటి దుష్కార్యమేల? చేయదలంచిన కార్యము కేవలము భావ్యము. పురుషజాతికెంతటి రక్తదాహమున్నది? హృదయమధ్యమున నితరప్రవృత్తి లేకున్నదా? ఎంతటి ఘోరము? ఎంతటిదాడుణము?

సెల్యూ—ఎట్టి ప్రవృత్తియుండవలెను?

హేలే—దుఃఖితుని దుఃఖము దూరము సేయుట. రోగిరోగంబు నివారించుట. యుధాధున కన్న మిడుట. అజ్ఞాని విజ్ఞానిజేయుట. ఇంతకంటె ప్రవృత్తి యేమున్నది. ఇట్టి ప్రవృత్తి పురుషులకుండవలదా? కేవలము స్వార్థపరత్వము, వేదనావృద్ధి, యత్యాచారము, మొదలగు దుర్విచారములు హృదయమున నంకురింపదగునా?

సెల్యూ—విజగీష మనుజునకు మహత్తర ప్రవృత్తియని డిమస్తనీసు చెప్పియున్నాడు.

హేలే—(నవ్వుచు) ఆతడల్లెచటనైనఁ జెప్పియుండఁడు. ఆగ్రంథము దెచ్చెదంగాక. (అని పోనుద్యమించును.)

సెల్యూ—వలదు. వలదు. ఆతని గ్రంథములఁ జదివితివా యేమి ?

హేలే—చదివితిని.

సెల్యూ—అధికముగఁ బఠించి బుద్ధికిఁ గష్టమొసంగరాదు.

హెలే. — కేవలము పఠించినంతమాత్రమున వచ్చు హానియేమి? బుద్ధివికసించుఁ గదా? చదువకున్న బుద్ధి వికసించునా? చదివిన బుద్ధి క్షీణించునేని, చదువని గార్దభమున కధికబుద్ధియుండవలెగదా?

సెల్యూ—నీవు నన్న వమానితునిఁ జేయుచుంటివి.

హెలే—తండ్రి! అట్లేష్టముఁ దలంపవలదు.

సెల్యూ—నీవు నన్ను గార్దభతుల్యునిఁ జేసితివి.

హెలే—అట్లు తలంపవచ్చునా? నాయభిప్రాయమదిగాదు,

సెల్యూ—లేదు. లేదు.

హెలే—(చేతులుజోడించి) తండ్రి! నాయందు దోషమున్న క్షమింపుము.

సెల్యూ—నేను క్షమింపఁజాలను. నాకుఁ గోపమువచ్చినది. నన్ను తఱచుగ నవమానించుచుండువు.

హెలే—(చేతులఁ బట్టుకొని) తండ్రి! క్షమింపుము. నాయభిప్రాయ మదికాదు.

సెల్యూ—(చేతులు విడిపించుకొని) ఆవలకుఁ బొమ్ము.

హెలే—గద్గదస్వరమున, తండ్రి! క్షమింపకున్న నా కేమిదిక్కు? (పాదములపైఁ బడును.)

సెల్యూ—ఇదియేమి? లేమ్ము. లేమ్ము. నీయందు దోషమేమియులేదు. దోషమంతయు నాయందేయున్నది. కోపనశమునఁ బొమ్మని యంటిని. నీపై నాకింతటి కోపముండరాదు. (అని హెలేనను లేవదీసి) క్షమింపుము.

హెలే—తండ్రి! నేనా క్షమింపవలెను. (అని తండ్రిచేతులఁ బట్టుకొనును.)

సెల్యూ—(కొంగిలించుకొని) అమ్మా ! తల్లి లేని బిడ్డవు. నా తల్లి ! విచారింపకుము. దోషము నాయందున్నది.

హేలే—తల్లి లేని బిడ్డనని యెవరైనఁ దలపఁగలరా ? సర్వము నీవై యుండగా నాకా విచారముండునా?

సెల్యూ—నీకేమి కావలయును. వేగముగఁ జెప్పుము.

హేలే—నేనేమియుఁ గోరకుండగనే నీవు నాకొసంగుచుంటివి. నాకెట్టి కోరికయులేదు.

సెల్యూ—అమూల్యవస్త్రముల, ననర్ఘ్యరత్నాలంకారముల—

హేలే—వస్త్రాలంకారములయందు నాకు లోపమున్నదా?

సెల్యూ—అట్లయినఁ గానలసినదేమియు లేదా?

హేలే—అనసరమున్నఁ గోరకుందునా ?

సెల్యూ—సరియే. నేనిప్పుడు నీనాని వేశమునకుఁ బోనలసియున్నది. నీవు పండుకొని యుండుము.

హేలే—నేఁడుసాయంకాలమున పండుక నిద్రించితిని. నిద్రైకై తొందఱలేదు.

సెల్యూ—నీవు రాత్రి చాలకాలమునఱకుఁ బరిమళముచువు. అధికముగఁ బఠనమునందే కాలము వెచ్చింపరాదు. నీచుఁఖము పూర్వమువలెఁగాక యించుక వాడియున్నది.

హేలే—(మందహాసముఁజేయుచు) అట్లే చేసెదఁదగి !

సెల్యూ—మంచిది—(సెల్యూకను నిష్క్రమించును.)

హేలే—(పాదచారణముచేయుచు) ఒక గ్రంథము పఠించెదంగాక.

(అని యొక గ్రంథముఁబూని చదువుచుండును.)

..... (గ్రంథము విడిచి) నేటికి యవనసూర్యుఁడస్తమించెను. చంద్రోదయమునకుఁ గాలము సమీపించినది. ఆమగ

ధ దేశ రాజపుత్రుడు—ఆ మఱచితిని. నేను వేగముగ సంస్కృతము పఠింపవలెను. సంస్కృతము విజ్ఞాన మహాసముద్రమని వింటిని. (అని తెరవైపుఁజూచి) పదముల సఙ్గతి వివచ్చుచున్నది. వచ్చుచున్నవారెవరు? (నిదానించి) ఓహోహో! ఆంటిగోస్ !

(ఆంటియోకస్ ప్రవేశించి) అవును హెలేనా.

హెలేన—తండ్రిగారిచటలేదు.

ఆంటి—అది మెఱింగియే వచ్చితిని.

హెలే—అట్లయిన నీవు రావలసిన కార్య—

ఆంటి—నారాక నీకప్రియమాయేమి?

హెలే—నేనట్లు పలికియుండను.

ఆంటి—(తనలో) ఎంతటిక పటము. (ప్రకాశముగ) నీమనంబునంగల తలంపు నాకు నేటికైనఁ దెలియకున్నది. నీయప్రియ ప్రత్యుత్తరమున కే నెంతయుఁ జింతించుచున్నాను. నారాక నీకు ప్రియమోయ:ప్రియమో వ్యక్తముగఁ జెప్పరాదా?

హెలే—చెప్పినలాభ మేమున్నది.

ఆంటి—చెప్పిన లాభము లేకుండుగాక. అశారవింపవచ్చువా? ఇంతకు నీయభిప్రాయ మెఱింగిన మేలుగదా?

హెలే—అదియెట్లు?

ఆంటి—నాభావికాలము నీప్రత్యుత్తరము పైనున్నది. హెలేనా! వినుము! నేనిప్పుడు వ్యక్తముగ నీయభిప్రాయ మెఱుంగవచ్చితిని.

హెలేన—సంతోషింపవలసినదే.

ఆంటి—వినుము. నేనశ్రుజలముల విడుచుచు నిన్ను భిక్షువేడువాడఁగాను. అట్లని కోధకంపిత స్వరమునఁ బలుకుటయులేదు. సరళభావమున బరిశుద్ధభాషతో నిశ్చయ మెఱుంగవచ్చితిని. కపటకోధము లెఱుంగను. వ్యంగ్యము సహితము లేదు. పలుపలుకు లేల?

సమ్ముఖమున రాయ బారమేల? ముంజేతికంకణమున కద్దమేల? నన్ను నీవు పెండ్లాడెదవా లేదా? చెప్పుము. నే నోర్వజాలను. నీ మనోని శ్చయము సరళభావమున వ్యక్తముగ నిష్కపటముగఁ జెప్పుము.

హె లే—నాతండ్రిఁ జంపయత్నించిన వాని నేనెట్లు వినాహ మాడఁగలను.

ఆంటి—ఇదియూ నీప్రత్యుత్తరము. ఆ కారణముతో నీకుఁ బని లేదు; అంతకుఁబూర్వము వినాహముఁగూర్చి నేఁ బ్రసంగించినపుడీవే మంటివి. “జనకుని యిష్టమే, నాయిష్ట” మనగదా? అనంతరము నీతం డ్రితో నిందుగూర్చి నేఁ బ్రసంగించితిని. ఆతఁడు వ్యంగ్యభావమున, “తనజన్మమెట్టిదో, తా నెవఁడోలోక మెఱుంగని వానికి నెలూకను, కుమారికనిచ్చునా?” యని వచించెను. నీవెఱుంగవా?

హె లే—ఆతఁడు సర్వసేనాధిపతి. నీనో, సామాన్య.

ఆంటి—అదియట్లుండనిమ్ము, నాజన్మముఁగూర్చి సంశయించి వ్యంగ్యభావమున నన్నకొరవించెను. అందుచే నేఁగుపిత్తుడనై ఖడ్గము బ్రయోగించితి యమింపుము.

హె లే—ఒకప్పుడు యమించినను పెండ్లాడఁజాలను.

ఆంటి—ఎందుచేత ?

హె లే—రాజకన్యక సామాన్యుని సంబంధము నభిలషింపఁ దగునా?

ఆంటి—ఇంతటి మనోగర్వమా?

హె లే—గర్వముగాదు. నిన్ను నిరాకరించుచున్నాను.

ఆంటి—పెండ్లాడెదవా లేదా?

హె లే—బలాత్కరించెదవా యేమి?

ఆంటి—బలాత్కారమునైన నాయభీష్టముఁ దీర్చుకొందు.

హె లే—నీతరమా?

అంటి—ప్రత్యుత్తరమునకై నిరీక్షించుచున్నాను. పెండ్లాడేద
వా లేదా?

(అని హస్తముఁ బట్టుకొనును.)

హేలే. — (కోపముతో) చీ! కాపురుసాధమా! హస్తము
విడువము.

అంటి—(ఇంచుకతొలంగి) నేను కాముకుఁడను. సరళభావ
మునఁ బ్రత్యుత్తరమిమ్ము. నన్ను పెండ్లాడేదవా లేదా? (అని బ్రతి
మాలును.)

హేలే—(తనలో) ఏమాశ్చర్యము.

గీ. కాలమృత్యువు వీక్షింపఁ శ జాలుఁగాని
తాను మనసారవలసిన శ తరుణిముఖము
కోపముననుండ వీక్షింప శ నోపఁడెందు
కామమా! ప్రేమమా! నను శ స్కారశతము.

ఇప్పుడు నేను లేనికోపము నటింపకతప్పదు. (ప్రకాశముగ) అధమా
ధమా! నిన్ను వివాహమాడుటకంటె నపుంసకుని వివాహమాడుట
మేలు. శీఘ్రముగఁబొమ్ము.

అంటి—మంచిది నేఁబోవుచున్నాను. (పోవుచుఁదిరుగసమీ
పించి) యించుక చెప్పవలసి యున్నది హేలేనా!

హేలేన—నానామముఁ బేర్కొనుటకునీకధికారముచాలదు.
“రాజకన్యా”! అని సంబోధింపుము సామాన్యసైనికుఁడు—సామాన్య
ధిపతికుమారి దేహము స్పృశించునా? ఇంతటియాగడమా? నాచరణ
ఘట్టనమాత్రమున నిన్ను సంహరించి యుందును. బ్రతికితివి. పొమ్ము
పొమ్ము

ఆంటి—ప్రత్యుత్తరము మఱి మొక నాడిచ్చెద.(అనిపోవుచుండ
సెల్యూకసు ప్రవేశించును.)

సెల్యూ—నేజూచుచున్న దంతయునిజమేగదా?

హెలే—(కంఠితస్వరమున) ఈబర్బర కాపురుషాధముఁడు నీకు
మారిన బలాత్కరించుచున్నాఁడు.

సెల్యూ—ఆంటిగోసన్ ! నిశ్చయమా?

ఆంటి—నిశ్చయము.

సెల్యూ—సెకందరునాజ్చే దేశమునుండి వెడలింపఁ బడితివి.
ఆతని యనంతరము నిన్ను నాసేనలోఁ జేర్చుకొంటిని. ఇదియూ నీవు
నాకొనర్చిన ప్రతిఫలము! మంచిది. (తైరవైపుఁజూచి) భటులారా !

(భటులిరువురు ప్రవేశించి) ఏమియాజ్ఞ.

సెల్యూ—(ఆంటిగోసనుఁజూపి) వీనిబంధింపుఁడు.

భటులు—శ్రీనారాయాజ్ఞ. (ఆంటిగోసనునుబంధింతురు)

సెల్యూ—వీనిని వధ్యభూమికిం గొనిపోయి వధించిరండు.

ఈక్షణమే.

భటులు—(పోవుచుండ)

హెలేన—భటులారా! తాళుఁడు. తండ్రి! ఇప్పటికీతని క్షమిం
చివిడుపుము.

సెల్యూ—క్షమింపఁదగదు. వీనికింతటి యాద్ధత్యయా?

హెలే—పదవినుండి తొలఁగింపుము.

సెల్యూ—ఆశిక్త చాలదు.

హెలే—పోనిమ్ము. రాజ్యమునుండి వెడలింపుము. చంపింప
వలదు.

సెల్యూ—వీనివధించినఁగాని నాకోర్కాగ్నిచల్లాటను.

హేలే—అంటిగోనను వీక్షించు. ఆతఁడు తనయపరాధము నంగీకరించెను. తప్పుకక్షమింపవలెను. శేషమునండితొలగించినంజాలు.

అంటి—నాయందపరాధమున్నదని యంగీకరించెదఁగాని క్షమింపుమని ప్రార్థింపఁజాలను. నాకుఁ దగినంత శిక్ష విధింపవచ్చును.

హేలే—తండ్రి! వానికొఱకు నేను ప్రార్థించుచున్నాను.

సెల్యూ—హేలేనా! అట్లుకోరవలదు.

హేలే—(పాదములపైబడి) తండ్రి! క్షమింపకతప్పుదా.

సెల్యూ—నుంచిది. క్షమించితిని. అంటిగోనస్! వెడలిపోమ్ము. నాసామ్రాజ్యమున నీవు నసించిన వృత్తువు సంప్రాప్తించును. (భటులఁగని) వానివిడుపుఁడు. పోనిండు బ్రతుకనిండు.

అంటి—(లజ్జించుచు నిష్క్రమించును.)

హేలే—తండ్రి! నీవు క్షమించెదవని విశ్వసించితిని.

సెల్యూ—తల్లీ! ఈవృద్ధుఁడు నిన్ననాదరించునా?

హేలే—(మందహాసమున) ఈవిషయమున ధైర్యమిట్లెన్నేమనినాఁడు.

సెల్యూ—ఏమియు లేదు. నీకేమియుఁ దెలియదు. సుఖముగ నిద్రింపుము.

(సెల్యూకను నిష్క్రమించును.)

హేలే—నీయిష్టమే నాయిష్టము. నీయపారప్రేమకు నేనేమి యొసంగఁగలను. నిన్నుఁ జంపనుద్యమించినవాని నే నెట్లువరింపఁగలను.

(నిష్క్రమించును.)

ద్వితీయదృశ్యము. స్థానము:—రణక్షేత్రసమీపమునశిశిరము.

కాలము:—రాత్రి.

(ప్రవేశము:—మురయుఁ జాణక్యుఁడు.)

ముర—రేపుయిద్దమా ?

చాణ—అవును.

ముర—చంద్రగుప్తుఁడాక్రమింపఁజాలునా?

చాణ—నిశ్చయముగనాక్రమింపఁగలఁడు, ఈయంశమితకుఁ బూర్వము చెప్పియుంటినే? ఇపుడాసంజేహమెందుకు?

ముర—గురుదేవా ! మనస్సమాధానముకొఱకు యిద్దము వలనఁ గార్యము ఫలింపదని తోచుచున్నది.

చాణ—(ఆశ్చర్యమున) మురా ! ఏమనుచుంటివి?

ముర—చంద్రగుప్తుఁడు, నందుఁడు నాకుమారులు. వారిరువురు నేకవృంతమునఁగల పుష్పములు. నాహృదయాకాశమునకు వారి రుపురు సూర్యచంద్రులు. ప్రళయమున కోర్వఁజాలను. గురుదేవా ! వలదుఁ గార్యములేదు. చంద్రగుప్తుఁడు భిక్షార్థియై యుండుగాక.

చాణ—అబలా ! నీయభిప్రాయమెఱిగితిని. వివాదము వలదనియు సామయానఁ గార్యమొనర్చిన మేలని నీతలంపు. అట్లెన్నఁడుగా నేరదు.

గీ. రాజు క్రొవ్వంబుఁ గొటిల్య శ్రమ జయించుఁ

బ్రజ్వలించిన సన్నిపా శ్రతజ్వరంబు

ధ్వంసముంజేయఁ గాచాలి శ్రవలయుగాక

యగునె వాసంతకుసుమాక శ్రరావధమున?

ఇంతకు ఫలోన్ముఖసమయమున కీవిచారమేల? అంతయు సిద్ధమైనది. ఇపుడు నీవిరుత్సాహవాక్యముల నాలింప వేళలేదు. విశంబమువలకు. శీఘ్రముగ నీశిబిరమునకుఁ బొమ్ము.

ముర—నిరుత్సాహవాక్యములా? నన్నింత తిరస్కరింపఁదగు నా? గురుదేవా? ఈహృదయమున నేనేమిభరించుచున్నదాననో యెఱుంగరా! నేనెంత సహించితినో యెఱుంగరా?

చాణ—అంతయునే నెఱుంగుదును. అబలవు. నీవేమెఱుంగుదువు. వైరిని కారాగృహంబున బంధించినంత కార్యమొనర్చి యనంతరము వానిరక్తము సహితముఁ గనులఁజూడ నిశ్చయించుకొనిన మనకి పుడి నిరుత్సాహమేల? నీవేమెఱుంగుదువు. ఈహృదయమునఁ బ్రతిహింసాజ్వాల యెట్లు మండుచున్నదో నీవేమెఱుంగుదువు. యుద్ధమని వార్యము. శిబిరమునకుఁ బొమ్ము.

ముర—అయిన గురుదేవా!

చాణ—(కఠోరస్వరమున) పలుకవలదు శీఘ్రముగ వెడలుము.

ముర—(భయమునటించుచు నిష్క్రమించును)

చాణ—(ఏకాకియై పాదచారణము జేయుచు) ఊర్ణనాభచర్మము, సూకరముఖము, శనదహానగంధము, గార్దభభవ్వినియు, నేరండతైలము, నామస్తిష్కముతో నేకీభవించి సలసలమరగుచున్నట్లున్నది. పరివర్తనంబున, మాతనసృష్టి దృగ్గోచరమగుననుట నిశ్చయము. ఓయదృశ్య మహాశక్తి! కుటిలా! మధురపూతిగంధమయమగు నీకాకికాంశము నామూలమున నిర్వర్తింప నిశ్చయించితివా? (తెరవైపుఁజూచి) ఆపడుచున్న శిశిరబిందువులు, నానేత్రములకుస్ఫులింగములుగఁ గన్నట్టుచున్నవి. ఆకాశము, వాహృదయమువలె జ్వలించుచున్నది. నేనీజ్వాలాకలాపమునఁ బాదచారణము జేయుచున్నాను. ఆజ్వలించుచున్న యగ్నిహోత్రమే, పరిశుద్ధవైదిక బ్రాహ్మణతేజము. (మందహాసము జేయుచు) ఈకలియుగమున సహిత మొకమారు బ్రాహ్మణప్రతాపముగన్నట్టునా? (ఆకాశముఁజూచుచు) ప్రేయసీ! ముఖమున కుటిలమందహాసము నలంకరించి, భయంకరశిరముఁదిప్పుచు నొనరి చెప్పు

చుంటివా? ఔను. నిన్ను నేనెఱుంగుదు. నుండరీ ! నీ ప్రేమకుబద్ధుండ నై తుదకు వెంగల్చిన నగుమంగాక. నిన్ను విడువజాలను (తెరవై పుజూచి) ఎవడావచ్చుచున్నవాడు? ఓహూ ! కాత్యాయనుడా?

కాత్యాయ—(ప్రవేశించి) ఔను. నేనే.

చాణ—ఇంతరాత్రివేళ రా గారణము?

కాత్యాయ—విశేషమున్నది. నందునివృద్ధమంత్రివచ్చెను.

చాణ—(తొందఱపాటుతో) వచ్చెనా? అట్లయిన?

కాత్యాయ—సంధిగూర్చి ప్రసంగించెదను.

చాణ—ఏవిధముగ?

కాత్యాయ—అనేకాంశములగూర్చి ప్రసంగించుచు “నన్నదమ్ము లకిరువుర కీరణమిమి? రాజ్యమిరువురకు విభాగించినమేలు. నందుఁ డే మియుఁ దెలియనివాడు. తమ్ముని నేరము నన్న తుమింపవలదా ” యనెను.

చాణ—(నవ్వుచు) బాగుగనున్నది. ముచిది చంద్రగుప్తుఁ డా స్థలమున నుండెనా?

కాత్యాయ—ఉండెను.

చాణ—నందునివృద్ధమంత్రి మిక్కిలి విచక్షణుడు. చంద్రగు. ప్తుఁ డేమైనఁబలికెనా !

కాత్యాయ—లేదు.

చాణ—నీవేమైనఁబలికితివా?

కాత్యాయ—నీతోఁ బ్రసంగించిన యంశము ప్రత్యుత్తర మిచ్చెదనని పల్కితిని.

చాణ—ఆతఁడు నాకడ కేలరారాదు?

కాత్యాయ—ఆతఁడు మీకడకురా నంగీకరింపలేదు.

చాణ—(తనలో) అశుభము గన్పట్టుచున్నది. పరాజయ ము

నివార్యమని తోచుచున్నది—మంచిది—

కాత్యాయన—నీయభిప్రాయమేమి?

చాణక్య—ఏమియు లేదు—“మనసాచింతితం కర్మనచసాన ప్రకాశయేత్”

కాత్యాయన—నేను నీమిత్రుడగుదా?

చాణక్య—“సమిత్రే వ్యతివిశ్వసేత్” అందుచే నిపుడు నీ తో నేమియుఁ జెప్పరాదు. సంధిమాత్రము పొసంగదు.

చాణక్య—నీవిపుడు నీశిబిరమునకుఁ బోవచ్చును. నేను నాప్రేయసితో విమర్శింపవలసియున్నది.

కాత్యాయన—(ఆశ్చర్యముతో) ప్రేయసియె? నీకు భార్యయున్నదా?

చాణక్య—నీవెఱుంగవుగాక. (మందహాసమున) నాకొకసానియున్నది.

కాత్యాయన—ఆ—నిశ్చయముగ—

చాణక్య—(అట్టహాసముఁ జేయును)

కాత్యాయన—(ఇంచుక కొఱవముం జూపును).

చాణక్య—నీవావృద్ధమంత్రి నెఱుంగుదువా?

కాత్యాయన—ఎఱుంగకేమి? బాగుగ నెఱుంగుదును. బాల్యమున మేమిరువుర మొక గురువువలన శాస్త్రముల నభ్యసించితిమి. మనోవిజ్ఞానమున నాతఁ డపారశేముషీవంతుఁడు. అతఁడు కేవల మహర్షి శము సాంఖ్యముఁ బఠించును.

చాణక్య—నీవు పాణిని పఠించియుందువు.

కాత్యాయన—పరిహాసించెదవా? పాణినీయ వ్యాకరణమున నొక్కొక్కసూత్రమున కనేక గూఢవ్యాఖ్యానములున్నవి.

చాణ—నీవావ్యాఖ్యానముల సారమంతయు నెక్కుమ్మడిఁ గ్రోలియుందువు. నీపాణినితో నాకుఁబనిలేదు.

కాత్య—పాణిని నీవు నిరసించుచుంటివి.

చాణ—నందుఁడు నిన్నుఁ గారాగ్రహంబున నేలబంధించెనో నేనెఱుంగుదు.

కాత్య—ఎట్లు?

చాణ—నీపాణినీయజ్వాలయే యందుకుఁగారణము. నీవు పాణినీయమును భక్షించుచుందునని నూతఁడెఱింగెను. రాజ్యవివాదమునఁ బాణినియే నీకుఁగావలెను. యుద్ధమునందు సహితము పాణినియే. అతివృష్టికైన, ననావృష్టికైనఁ బాణినియే. మహారాజునకు మహారాజ్యకిఁ గలిగిన కలహమునకునైతము పాణినియే. నీపాణినీయమునకు నందుఁడస్థిరుఁడయ్యెను.

కాత్య—అస్థిరుఁడయ్యెనా? ఎట్లు?

చాణ—నీపాణినిచే రాజునకు శూలవేదన సంభవించెను శిరమాభ్రమించెను. ఉపాయాంతరము లేకుండుటఁబట్టి నిన్నతఁడు బంధింపవలసినచ్చెను. తుదకు నిన్నింతకుఁ దెచ్చినదదియే.

కాత్య—ఎంతకుఁదెచ్చినది?

చాణ—విచక్షణబుద్ధిఁగలవాఁడు వ్యాకరణముఁబఠించి లోకమున మెలంగఁజాలఁడు.

కాత్య—నీ వేమియు నెఱుంగవు. పాణినీయసూత్రములు —

చాణ—అవును. నీశిబిరమున కేగుము. చంద్రకేతుఁ డెచట నుండునోచూడుము.

కాత్య—చంద్రగుప్తుని శిబిరమున నున్నవాఁడు.

చాణ—నీపాణినీయసూత్రమున చంద్రకేతుని గుఱివుము.

కాత్యాయన—పాణినీయమును నీవు నిరసింప—

చాణక్య—పోమ్ము. వానిబంపుము.

కాత్యాయన—అట్లొనర్చెదఁగానిపాణిని—

చాణక్య—నీపాణినికొకనమస్కారము. యుద్ధక్షేత్రమున రెండు జాముల రాత్రివేళ నీపాణినీయముతో నేమిపనియుండును, వానిని వేగముగ బంపుము; అత్యవసరము.

కాత్యాయన—సరియే. పాణినీయసూత్రము—

చాణక్య—పాణినియు, నీవు, నరకమునకేగుదురుగాక. పోమ్ము.

కాత్యాయన—పాణినీయము శుద్ధవ్యాకరణమని లోకవిశ్వాసము. పాణినీయసూత్రములయందు సహితము వేదాంతసారమున్నది.

చాణక్య—మాకు వానితోఁబనిలేదు. వెడలుము, వానిబంపుము.

కాత్యాయన—మంచిది. పోవుచున్నాను. (పోవుచు) నీవుపాణిని నవమానించితివి. ధర్మముగాదు. (యఃఖంచుచు నిష్క్రమించును.)

చాణక్య—కేవలము ప్రవృత్తిబట్టియే కార్యము జరుగుచున్నది. ప్రేయసీ! ఏమందువు? నందునివృద్ధమంత్రి ప్రయోగించిన చమత్కార మమోఘము. పరాజయమా? పర్యవసానమెట్లుండును? నేనుసహితము గ్రహించితిని. నీవు సహితమెఱుంగుచువు. వృద్ధమంత్రిమహాశయ! చాణక్యనకు నీవు చాలవు. ఇంతమాత్రమునకా నన్నుఁ దర్కింపఁజేసితివి?

(చంద్రకేతువుప్రవేశించి) మహాశయ! నమస్కారము.

చాణక్య—జయమగుఁగాక. అవును. నిన్ను రప్పించితిని.

చంద్రకే—అజ్ఞకు సిద్ధముగనున్నాను.

చాణక్య—రేపు యుద్ధము. జయము నిశ్చయము. నీవు పాణి ములుగణింపకుండఁబోరాడిన—

చంద్రకే—గురుదేవా! అట్లు పలుక నేల ? నన్ను మీరు విశ్వ
సింపుడు.

చాణ—నీయందు విశ్వాసము లేక గాదు. చంద్రగుప్తుని విశ్వ
సింహజాలను.

చంద్రకే—ఎందుచేత?

చాణ—చంద్రగుప్తునకుఁ గల యాశ నొక యనిర్వాచ్యప్రవృత్తి
సమీపించి యణంచుచున్నది. లక్షింపగా నొక మేఘము వాతాత్తుగ
నావరించినట్లున్నది. వర్షింపదు, రెండుమూడు బిందువులునూత్రము
పడును. ఇట్లు గాకున్న చంద్రగుప్తునిశౌర్య మనివార్యము.

చంద్రకే—మీయాజ్ఞకు సిద్ధముగనున్న వాడను.

చాణ—మంచిది. రేపు యుద్ధము. అంతపర్యంత మతనిపా
ర్శ్వమున నెల్లప్పుడు వేచియుండుము. యుద్ధమునందు సైత మతని విడు
వరాదు.

చంద్రకే—గురుదేవా! మీయాజ్ఞకుబద్ధుండను.

చాణ—నేను, మురయు, నాపర్వతసమీపమునఁ గల సేతు
పార్శ్వమున మీవిజయైకవార్తకై ప్రతీక్షించుచుండుము.

చంద్రకే—చిత్తము.

చాణ—ఇక నీవుపోము.

చంద్రకే—(పోనుద్యమించుచుండ)

చాణ—మఱియు—

చంద్రకే—ఏమియాజ్ఞ ?

చాణ—చంద్రగుప్తుడు నిద్రించుచుండునా ?

చంద్రకే—అవును. గురుదేవా.

చాణ—ఊ... .. వానితోఁబనిలేదు. నిద్రింపనిమ్ము. ముర

ను—ఆమెతో సహితము పనిలేదు. శేపు, ప్రత్యూషమునకుఁ బూర్వమే
మేల్కొని, చంద్రగుప్తునిమేల్కొలుపుము. ముర మేల్కొనని పూర్వ
మే మీరు రణయాత్రకుఁ బోవలయు. వెడలుము

చంద్రకే—మహాప్రసాదము—(నిష్క్రమించును)

చాణ—ఉదారయువకుఁడు. కేవల మజ్ఞాని ఇతరులకు సర్వస్వ
మొసంగుచున్నాఁడు. మూర్ఖా! చంద్రగుప్తుఁడు నీ కేమగును ?.....

(నిష్క్రమించును)

తృతీయదృశ్యము, స్థానము: హీరట్టదేశముననొక సాధము;
కాలము:—ప్రభాతము బంధితుండగు సెల్యూకసుతో నాటింగొనను
ప్రవేశించును.

ఆంటి—సెల్యూకిన్! నేడు నీకు బంధితుడవైతివి.

సెల్యూ—అవును. ఎఱుంగునును.

ఆంటి—నాటిదంభ సంరంభములు నేడేమైనవి సార్వభౌమా?

సెల్యూ—నేనెప్పుడు దంభముఁజూపియుండను. యుద్ధమున
జయాపజయంబులు స్వభావసిద్ధములు. అనేకయుద్ధములలో జయ
మొందితిని. నేడు నిచేజయింపఁబడితిని. తిరుగ యుద్ధమొనర్చిన—

ఆంటి—ఇక యుద్ధముతోఁబసలేదు. ఇదియే తుదిపోరు.

సెల్యూ—ఇదియే తుదిపోరాటమా? నీవు నన్ను వధింపవని
భావించెదను.

ఆంటి—ఎంతమాట. నన్ను వధించెదనా?

సెల్యూ—అట్లయిన నీవు నిశ్చయించినదేమి? నీనేత్రములయం
దు హింసాహేతుకములగు చూపులు వెడలుచున్నవి. ముఖము పాం
డువర్ణమున పిరాజిల్లుచున్నది. ద.తఘరణమున వికృతరూపము ధరిం

చితివి. సిహృదయమున రాక్షససంకల్పముదయించినట్లున్నది. సీభీషణాకారమున సర్వము విశేషమగుచున్నది.

ఆటె—నిన్ను వధింపను. మనము సుసభ్యులమగుయవచులము. యుద్ధమున నన్యోన్యము ఖడ్గములఁబ్రయోగించుచుము. ఘాతుకవ్యాఘ్రములఁబోలి పోరాడుదుము. యుద్ధాంతమున శత్రువును గాఢాంధకారగృహంబున జీవితపర్యంతము బంధింతుము. వధింపముగదా?

సెల్యూ—నన్నట్లుబంధించుటకుమారు వధించుటయేమేలు.

ఆటె—అట్లుగాదు, నిన్ను బంధించుటయే యోగ్యము. సూర్యకాంతియుఁ జొచ్చుటకు వలనుపడనిగృహమున నిన్ను సురక్షితముగఁ గాపాడఁగలను. అయ్యది హత్యలోఁజేరదు. సెల్యూకన్ ! నేను శైశవమునుండియుఁ బితృహీనుండను. భిక్షులనంబున జీవింపుమని యీశ్వరుఁడీసృష్టిలో నన్ను విడిచెను. కఠోరదారిద్ర్యభారమున, నిజశౌర్యమున దక్షత్వముఁగలిగి, సేనాధ్యక్షుఁడనైతిని. అయ్యది లజ్జాకరమా?

సెల్యూ—ఎప్పుడైన నేనట్లు పలికియుందునా?

ఆటె—లేదు. లేదు. అయినను, సంసారమున నిట్టి యవిచారముగలదు. “నీతండ్రియెవ్వఁ”డని యెవఁడో పరిశ్రమించినపుడు నేను తగిన బ్రత్యుత్తరంబీయ లేకుండుటచే, నాతఁడునన్ను జూరుడని పలికి యేవగించి, నన్ను సమాజేతరుఁజేసెను. నాతండ్రినేను నెఱుంగకుండ పచ్చనుగాని నీవలెనే యాతఁడుసహితము మానవుడై మానవాకారముఁదాల్చినవాడని యూహింపవలదా? జారజుండట. నాజన్మముఁ గూర్చి నాకు జాధ్యతలేదు నావాక్యములకు మాత్రము నేను బాధ్యుడను. నేనెన్నఁడైన నీచకార్యములఁజేసియుందునా?

సెల్యూ—లేదు.

అంటి—అట్లయిన నిన్నిపుడు ప్రశంసింపవచ్చును. ఇప్పుడు నీకుమారిక, యారాజపుత్రిక, యాయభిజాత్య, యీదురభిమానిని, నన్నేమనునో చూచెదగాక.

(అనంతరము బంధితయగు హేలేన రక్షకభటులతోఁ)

బ్రవేశించును,

హేలే—హా! తండ్రీ! (అని సెల్యూకసుపైఁబడును.)

సెల్యూ—హా. హేలేనా! (దుఃఖించును.)

అంటి—సార్వభౌమా! సాదగసంభాషణము సంపూర్ణమైనదా? మీయిరువుర కిదియే తుదిచూపు.

హేలే—తుదిచూపులనుచుంటివా?

అంటి—అవును. రాజాధిరాజకుమారీరత్నమా! ఆజన్మాంతము నీతండ్రీ కారాగృహవివాసియై యుండును.

హే—విచారణకర్తయ్యాజ్ఞాపించునట్లుగదా?

అంటి—నీవుచెప్పవలసిన దేమైననున్నదా?

హేలే—చెప్పుటకేమున్నది! నీవెఱింగినయంశము నీకు జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చెదను.

ఉ. ఓడుటయుఁ జయించుటయు శ్రమెప్పుడు; నోడలుబండ్లవచ్చు; బండ్లనోడలవచ్చు, నీవెఱుఁగ శ్రమో? విజిగీషవహించియాజిఁబోరాడినవారెఱుంగరొ జ శ్రయాపజయంబుల; నింతకింతనో నామదురే విపత్తుల; మ శ్రనోతిశయంబునకంతముండునే

వీరుఁడగువాఁడు వీరునియెడలఁ జూపఁదగు వీరాచరణము నీవెఱుఁగవా? బంధితునకుఁ జేయఁదగిన మర్యాద జయశీలుఁడెఱుంగకుండునా? ఇప్పుడు నీయధికారముఁ గూర్చి చర్చించుననస్థులొ లేని నేనేమి చెప్పఁగలను.

ఆంటి—ఇంతమాత్రమేనా? సెల్యూకస్! నీకుమారిక విశేష పితృభక్తిఁజూపుచున్నది.

సెల్యూ—ఆంటిగోనస్! రాజకీయాంశములఁ గూర్చి నీవు పరిసరింపవచ్చుఁగాక. తండ్రిబిడ్డలస్నేహము తో నీ కేమిసంబంధమున్నది?

ఆంటి—నీగర్వమిప్పటికైన నణంగకున్నదా?

హెలే—ఆంటిగోనస్! నీవు నన్ని వృద్ధేలరప్పించితివో నేనెఱుంగుదు. వామనుఁడు చంద్రునినందుకొనఁబోవునట్లున్నది నీప్రియత్నము! నీవు మమ్ముజయించితివి. రాజ్యాధిపతివైతివి. నాహృదయ సామ్రాజ్యమునకీవధిపతివి కాఁజాలవు.

మః బలనతుండు జయించి దేహులను ని ర్భంధించి దేహాంబులక

బలిమిన్ ద్రుంపగవచ్చు; వారిహృదయ ర్ స్వాతంత్ర్యమున్ బల్కిమై గెలువంజాలునె? నీవు నాయెడల లోఁ ర్ గీడించినక నామనో

బలముక నీవు జయింపఁజాలుచువె? సొ ర్ భావింపుమీధర్మముక

తండ్రి! నిశ్చింతతోనుండుము. నీవు వీరుడవు. నీవు గాఢాంధకారమయమగు గృహముననైన నివసింపఁగలవు. నాకీజన్మమున నేటికినీతో నెడబాటు సంభవించినది. తండ్రి! అనుజనిమ్ము. ఇదియేమి? దుఃఖించెదవా?

సెల్యూ—తల్లీ! దుఃఖింపను.

హెలే—తండ్రి! ఈకారణమున మనయిరువురిదుఃఖము సమానమే. పురుషునివలె నీవు సహింపుము. స్త్రీవలెనేను సహించెదను. ఈయాంటిగోనస్ నాయందు—

ఆంటి—హెలేనా! నాయెడల నీకింతటిపట్టినపేల? నన్నుఁ బెండ్లాడుము. నీజనకుని దాసుఁడనై మెలంగెద. హెలేనా! అనుగ్రహింపుము.

హేలే—(వ్యంగ్యహాసమున) మూఢా! ప్రలోభముఁజూపి నని తాహ్మదయముఁ గైకొనఁ జూచితివా? మానిసేమఁఁధర్మము ప్రభాత సూర్యునివలె భాస్వరమై, మృత్యువువలె కదాళమై, తల్లివలెఁబవిత్రమై వెలయునని యెఱుంగుము. ధూళి ముట్టినిడి నాహ్మదయముఁ గైకొనఁ దలంచుచుంటివి. ఇంక కంతయు లభింపదు. నేను నిన్నే వగించెదను.

ఆంటి—ఇక నాదోష మేమియు లేదు. భటులారా! వీరిరువురఁ బ్రత్యేక గృహముల బంధింపుడు.

హేలే—తండ్రీ! అనుజ్ఞనిమ్ము.

సెల్యూ—హేలేనా! (దుఃఖించును.)

హేలే—ఇదియేమి? నీనేత్రములనా జాప్సములు రాలుట? వీరుఁడవయ్య దుఃఖింపఁదగునా? నేను సహింపఁగలనా? తండ్రీ! ఆహారములేని శిశువును, నవమానింపఁబడినవృద్ధుని, పరిత్యక్తరోగిని, పదాహతమృతక లేబరము జూడవచ్చుఁగాని నీనేత్రములఁగల జలబిందువులఁ జూడరాదు. నేనేమిచేయఁగలను? నాస్వతంత్రాభిప్రాయముఁ జెప్పితిఁగాని, నేనుచేసినదేమి? కానిమ్ము. నేను నిన్ను వివాహమాడుచును. నీకు నేవిక్రియింపఁబడినదాసిని. నాతండ్రీని విడువుము.

సెల్యూ—వలదు. వలదు. హేలేనా! నరకమునకైన నేగెదంగాక; కన్యావిక్రియమున స్వాతంత్ర్యము గోరను. నేను యవనుఁడను. ఈక్షణికాలమునకు దౌర్బల్యము నహించెదనా? భటులారా! కారాగృహంబునకు రండు. మీయిష్టమువచ్చిన స్థలమునకు నన్ను గొనిపోడు. హేలేనా! హేలేనా! దయయుంచుము.

భటులు—(వారిరువురఁ బ్రత్యేకముగఁ గొంపోవుచుండ)

ఆంటి—(సింహాసము నుండిదిగి) నిలువుడు నిలువుడు. సెల్యూ కన్! నీవు విముక్తుఁడవైతివి. నే జారజుఁడనైనను, యవనుఁడనగుదు

గదా? నేను మిక్కిలి కఠిరుడనైనను, మీదృశ్యముఁ జూచినంత దుఃఖముగలిగినది. మహిమామయీ! హేలేనా! నీకు నేయోగ్యుడనుగాను. సెల్యూకస్. ఈసింహాసనము నాక్రమింపుము.

(అనినిష్క్రమించును.)

(ఎల్లరునాశ్చర్యమున నిశ్చేష్టులై చూచుచుందురు. క్రిమక్రిమముగ యవనికజారును.)

చతుర్థదృశ్యము. స్థానము.—యద్ధాంగణము. కాలము:- సంత్య.

(ప్రీతస్థి వేశసమీపమున, జెలికత్తెలతో ఛాయప్రవేశించును.)

ఛాయ—ఈయుద్ధజయాపజయములకై నాహృదయము తల్లడిల్లుచున్నది. దూరమునుండి కేసలము రణకోలాహలము మాత్రము వీనులఁ బడుచున్నది. వీరికోలాహలముఁ జూడ నాహృదయముబ్రద్దలగుచున్నది.

ప్రథ—రాజకుమారి! వీరికోలాహలమేల?

ఛాయ—నేను నిదానించునది నీవు ప్రశ్నించినదే. (నిట్టూర్పు పుచ్చును.) ఆమహారాజునకు, దగినదానఁగాను మఱివిచారింపనేల?

ప్రథ—ఏమహారాజునకు?

ఛాయ—చంద్రగుప్తమహారాజునకు.

ద్వితీ—చంద్రగుప్తునిఁ బ్రేమించుచుంటివా?

ఛాయ—ప్రేమించుచుంటినో లేదో యెఱుంగను. నాహృదయముమాత్రమతనిపై నుండును. నేను నిన్న రాత్రి యెట్టి స్వప్నమున నుంటినో మీరెవరైన నెఱుంగుదురా?

ద్వితీ—మేమెఱ్ఱెఱుంగఁగలము?

ఛాయ—అవును. వినుండు. నేనట యాక సమున కెగిరితి నట. భూతలమున నొక్కచంద్రగుప్తుఁడు మాత్రమే కన్పట్టుచుండెనట. మఱియుఁ బలుకేగుచుంటినట. క్రిమక్రిమముగాఁ బృథ్విచిన్నదియై

కన్నట్టుచుండెనట. చంద్రగుప్తుడు కేవలము మార్తాండునిబోలి వెలుంగుచుండెనట.

ద్వితీ—సీవీపీధమునఁ గ్రమక్రమముగ క్షీణించి మరణించెదవు.

ఛాయ—ఎందుచేత?

ద్వితీ—ఈరోగముచేత.

ఛాయ—ఈరోగమనఁగా నేరోగము ?

ద్వితీ—మదనరోగము.

ఛాయ—ఇదియు రోగమగునా ?

ద్వితీ—రోగమా! రోగమునుమించిన మహారోగమా!

ఛాయ—అతనిఁ దలఁచుకొనుచుఁ బ్రాణములఁ ద్యజించుటయే నాకుఁ గావలసినది.

(అంతచంద్రకేతువు ప్రవేశించును.)

ఛాయ—అన్నయ్యా! యుద్ధసమూచారమేమి?

చంద్రకే—నావాహనము వధిపడెనది. మఱియొండు గుఱ్ఱమున్నకై వచ్చితిని. (అనిపోవుచుండ)

ఛాయ—విశేషమేమి?

చంద్రకే—మాకుపరాజయము.

ఛాయ—అఁ—పరాజయమా—చంద్రగుప్తుడెచట?

చంద్రకే—అపదలో నున్నవాఁడు. నేనాతనిఁ గాపాడవలెను.

ఛాయ—నేను సహితము వచ్చెదను. వాగుఱ్ఱము సిద్ధమగునట్లాజ్ఞాపింపుము.

చంద్రకే—మంచిది. (నిష్క్రమించును.)

ఛాయ—మీరు శిబిరములఁ గాపాడుచుండుడు.

సఖులు—(ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.)

ఛాయ—దైవమా! ఈసుయోగము ప్రాప్తించినందుకుఁ గా
ర్యమీడేఱు నట్లనుగ్రహింపుము. అతని నేను రక్షించునట్లొనర్చుము.
అతనిఁ గాపాడునిమిత్తము ప్రాణములనైన విసర్జించెదఁగాక. అతని
నొక క్షణమైనఁ బ్రేమించిన నాజన్మము సార్థకంబగును.

చంద్రకే—ఛాయా! గుఱ్ఱములు సిద్ధముగ నున్నవి. (నిష్క్రమించును)

ఛాయ—నేను సిద్ధముగనే యున్నాను. ఓమహేశ్వరీ! నీవే
శక్తిని దానవుల జయించితివో, యాశక్తిలో నొకకణ మనుగ్ర
హింపుము.

(నిష్క్రమించును,)

పంచమదృశ్యము,

(స్థానము:—సేతుసమీపమున నరణ్యము:—కాలము:—సంధ్య)

(చాణక్యుఁడు పోవేళించి) తుత్పిడిత శునకముల రణరంగమున
కు విడిచితిని. వైరులగ క్తధారల యధేచ్ఛముగాఁ గోలుచున్నవి.
అప్పుడప్పుడు వ్యాఘ్రభిల్లూకములు మానుషరక్తముఁ ద్రావుటగల
దు. ఇప్పుడు మనుష్యులొకములఁబోలి హింసాంధత్వమున నన్యోన్య
రక్తధారలఁ గోలుచున్నారు. దాహముతీరునట్లు లేదు. జగత్సృష్టి
జీవహింసా హేతుకమైనది—ఈసూర్యుఁడ స్తమించెను. తిరుగ రేపుడ
యించును (తన్ను ద్వేషించుకొని) ఈసూర్యుఁడట్లుదయింపక క్రమక్ర
మముగ శీర్ణమై ధూళిధూసరమగును.

(తెరవైపుజూచి) వచ్చుచున్న వారెవరు?

(కాత్యాయనుఁడు పోవేళించి) నేను—

చాణ—మంచిది, కాత్యాయనా! విశేషమేమి?

కాత్య—మనకు పరాజయము సంభవించినది.

చాణ—పరాజయమా?

కాత్యాయన—చంద్రగుప్తుడోడి పలాలుతుడయ్యెను. సైన్యము చెదరి పోవుచున్నది.

చాణక్య—చంద్రగుప్తుడు పలాలుతుడయ్యెనా? ఎచటికి?

కాత్యాయన—నేనెఱుంగను.

చాణక్య—చంద్రకేతుడు డెచట?

కాత్యాయన—ఎఱుంగను. వానియశ్వము మాత్రము చచ్చి పడియున్నది.

చాణక్య—ఇంతపర్యంతము నీవుచేయుచున్న పనియేమి?

కాత్యాయన—పర్వతముపైనుండిరణముఁ జూచుచుంటిని.

చాణక్య—రణముఁజూచుచుంటివా?—హస్తగతము, నిశ్చితము, సగు జయము—అసాహా!

కాత్యాయన—చంద్రగుప్తుడు తిరుగవచ్చును.

చాణక్య—(ఆగ్రహమున) ఎందుకు? నీవిక వెడలుము. సైన్యము నకుత్సాహముఁగొల్పుము. చంద్రగుప్తుడు సూతనబలముతో వచ్చుచున్నాడని చెప్పుము. నామాటగా, జయము నిశ్చయమని, మనసైనికులకుఁ దెలియఁజేయుము. డా—శీఘ్రముగఁగొమ్ము.

కాత్యాయన—మంచిది. (నిష్క్రమించును.)

చాణక్య—“కంటకేనైవకంటక” మ్మను న్యాయము ప్రయోగింపఁదగును. ఇక చింతింపఁబనిలేదు. మురా! మురా!

ముర—(ప్రవేశించి) గురుదేవనియాజ్ఞ.

చాణక్య—బాగుగ నేడపఁగలవా?

ముర—అదియేమి?

చాణక్య—చంద్రగుప్తుడువచ్చును. నీవేడువవలయు.

ముర—(దాక్షిణ్యముచు) హా కుమారా! (అని తేరవైపునకుఁబో

చాణ—ఇప్పుడు ప్రేమకుఁ గాలముగాదు. ఇప్పుడు నిష్కరమున
కుఁదగిన సమయము. దుఃఖబాష్పములవసరము. అభినయమునకు
సిద్ధముగనుండుము.

(అంత ముక్తాయుధుఁడై చంద్రగుప్తుఁడుప్రవేశించును.)

చాణ—ఓహో ! చంద్రగుప్త మహారాజుగారా ? మురా! నీ
కుమారునిఁ గొఁగిలింపుము. వైరులజయించివచ్చినవాఁడు.

చంద్ర—గురు దేవా! అంతటిభాగ్యము నాకులేదు

చాణ—అట్లనా ! ఏమి ?

చంద్ర—నేను రణక్షేత్రమునుండి పలాయనుఁడనై వచ్చిన
వాఁడను.

చాణ—అసంభవము. మురాపుత్రుఁడు రణక్షేత్రమునఁ బలా
యనుఁడగునా ?

ముర—పలాయనుఁడవైవచ్చితివా? చావకుంటివా? భీరువా !

చాణ—క్షమింపుము. ఇదిక్షణకాలదౌష్ట్యము. చంద్రగుప్తా
మనము పురుషులము. మనకిదితగదు. వేగముగ రణమునకుఁబొమ్ము.

చంద్ర—యుద్ధమునకుఁబోఁజాలను.

చాణ—పోఁజాలవా ! ఎందుచేత?

చంద్ర—ప్రక్కఁబుట్టినవాని వధింపఁజాలను.

ముర—కాపురుషాధముఁడు నీసోదరుఁడా !

చంద్ర—నాసోదరుఁడు కాపురుషుఁడెట్లగును ?

చాణ—నిన్ను దేశమునుండి వెడలించినవాఁడా నీసోదరుఁడు?

చంద్ర—ఆతఁడెవఁడైన నేమి ? నాసోదరుఁడు.

ముర—ఎవఁడు నీతల్లినవమానించెనోయాతఁడేనా నీతమ్ముఁడు?
మాటలాడవేమి ? నందవంశీయుఁడా ! కూద్రాణిపుత్రుఁడా ! నీవురా
జ్యమునకనర్హుఁడవు.

చాణ—ఎవని రాజత్వము ధౌర్యమునఁ బరిపూర్ణమైయుండెనో!

చంద్ర—గురుదేవా ! భారత్యవిరోధమునకు నన్నుఁ బురికొల్పఁ దగునా ?

ఉ, నెత్తురుకూటికైయకట శ నెచ్చెలుల నిజసోదరాది
జోత్తములన్వధించుటకు శ నొప్పకయున్నది వజ్రమయ్యు నా
చిత్తము; చేతులారఁ జలి శ చీచునునైతముచంపరాదు; నే
నిత్తటి నా సహూదరుని శ నెట్లువధించెద బ్రాహ్మణోత్తమా !

చాణ—అవును. బాగుగ నేయున్నది. అర్జునునకు శ్రీకృష్ణుఁ
డుపదేశించినది నీవెపుడైన వినియుందువా ?

చంద్ర—క్షమింపుముగురుదేవా ! శ్రీకృష్ణునియుక్తి నాహృద
యమునకు సరిపడదు.

చాణ—(కోపముతో ఈ పాశచార్యావర్తమునకుఁ జెందును.)
గీతారహస్యము నీవేమెఱుంగుచువు? శాస్త్రచర్చ బ్రాహ్మణునకుఁ జెం
లుఁగాక.

చంద్ర—బ్రాహ్మణాధికారమును బ్రాహ్మణుడే యనుభవి
చుఁగాక. నేను సెలవు గైకొనెదను.

చాణ—చంద్రగుప్తా! నీ దౌర్బల్యము పుడప్పుడు నిదానించు
చుంటిని. రణమునందే గుట్టిదౌర్బల్యము పూర్తిగఁగనంబడును. నీకొ
క్కరహస్యముఁ జెప్పెద వినుము కేవలము నిరాశాపరుండనై దిన
మంతయు వెచ్చింపుము. ఉష్ణాశ్రుజలముల రాతుల నుపధానముల
నభిషిక్తములఁజేయుము. ఒకప్పుడు భోరు నేడ్చుటయు నెకవిలాసమే
యగును గాని కర్మక్షేత్రమునందు నిల్చియున్నప్పుడుమాత్రము దౌర్బ
ల్యముఁజూపరాదు. అట్టిదౌర్బల్యముఁజూపితివేని భూమి కంపించున
ట్లు శరీరము వడంకును. శతసావత్సరములనుండి చేయుచున్న కార్య

ము వ్యర్థమగును. ముహూర్త కాలములో జీవితసాఫల్యము నిష్ఫలమగును. జీర్ణవస్త్రసమమగు దుర్మోహము హృదయమునుండి తొలగి పుము. యుద్ధమునక గ్రేసరుడవై నిలుపుము.

చంద్ర—గురు దేవా! తుమింపవలయును.

ముర—చంద్రగుప్తా! నీవు నాపుత్రుడవే? ఏనందుడు—

చంద్ర—అతని నీవేలక్షమింపరాదు. ?

ముర—అవును. నేనెట్లుక్షమింపగలను. సర్వాంగములయందహర్నిశము శతవృత్తికవిషజ్వాలబోలి, పరిభవాన్ని జ్వలించుచున్నప్పుడు, శీతలముఁ జేయఁగలిగినది నందునిరక్తముగాక మతీయిందేమున్నది ?

చంద్ర— తల్లీ! శైశవమున నతనితో నేనెంతకాలమాటలాడితిని! అతనికి నేను నేర్పినయాటలెన్ని? ఇంతయేల? నీవు నందునిఁ బెంచి పెద్దఁజేసియుండవా? అతని నీవు ముద్దాడియుండవా? కుమారుడని యక్కునఁ జేర్చియుండవా? అతఁడు దుఃఖించునప్పుడు నివోదార్పియుండవా? ఒకప్పుడాతఁడు గుఱ్ఱముపైనుండి బడినప్పు డే గాఢాదీనందుకు నీవు నన్ను మెచ్చుకొనియుండవా? నేడాతని కోమలతరుణముఖముఁ గన్నార రణరంగమునఁజూచితిని. హృదయము ద్రవీభూతమైనది. అతని లక్షించి ఖడ్గమెత్తి నేజంపఁబోవునప్పుడు నారక్తనాళములయందు పితృరక్తముప్రవహించి హృదయమునుండి “వలదు వలదు. చంద్రగుప్తా!” యనుపలుకులు నాచెవులఁబడెను. నేనెట్లుచంపగలనమ్మా! అతఁడు నాతమ్ముడు. నే వధింపఁజాల.

ముర— నందుడు నీకుఁ దమ్ముడగుఁగాక. నాకేమగును ?

చంద్ర—నాకుఁదమ్ముడైనప్పుడు నీకుఁ గుమారుడగును. గర్భధారణము లేనంతమాత్రమునఁ గుమారుడుకాఁగూడదా? నందునిగన్నతల్లి గతించిన యనంతరము నీవు మాతృస్వరూపిణివై పెంచి పెద్ద

జేయలేదా? స్తన్యపాన మొసంగలేదా? వక్షమున ధరించి ముద్దాడ లేదా?

ముర—అందుచేతనే క్షమింపజాలను. లేకున్న క్షమించి యుండును. ఈయంశము లాతడు మఱచినను నేను మఱివజాలను. చండాలుడగు వాచాలుడు నా కేశవలబట్టి లాగినప్పుడు— “శూద్రాణి రాజమాతా” యని సంహమల్లంఘించునప్పుడు— ఆహా! నీతల్లికిసంభవించిన యవమానము నీయది కాదా? నీ చాగోచి పవలదా? “తల్లి,, యనుభావము నికు సహితము లేకుండవలెనా?

చాణ—ఏకమాతృగర్భంబున జన్మించినను సంబంధమునునది లేదు. తల్లికంటె నతడు నీకధికుడా? జగతిలో నెయ్యది ప్రథమగణ్య మోనిదానింపనలదా? పుత్రుడు తల్లియవమానమునకు బాధ్యుడు కాజాలడా? (మురజూచి) దౌర్భాగ్యురాలా! ఏడుపుము. భోరుముని యేడుపుము. దిక్కులేదనియేడుపుము. పుత్రుడనువాడు లేడనియేడుపుము. ఈనీకుమారుడు—శూద్రాణిపుత్రుడు—తల్లియన నేమియో యెఱుంగడు. జగతిలోగల పవిత్రస్థులలో దల్లిని మించునది లేదని యెఱుంగడు.

చంద్ర—గురుదేవా! ఎఱుంగును.

చాణ—చీ! చీ! ఏమియు నెఱుంగవు. లేకున్న తల్లినిట్లు బాధించెదవా! ఏనీశరీరము తల్లిశరీరములో నొకటియై మెలంగినో?—ఏనీవొక ప్రాణమై, యొకహృదయమై, యొకనిశ్వాసమై, యొకయో త్మయై యుంటివో—పిమ్మట వేరైతివో—అగ్నిస్ఫులింగములవలె—సంగీతమూర్చ్ఛఃజోలి—చిరంతన ప్రహేళికా ప్రశ్నమువలె నున్న యేయమృత స్వరూపిణి, తనరక్తమును వక్షఃకటా హమునుండి నుగ్ధరూపమున నీకొసంగెనో—ఏచంద్రవదన నీయధరమున మందఱు నామృతమును నింపెనో—నీనాలుకకు భాష

యలవడఁ జేసెనో? ఏలలన, పరదేవతయై, ఏకాంతామణి నాణియై, నీ
లలాటము నాశీర్వాదిచుంబనమునఁ బవిత్రముచేసి, నిరోగమును—
శోకమును, దైన్యమును, నీవక్షమునుండి తొలంగింపఁజేసెనో? ఏకపా
స్వరూపిణి నీమ్లానముఖము నుజ్జ్వలింపఁజేయఁ దనప్రాణములనైన
నర్పింప సిద్ధముగనుండునో? ఏవెలది, స్నేహమందాకినియై శుష్క
తప్త సంసారమురుభూమిని శతధారలై ప్రవహించుచున్నదో, ఏపాలతి—
మానవజీవితమునఁ బ్రభాతసూర్యునిఁ బోలి, యపార శుభ్రకరుణా
కిరిణి గులఁ బ్రసరింపఁజేయునో, ఏపడతి—ప్రత్యుపకారవిస్మయహతో
నిన్నుఁ బెంచి పెద్దఁ జేసెనో—ఆమెయే యీమె. నీతల్లి—శూద్రాణి—

చంద్ర—గురుదేవా! రక్షింపుము. తన్నాని వధింపఁజాలను.

ముర—చంద్రగుప్తా! నీకు నాకు సంబంధము లేదని నేటి
కెఱిగితిని. నందుఁడు శత్రుయుఁడు; నీవు శత్రుయకుమారుఁడవు. నేను
శూద్రాణిని. పాపపశమున నిన్నుగర్భమున ధరించితిని. నేనెవర్తను.
నీవెవ్వఁడవు. నీకుఁ దల్లి లేదు. నాకుఁ గుమారుఁడు లేడు.

చంద్ర—పుత్రునిపై నింతటి నిష్ఠురము తగునా! తల్లివగుట
యట్లుండ, నీవు వాధర్మ్యస్వరూపపు నాయాశ్వరవి. నీమూఞ్చ యనుల్లంఘ
నీయమని యెఱుంగుదు.

ముర—అదియే నిశ్చయమైన యుద్ధమున కగ్రేసరుఁడవుగమ్ము.
ఏమి? అట్లుంటివి? చంద్రగుప్తా! మాటలాడవేమి? (గద్గదస్వరమున
దుఃఖించుచు) ఆవమానితయు—బ్రీషీడితయు—బదాహతయునగు
నీతల్లిని—శూద్రాణిని—నిన్నాజ్ఞాపించుచున్నదానను. నీయిష్టము.

చంద్ర—హా! ఎట్టివిషమావస్థ ఘటిల్లినది?

ఉ॥ దేవసమానుఁ డైనగురు ! దేవునియాజ్ఞఁ దృణీకరించి నా

జీవనధాత్రీ తల్లియు వచించిన పల్కుల ధిక్కరింపనా?

భావమునందు బాంధవముఁ బాసి సహోదరు సంహరింపనా?

దైవమ! యేమిచేయుటకుఁ ధైర్యము చాలదు మూఢచిత్తుఁడన్ 18

(విచారించుచు)

ఉ॥ ఈవిధినేనుచింతిలగ నేటికే బూర్వము తండ్రియానతిన్

దైవసముండు భార్గవుండు తల్లినిఁ దమ్ములఁ జంపె వెండియున్
జీవులఁ జేసె; నాకటులు చెల్లునె? యాతని కేను సాటియే?

దైవమ! యేమిచేయుటకుఁ దైర్యముచాలదు మూఢచిత్తుడన్ 19

వేయేల? (ఇంచుక యాలోచించు నట్లభినయించి) అవును నాకీతలంపుల
తో నేమిపని?

చ॥ గురువులు దల్లిదండ్రులునుఁ గోరియొసంగిన యట్టియానతిన్

శిరమునఁదాల్చి కార్యములఁజేయుట ధర్మము; తత్ఫలంబున
నరయగరాడు. నాజనని యానతి నీగురుదేవు నానతిన్

దురమొనరించెదన్ రిపులఁ ద్రుంచెద నావిధి నేనెఱర్చెనన్ 20

దైవమా! సాక్షీభూతుడవై యుండుము. తల్లీ! చెప్పఁదగినదం
తముఁ జెప్పితి. నీయాజ్ఞ నాకనుల్లంఘనీయము. ఈకుటిలజగత్తున నాకు
మార్గముఁజూపు విద్యుద్దీపశిఖివు నాజీవితాంధకారమునక నీవు నక్ష
త్రమవు. సుసాంసముద్రమున నీయాజ్ఞయను నొకపై జీవింపవలసి
యున్నది. తల్లీ! నీకు లేనిబాంధవ్యము నాకెందుకు? ఆశీర్వాదింపుము.
ఇప్పుడే యుద్ధమున కేగెద.

గీ॥ మద్భుజభ్రమితోద్దండ మండలాగ్ర

దళితరిపుశిరఃకోటీర గళితమణుల

ఘ్రుణులు, భవదీయ సాదవం కేజములకు

నేడు నిరాజసంబుకా నిశ్చయముగఁ

ముర—ఇప్పుడు నీవు నాకుమారుడవు.

చాణ—నిశ్చయముగ నీవు నాశిష్యుడవు. దౌర్బల్యము హృద
యమునుండి తొలగింపుము.

(తెరలో) ఇచ్చటే—ఇచ్చటే.

చాణ—వింటివా ! వచ్చుచున్నారు. లెమ్ము. సిద్ధముగనుండుము. మేఘనిర్ముక్తనూర్యనిబోలి ద్విగుణీకృతతేజశ్శాలివై విరాజిల్లుము. అదిగో ! తూర్యధ్వని. నిసేనాసమూహము వచ్చుచున్నట్లున్నది. భయములేదు. చంద్రగుప్తుఁడొకఁడే శతనందులకుఁదుల్యుఁడు. నా శిష్యుఁడొకనికిఁ జిక్కువాఁడుగాడు. చంద్రకేతువు నీకొఱకై నిరీక్షించుచుండును. వెడలుము. వెడలుము. జయమగుఁగాక.

(తెరలో తిరుగ) ఈయడవిలోనే.

చాణ—చంద్రగుప్తా ! వింటివా ? సిద్ధముగనుండుము. జయము నిశ్చయము. మురా ! రమ్ము ! (నిష్క్రమించును).

ముర—చంద్రగుప్తా ! నాపాదధూళిఁగొనుము. (పాదధూళి నొసంగి నిష్క్రమించును.)

(నుటియొక ప్రక్కనుండి ఖడ్గహస్తుఁడై భటులతోనందుఁడు ప్రవేశించును.)

నందు—ఈ కాపురుషుఁడీ స్థలమున దాఁగియున్నవాఁడు, రండు ఆక్రమింపుఁడు. (ఆక్రమించును.)

చంద్ర—నీ ప్రాణములరక్షించుకొనుము. (అని ఖడ్గముఁబైకత్తి (తనలో) దైవమా ! శరీరము వణంకుచున్నది. (ఉదేకించి భటులపైఁబడును, సైనికులుకొందఱు నేలపైఁగూలుదురు. కొందఱుచెదరి పరువిడుదురు. చంద్రగుప్తుఁడు నందునిపైఁబడును. చంద్రగుప్తుని ఖడ్గాఘాతమునకు నందునిఖడ్గము చేనుండిత్రుల్లిపడును. చంద్రగుప్తుఁడు—నందునితలఁద్రొంపనుద్యమించును. నందుఁడు వలదని నివారించుచు) రక్షింపుము. రక్షింపుము. చంద్రగుప్తా !

చంద్రగు—(తనకత్తి దూరముగవిసరి) హా ! తమ్ముడా !
 (నందునిఁశ్శాఁగిలించుకొనుచు) (అంత నందునిభటులిరువురు ప్రవేశించి
 చంద్రగుప్తునిఁబట్టఁజూపుదురు. ఛాయయుఁ జంద్రకేతువుఁ బ్రవేశించి
 పోరాడి భటులఁజంపుదురు.)

చంద్రకే—ఛాయా ! చూచుచుంటివేమి ? నందునిశిరము ని
 క్కుమ్మడిఁచునుము—కరుణించుటకిది తరుణముగాదు.

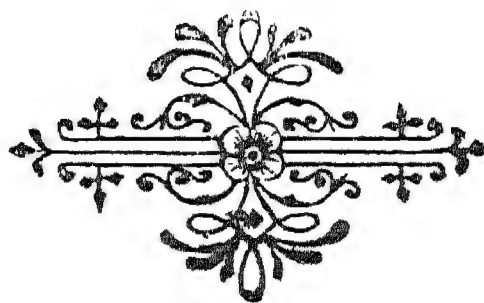
ఛాయ—(ఖడ్గమెత్తును.)

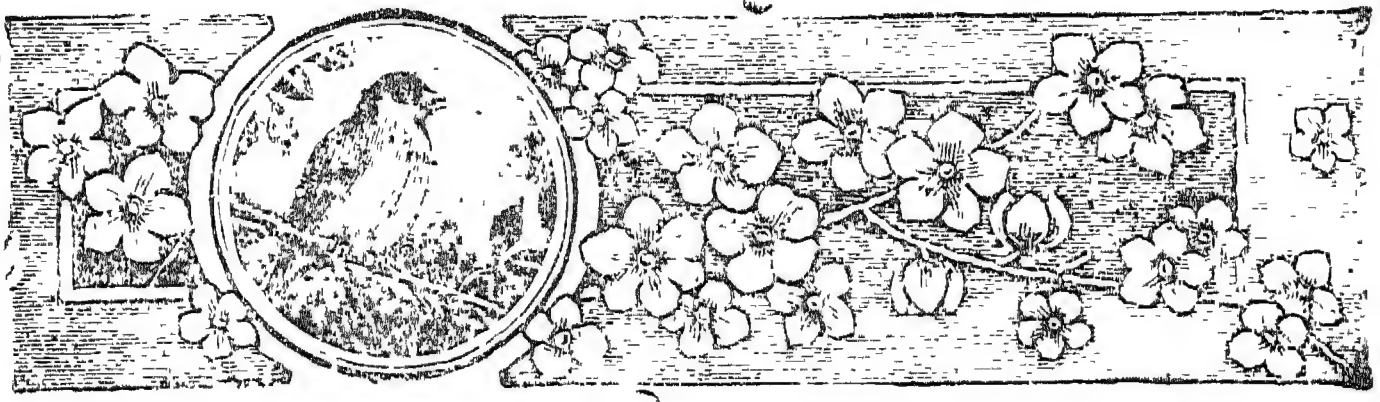
నందు—చంద్రగుప్తా ! చచ్చితి. చచ్చితి.

చంద్రగు—వధింపవలదు. బంధింపుఁడు. (అని చంద్రగుప్తుఁడు
 నిష్క్రమించును.)

(చంద్రకేతువు, ఛాయయు నందునిబంధించి, నిష్క్రమించుదురు.)

ద్వితీయాంకము సంపూర్ణము.

పత్తిజ్ఞాచాణక్యము.

తృతీయాంకము.

ప్రథమదృశ్యము. స్థానము:—కారాగృహము. కాలము.—రాత్రి.

(నందుడు, వాచాలుడు కారాగృహంబునఁ
దిరుగులాడుచుందురు.)

నందు—ఈభాగమంధకారమయమైయున్నది.

వాచా—అవును.

నందు—వాచాలా! జప్తియున్నదా! ఇందేకాత్యాయనుని
బంధించితిమి.

వాచా—అవును మహారాజా!

నందు—ఎంతటిభయానకము.

వాచా—మఱియు నీగృహంబుననే యతనిపుత్తులు వధంపఁ
బడిరి.

నందు—అబ్బ. అబ్బ. పరితాపమధికమగుచున్నది.

వాచా—మహారాజా! మనకింతకంటె నధికభయమేముండును :

నందు—అదియెట్లు నిశ్చయింపఁగలము. అయినఁజంద్రగుప్తుఁడు నన్ను వధింపఁగని యూహించెదను. వధింపఁదలఁచువాఁడు శీర్షభ్రుకుటీకుటీలుండును, ప్రతిహింసాపరాయణుండునగు బ్రాహ్మణుఁడు. మృగశాబకముపైఁ జెలరేగుశార్దులముఁబోలి యానాఁడాబ్రాహ్మణుఁడు భయంకరుడైయుండెను.

వాచా—అట్లయిన భీతిల్లవలసినదే.

నందు—అందుకుసందేహమా? నీకు భీతిలేకున్నదా?

వాచా—నాకేమియు భయములేదు. మహారాజుగారినిమాత్రము చిత్రవధఁజేయుదురు. ఇతరులపై వారికి ద్వేషమేల? నాభగిని విధవయగునను విచారమించుక నన్ను బాధించుచున్నది.

నందు—అట్లనా? నన్ను వధించి నిన్నుబ్రదుకనిచ్చెదరని యూహించుచుంటివా?

వాచా—అవును సందేహమేమి?

నందు—అట్లెన్నఁడునూహింపవలదు.

వాచా—(భయముతో) ఆ—ఆ—ఏమనుచున్నారు?

నందు—జప్తియున్నదా? మురకొప్పుబట్టుకొని యుడ్చితివి.

వాచా—అవును. మఱచితిని—చచ్చితినిరాదైవమా!

నందు—నీవు చాణక్యపండితుని సహిత మవనూనించి కేశముబట్టి లాగితివి. నన్ను బ్రతుకనిచ్చినను, నిన్ను బ్రదుకనీయరు.

వాచా—ఆ—ఆ—మహారాజా! ప్రాణములు పోవుచున్నవయ్యా! (అనివడంకుచుండును.)

నందు—నన్ను బ్రతిమాలినలాభమేమి?

వాచా—పూర్వాభ్యాసమువలన బ్రతిమాలుచుంటివి.

నందు—నీవు చావకతప్పదు.

వాచా—పెండ్లాడికుంటిగాని లేకున్న—భార్య—విధవయై యుండును.

నందు—నీవు చచ్చిన విధవ యెవరై? నీకు భార్యలేదుగదా?

వాచా—ఈ దుఃఖములో నదియొకదుఃఖము. భార్యయుండిన నాకొటకేడ్చుటకైనఁ బనికిరాదా?

నందు—నీవు చచ్చిన నేడ్చువారు లేరు.

వాచా—నాకున్న విచారమదియే. ఆలోచింపవలసిన విషయమే.

నందు—విపత్కాలమున సైతము నీవలన నవ్వువచ్చుచున్నది. ఆమాటకేమి? అంతఃపురపరివారము వృద్ధమంత్రిగృహమున భద్రముగ నుండునా?

వాచా—ఆహా! నిస్సందేహముగ.

నందు—(వినుటనభినయించి) ఆశబ్దమేమి?

వాచా—(కంపించుచు) తలుపు తెరిచినట్లున్నది?

(అంతరక్షకభటులతోఁ గాత్యాయనుఁడు ప్రవేశించుచు)

కాత్యాయ—ఓహో! మహారాజమహాశయా !

నందు—చీ! విశ్వాసఘాతుకా!

కాత్యాయ—నేను విశ్వాసఘాతుకుఁడనా?

నందు—సందేహమేమి? బాల్యమునుండియు నాతండ్రియన్నముదిని—

కాత్యాయ—నీతండ్రి చంద్రగుప్తునకు సహితము తండ్రియే. నీ తండ్రిగారికి నేనెట్టి ఘోరముఁ జేయలేదు. అతని పుత్తులలో నె కనిపక్షముఁ జేరితిని.

నందు—అవును. అతని దాసీపుత్తునిపక్షముఁ జేరితివి. సిగ్గు

లేదా? చాణక్యుడు, నీవు, బ్రాహ్మణులై యుండియు—అర్వవిజ్ఞులై యుండియు,—కుటిలమున—ఆవార్య చార్యతీయ సేనాసహాయమున ఓత్రియుని పదచ్యుతిని జేసి, దాసీపుత్తుని సింహాసనమునఁ గూర్చుండఁబెట్టితిరి. ఆహా! జారజుడు, శూమ్రుడు, తుమ్రుడు, దరిమ్రుడు, మగధసింహాసనముపలుఁ గూర్చుండెను. మీజన్మములు పవిత్రములైనవి.

కాత్య—నందా ! విశ్వాసఘాతుకకృత్యమెవనియందున్నది. మ. అకటా! బాలకులకొనిరీహులను, భరద్రాకారులకొనాదు పుత్రకులకొనాదుకులప్రదీపకులఁ గా ర రాబద్ధులకొందిబెట్టకచంపింపవె నీవు నాయెదుటదు ర్హామూఢ! విశ్వాసఘాతుకుఁడెవ్వఁడొయెఱుంగఁజాలకననుకొనరాదు? ధర్మమే నాకుమారుల నేవిధమునఁ జంపించితివో యెఱుంగవా? అంధకారబంధురకారాగృహంబున బంధించి, చాలక, నిరాహారులఁగాఁజేసి శుష్కింపఁజేసి చంపింపవా? ప్రతికుమారుఁడన్నముకొఱకై దుఃఖించి, దుఃఖించి, శోషిల్లిచనిపోవునప్పుడు, నినుశపించి, ననుజూచి తండ్రి! ప్రతిక్రియకుఁ బూనుకొనుమని నన్ను బ్రతిమాలరా? వృద్ధత్వమున సంతానముఁ గోలుపోయినవారిదుఃఖము నీవేమెఱుంగుదువు? ఈసంసారమున; నీజగత్తులో పుత్తునితోఁదక్క నితరునితో నేమిపని యుండును? తండ్రి తనకీర్త్యపకిర్తులను, సంపద్యారిద్యములను, పుత్తులపైఁబెట్టిగతించును. నాపుత్తులఁజంపించినవానికిఁ బ్రతిక్రియ నేజేయవలదా? నాభవిష్యత్కాలము శూన్యముఁ జేసితివి.

నందు—కాత్యాయనా! నాయందుదోషమున్నది. సంఘదోషమునఁ బాపండుడనై యాఘోరకార్యమొనర్చితిని. ఇప్పుడు చింతించి పరితపించుచున్నాను.

కాత్య—మహారాజా! ఆదిని నీకు నేనుపదేశింపలేదా?

వింటివా? రాజిట్లయినఁ బ్రజలేమిచేయఁగలరు?

నందు—క్షమింపుము. క్షమింపుము.

కాత్యాయన—నేనుక్షమించుటకు నేమున్నది, నేనిసంసారముఁద్య
జించి సన్యాసినగుదు.

వాచా—ఉత్తమము. ఈసంసారము మంచిదికాదు. అందు
చేతనే నేనవివాహితుఁడనై యున్నాను కాని—మమ్ము—లేక—న
న్నఁ గాపాడుము.

కాత్యాయన—నాకట్టి యధికారములేను, ఆయధికారము మం
త్రిచాణక్యునిపైనున్నది.

నందు—ఆబ్రాహ్మణుఁడా మంత్రియయ్యెను?

కాత్యాయన—కేవలము మంత్రిమాత్రుఁడేగాదు. మహారాజున
కు గురుదేవుఁడు.

నందు—శూద్రాణిజుఁడు మహారాజా? భిక్షుకదరిద్రబ్రా
హ్మణుఁడు మంత్రియా? అట్లయిన సేనాధిపతి?

కాత్యాయన—మలయరాజు, చంద్రకేతువు.

నందు—బాగుగ నేయున్నది-నియందత్యాచార మొనర్చితిని. క్ష
మింపుము. ఈచంద్రగుప్తుని—ఈబ్రాహ్మణుని—ఈమురను, నేవగిం
చెదను. నేను విముక్తుఁడనైన—

కాత్యాయన—ఎట్లయిన నీకు విముక్తితప్పదు.

వాచా—మంత్రినుహాశయా! నాకేమిదిక్కు?

కాత్యాయన—వాచాల! ఓమ్ము! చాణక్యపండితుని యాజ్ఞ
మొనరి.

వాచా—(వడంకుచు) నిశ్చయమే? అందుకావచ్చితివి?

కాత్యాయన—నిశ్చయము. నారాక యందుకే.

నందు—వాచాల! నీతోనతనికేమిజనియున్నది.

కాత్యాయన—నే నెఱుంగను—వాచాలా! రమ్ము.

వాచా—చిత్తము. మంత్రముహాశయా! (నందునిగని) మహారాజా!

నందు—నే నేమిచేయఁగలను? వెడలుము.

వాచా—హృదయము కంపించుచున్నది. వానిజూచినఁ బ్రాణములుండునా ?

కాత్యాయన—అదియంతయు నాకుఁ దెలియదు. వేగముగరమ్ము.

వాచా—దైవమే దిక్కు (అని కాత్యాయననితో నిష్క్రమించును.)

(యననిక జారును.)

ద్వితీయదృశ్యము:—స్థానము చాణక్యుని కుటీరాభ్యంతరము.

కాలము:—రాత్రి—(చాణక్యుఁడు ప్రవేశించును.)

చాణక్య—ఈనాప్రతిహింసేచ్ఛయందు తీవ్రజ్వాలపుట్టుచున్నది. ఉత్తేజమువలనఁ గట్టూన్మాదము సంభవించుచున్నది. పతనము నిశ్చయము; స్వర్గమైన నరకమైన నాకువచ్చుఁగాక. స్వర్గచ్యుతుఁడనైన నరకమున కేగెదఁగాక. ఈశ్వరా! నీవిపక్షమున నేను మెలఁగెద. నీపని నీవొర్పుము. నాపని నేనొనర్చెదను. నీయక్షయసౌందర్యమును నేను ద్వేషించుచున్నాను. పిశాచీ! నీపాపవర్మమున నన్నాచ్ఛాదింపుము. ఓయయదృశ్యమహాశక్తి! నీకు నాయాత్మచువిక్రియించితిని. నిన్ను నే బ్రేమించితి. నన్ను కీర్తదాసునిగఁ గంగీకరింపుము. నేను నీమధురాధరవిషసుధాపానంబున నమరుఁడఁ యౌద. నీవిషాక్తాలింగనమున నరకమున సుఖించెద. నన్ను మాత్రము విడువకుము. ప్రేయసీ! నాకరము గ్రహింపుము. దూరప్రదేశమున కేగుదము. మఱచిది—

(అంతవాచాలునితోఁ గాత్యాయనుఁడు ప్రవేశించును.)

చాణక్య—కాత్యాయనా ! ఎవఁడీతఁడు?

కాత్యాయన—ఇతఁడు నందునిస్యాలకుఁడు. వాచాఁడు.

చాణ—ఓహో! భగినీభాగ్యోదయుఁడా?

వాచా—(ఒదుగుచు వినముఁడై భక్తితో ననుస్కరించును.)

చాణ—ఎంతటి బ్రాహ్మణభక్తి? ఒకప్పుడు నా కేశము బట్టి లాగితివి. జప్తియున్నదా? భగినీ భాగ్యవైభవాధ్యాయ !

వాచా—ఎవరు? (వెనుకకుఁదిరిగిచూచును)

చాణ—ఇప్పుడు జప్తియుండునా? మంచిది. నందునికుటుంబ మెచటనున్నది.

వాచా—నిజముఁజెప్పవలసివచ్చిన—నా కేమియుఁ దెలియదు.

చాణ—(సకోధమున నీ వెఱుంగుదువు.

వాచా—(గడగడవడంకుచు) ఎఱుంగుదు నేమో? ఆ—ఆ—ఎ—
ఱుం—గుదును.

చాణ—ఎచ్చట?

వాచా—(వెనుకకుఁదిరుగును.)

చాణ—అటుచూచు తేమి? నీ భాగినీయులతో నీ భగినీ యె
చటనున్నది.

వాచా—మ—ల—య పర్వతమునఁ ఆ—అచ్చటే. అన్య
తమాడను.

చాణ—(సకోధమున) అబద్ధము.

వాచా—(మెల్లగ) అ—బ—ద్ధమా? అబద్ధమాడనే ఏమో?
ఆ—ఆ—అవును.

చాణ—నిశ్చయముఁజెప్పుము. నిన్ను బహూకరించెదను.

వాచా—అట్లయిన నిశ్చయముఁజెప్పెదను. పిత్రాలయమున.

చాణ—మంచిది. కాత్యాయనా! సైన్యమచటికిఁబంపుము. వీ

నిని కారాగృహంబునకు వెడలింపుము. నందుని పరివారము లభించిన
వీనిబహుశఃరించి విడిపింపుము. వీని పలుకనృతమైన, వీనికిఁగతినశిక్ష వి
ధించి వధింపుము.

వాచా—ప్రొద్దండనమా? అబ్బ! మఱిబ్రతు. జాల; ర
క్షింపుము.

(అని గడగడవడంకి నేలఁగూలును.)

చాణ—నిశ్చయము.

వాచా—అట్లయిన—అబద్ధమాడను—వారచట లేరు?

చాణ—వాచాలా! బెబ్బలి. సరససల్లాపములాడుదువా?

వాచా—లేదు లేదు—అబ్బ—అబ్బ— పరితాపమధికముగ

నున్నది.—

చాణ—(కోపముతో) మూర్ఖా! చిత్రవధ చేయిం చెద—

వాచా—అబ్బ—అబ్బ—అంతమాటవద్దు—

చాణ—నిజముఁ జెప్పుము.

వాచా—(గద్గదస్వరమున) మం—తి—గృహమున.

చాణ—(ఇంచుక యీలోచించి) ఈసమాచారము నిశ్చయమై
యుండవలెను—మంచిది—ఎవఁడురాయచ్చట?

(రక్షకభటులు ప్రవేశించి) ఆజ్ఞ.

(చాణ—వాచాలునిఁజూపి) వీనినిబంధింపుఁడు. ఈతఁడు చెప్పిన
ది నిశ్చయమైన విషయమిది. లేకున్నవధింపుఁడు.

వాచా—నాకుదాహము మెండుగనున్నది. జలమునిప్పింపుఁడు.

చాణ—మంచిది. వీనికి జలమొసంగ వచ్చును

(రక్షకభటులలో వాచాలుఁడు పోవుచు) బ్రదుకుజీవుఁడా.

(అని నిష్క్రమించుచు)

చాణ—సంసారములో విడువదగిన పదార్థమేమియు లేదు.
సంసారమునకు లగ్నమైన పాపానికి పురీష దుర్గంధము సహితము పాపహా
తసారభమునలె దోచును. కాత్యాయనా! నియభిప్రాయమేమి?

కాత్య—మనుజుడంతటి సీచస్థితికిఁ బుచ్చునాయని తలచెదను.
అదియుట్లుండ—అత్యాచారాది ఘోరముల సహింపవచ్చుగాని కృత
ఘృత్వము పరమాసహ్యము.

చాణ—మానవునికృతఘ్నత్వమే చాణక్యుని రాజనీతిధర్మము.
బంధువుని శత్రువుఁజేయుట, సోదరులకు విరోధముగల్పించుట, వారి
ల హింసయందు బ్రవర్తింపఁజేయుట, స్వార్థపరత్వమున బ్రవర్తింప
జేయుట, రాజనీతిధర్మములు—మఱియు—విషమమందహాసము—వి
షపానీయము—వంచన—వ్యామోహము—మొదలగునవి చాణ
క్యుని రాజనీతిలోఁ బ్రసిద్ధికెక్కినవి. ఎందుచేతననగా “శరేశతాంత్య
మాచరేత్”

కాత్య—చాణక్య! నేను ప్రతిహింసకంధుడను. నీరాజనీతి
శుద్ధపరిపాకమును గ్రహింపజాలను.

చాణ—విశ్వాసఘాతుకకృత్యమునకుఁ బ్రతిక్రియ నివల నిర్వ
ర్తింపఁజేయుదును. శాత్రువు నీవభ్యసింపవలెను.

కాత్య—కాని యిది యన్యాయము. పాణినీయసూత్రము
లో “నిర్వాణోవాతే” యనియున్నది అర్థమైనదా?

చాణ—అబ్బ! నీపాణినీయదుఃఖము దిరుగఁదెచ్చి పెట్టకుము.
ఇదియన్యాయమనియెవరోనిరి.

కాత్య—సంఘము.

చాణ—తృణీకరించుదును.

కాత్య—వివేకముననైనం దెలియదా?

చాణ—వివేకమా? కుసంస్కారము.

కాత్య—ఈశ్వరుడు.

చాణ—ఎవఁడాయీశ్వరుడు? ఏఁడీ! లేఁడులేఁడు.

కాత్య—చాణక్య! పర్యతగృహంబునుండిపడఁగలవు.

చాణ—పడినయెడల జగత్తునకది ప్రకాండమగునుల్కా
పాతమగును. నేనునిద్రింపవలెను. సర్వము సిద్ధముఁ జేయుము. నీవిక
వెడలుము.

కాత్య—దేనిని సిద్ధముఁ జేయవలెను?

చాణ—యూప కాష్ఠమును—ఖడ్గమును—

కాత్య—నందునిమాత్రము విడువుము.

చాణ—ఎట్లయిన నతనికి ముక్తియే సంభవించును. అంతయు
సిద్ధమైనప్పుడందుగూర్చి విచారింపనేల? చూడుము—నాప్రేయసి కు
టిలవిషమమందహాసామృతమును నాపై వెదఁజల్లుచున్నది. పొమ్ము—

కాత్య—మంచిది— (నిష్క్రమించును)

చాణ—ఓయదృశ్యమహాశక్తి! నన్ను నివేదిధముగ శిక్షించినను
సంతోషమే. ఆహా! నీయీకుటిలదృష్టి, రక్తహాసము, దుర్గంధనిశ్వా
సము, నెంతమధురముగనున్నవి! నిన్ను నేవిడువఁజాలను ప్రేయసీ! నీ
వెంతటికుత్సితవే? నిన్ను నే బ్రేమించుకొలదియుముగ్ధుడనగుచున్నాను
కృష్ణదావానలము సమస్తజగత్సౌందర్యమును దహింపఁజేయుచున్నది
వనమందున్నవ్యాఘ్రము జగతు సంతతిని, భీకరవిస్ఫారితనేత్రములతో,
జూచుచున్నది ఏమిభీషణము? ఏమిసౌందర్యము?

(నిష్క్రమించును)

తృతీయదృశ్యము. హీరట్టులో నైకసౌధము. కాలము: రాత్రి.

సెల్యూకసు పాదచారముఁ జేయచుండును.

హే లేననిల్చియుండును.

సెల్యూ—నెకందరుచక్రివర్తి కవశిష్టమైన దిగ్విజయకార్యము నావలన సంపూర్తియగును. చంద్రగుప్తా! ఒకసంవత్సరమునా భారత వర్షమునంగలయవనుల యుపనివేశమునశింపఁ జేసెతివిగదా? మంచిది. తగినప్రతిక్రియకుఁ బూనుకొనెదంగాక.

హేలే—తండ్రీ! నీవు భారతవర్షముజయింపనేల? ఆసియాఖండార్ధభాగము నీసామ్రాజ్యముగదా? పృథ్విసంతట నీయశమునిండి యుండఁ జాలదా? సింధునది కావల సామ్రాజ్యాధిపతియైచంద్రగుప్తఁ డు పాలించుచున్న వాఁడు. ఈపాటి దాని కింతటికన్నెట్టయేల ?

సెల్యూ—ఆతఁడు యవనుఁడౌ నాజ్యముఁబాలించుటకు?

హేలే—ఎవఁడైన నేమి? మనుజుఁడుగదా?

సెల్యూ—నాకజగంబున రెండుజాతులుమాత్రమేగలవు. సభ్యులగుయవనులు. అసభ్యులగుబర్బరులు.

హేలే—తండ్రీ! యవనులుచాలకాలమువఱ కీవిధముగఁ బాలింపఁజాలరు. వారిసూర్యుడస్తమించెను. ఇప్పుడు సంధ్యాసమయము వారికిసమీపించినది. నీకుజయముసందియము, సందియమననేల! అపజయమునిశ్చయము.

సెల్యూ—నాకపజయమా? విజయశీలుఁడనని యెఱుంగవా?

హేలే—నీవు బంధింపఁ బడుదువు.

సెల్యూ—ఏమనుచుంటివి? నాకశుభముఁ గోరుదువా?

హేలే—నీవధర్మమునకుఁ బాల్చుచుంటివి.

సెల్యూ—యుద్ధవిషయమున నితో నెన్నఁడుఁదర్శింపరాదు. ఎరిష్టజేసిన్పు చెప్పినదియేమన,

హేలే—చెప్పినదేమి?

సెల్యూ—స్త్రీజాతితోఁదర్కింపరాదని.

హేలే—ఆగ్రంథముఁదెచ్చెదఁజూపుము. (అనిపోవుచుండ)

సెల్యూ—వలదు. వలదు. ఎరిష్టపేనిస్సు—కాదు—తెమిస్టిక్కిస్సు చెప్పినట్లు తోఁచుచున్నది.

హేలే—ఇతఁడు రాజనీతిజ్ఞుఁడు. అతఁడిందుగూర్చియేమనును?

సెల్యూ—అట్లయిన సెఫోక్లిసెయుండును.

హేలే—పోనిమ్ము. ఆగ్రంథముఁదెచ్చెద. (అనివెడలును.)

సెల్యూ—కేవలము మార్ఖము. నిజముఁదలంచినఁబైగ్రంథకర్తలెల్లరునాకు సమానులే. పూర్వగ్రంథకర్తలనామములు రెండుచ్చరించిన నామెమిన్నకుండుననితలంచితిని. ఈమె యీగ్రంథములన్నియుఁజదివినది. మీఁదుమిక్కిలి సంస్కృతము సహితము పఠించుచున్నది (తెరవైపుజూచి)వచ్చుచున్నది. నిలువరాదు—(అనిపోమ్మిమించుచు.)

హేలే—(గ్రంథములతోఁబ్రవేశించి) తండ్రీ! (నల్లడలఁజూచి) నిన్ను నేనువిడువను. రమ్మచూపింపుము. (అనిపోమ్మిమించి సెల్యూకు హస్తముఁబట్టుకొని ప్రవేశించి) తండ్రీ! కూర్చుండుము. సెఫోక్లిసు చెప్పిన యాయంశముఁ జూపవలెను.

సెల్యూ—అబ్బ! బలాత్కారమా? నేను చూపింపను. నీవేమి చేయుదువు.

హేలే—అట్లయిన నీవావిధముగఁబలుక నేల?

సెల్యూ—బుద్ధిలేక. చాలు. మంచిపనిచేసితివి. నీకేమియు దెలియదు. నీవు నాతోమాటలాడవలదు.

హేలే—ఏలమాటలాడరాదు? ఇట్లనఁదగునా? నీవుకోపించిన నాకు శ్రేయస్కరమగునా?

సెల్యూ—నాయందుదోషమున్నది. క్షమింపుము.

హే లే—తండ్రీ! నీయందు దోషముండునా? నాయందున్నది నీతో భాషింపదగనిదానను.

సెల్యూ—కాదు కాదు. తల్లీ! దోషము నాయందున్నది.

హే లే—(మందహాసముఁజేయుచు) అట్లయిన సభోక్తిను ఇందు గూర్చి యేమియుఁ బలుకలేదా?

సెల్యూ—లేదు లేదు.

హే లే—అట్లయినఁ దర్కింపఁబలిలేదు. అదియట్లుండ సెకందరు గూర్చి యొక వదంతి నా చెవులఁబడెను. విజనుగునా?

సెల్యూ—ఎట్టిది?

హే లే—భారతవర్షము జయింపవచ్చినప్పుడొక బ్రాహ్మణుని తో సెకందరు ప్రసంగింపఁగా నా బ్రాహ్మణుండు “సెకందరుసార్వ భౌమా! భారతవర్షముజయించి నీవు చేయునదియేమి?” యని ప్రశ్నించెనట. చక్రవర్తి “యనంతరము చీనాదేశము” జయింతుననెనట. బ్రాహ్మణుడనంతరముని ప్రశ్నింపగా నతఁడాఫ్రికాదేశముజయింతుననెనట. అనంతరమైరోపా జయింతుననెనట. అంత బ్రాహ్మణుడనంతరముని ప్రశ్నింపగా నతఁడేమియుఁ బలుకఁజాలక యీ భాగమంతయు నెల్లఱకు నొసంగెదననెనట. అపని యిప్పుడేలచేయరాదని బ్రాహ్మణుండు ప్రశ్నించెనట.

సెల్యూ—అ బ్రాహ్మణుండు కుక్షింభరుఁడు. మూర్ఖుఁడు.

హే లే—అతఁడు పరమదార్శనికుఁడు. ఆశకంతముండదని బోధించెను. దార్శనికుండగు డయోజనిను సహితమిందుఁగూర్చి వివరించెను. జీవితప్రయోజనముఁగూర్చి బోధించెను.

సెల్యూ—ఇతఁడు మూర్ఖుండగు దార్శనికుఁడు.

హే లే—అవును. ఎల్లఱుమూర్ఖులే. అందుచేఁగాఁబోలు సెకందరా బ్రాహ్మణుని స్వయముగఁజూచి “నేను భువనవిజయినగు చక్ర

వర్తిని. నీవు కోరునది యొసంగెద" ననగా—

సెల్యూ—చెప్పనక్కఱలేదు. ఆకుక్షింభరుడు రాజ్యాధిపత్యము గోరియుండును.

హేలే—(నవ్వుచు) కాదు. కాదు. ఆ బ్రాహ్మణుడతనిజూచి “నీవీరాద్రవృత్తివిడువు” మని కోరెను.

సెల్యూ—ఆ బ్రాహ్మణుడు న్మత్తుడని చక్రవర్తి నిశ్చయించి యుండును.

హేలే. —అట్లు కాదు. సెకందరతనితో “నేను సెకందరుఁగాకున్న నట్లొనర్చియుండు” ననెను.

సెల్యూ—బాగుగఁజెప్పెను. సెకందరు చతురుడు. అహో. అహో. (అనినవ్వుచు నిష్క్రమించును.)

హేలే—ఆహా! మనుజుఁడు స్వార్థపరాయణుడు. పరసుఖము నిసుమంతయుఁ గోరడు. ఎప్పుడుఁబోరాటమునే కోరుచుండును. ఒశప్పుడీ భూమండలమునంతయు వ్రుంగఁదలంచును. తల్లీ! వసుంధరా! ఇట్టిరాక్షసుల నేలభరించెదవు. ఈశ్వరుడీ దారుణసృష్టి కంత మాపాదించుఁగాక—(నిష్క్రమించును).

చతుర్థదృశ్యము. స్థానము:—గృహాద్యానము. కాలము.—సంధ్య—
(నదీతీరమున ఛాయ యేకాకినియై పాడుచు నుద్వానవనమున విహరించుచుఁ బ్రవేశించును.)

చక్రవాకము. ఆదితాశము. (ఇంకాదయరా లేదానాపై ననుకృతి ననుసరించి పాడునది).

ప॥ ప్రేమింపగ నేలే కామించీ - భీమబలాధ్యుని నామమెంచి॥

అ॥ వ్యోమసీమఁగాలు నలచంద్రుని-స్వర్గంబుఁబోలుమగధ నేలుచంద్రు॥

చ॥మందభాగ్యయా - కుందరదనఁగని - యానంద మొంది యనుభవిం

చునె॥

డెందమందు చింత సంతతము - నెంతంతోవగచి ప్రాణముల్ విడుతు
ఇందువదన! యేవేళఁ దలఁచి నీమధుర నామమున్ వెతలఁగుందితి!!

చంద్రగుప్త శ్రీమాగధేంద్ర - శాత్రవజనభీకరా! శ్రీకర!!

చంద్రగు—(ప్రవేశించి) ఛాయా!

ఛాయ—(త్రుళ్ళిపడి) ఓహో! మహారాజగారు.

చంద్రగు—చంద్ర కేతు వెచ్చట?

ఛాయ—ఎఱుంగను. చూచివచ్చెదను.

చంద్రగు—వలదు. వలదు. నిలువు.

ఛాయ—(నిల్చి చూచుచుండును.)

చంద్ర—(స్థిరదృష్టి నామఁ బరికించుచు) యుద్ధానంతరము
నిన్నుఁ జూడఁజాలకుంటిని.

ఛాయ—(నిస్తబ్ధమైయుండును.)

చంద్రగు—నీవు నాప్రాణముల రక్షించినదానవని యెఱుంగు
దు. ఆకృతజ్ఞత నీకుఁదెలుప సమయము ప్రాప్తింపకుండెను. నీయందు
కృతజ్ఞుడనై యున్నాను.

ఛాయ—(మెల్లగ) ఈమాత్రమునకా?

చంద్రగు—నీకు నేఁబ్రత్యుపకారముఁజేయ—

ఛాయ—మహారాజా! ప్రత్యుపకారముతోఁ బ్రయోజన
ములేదు. మేము పార్వతీయజాతివారము. ఉపకారము విక్రయించు
నాగరకత మాయగదులేదు. అధిక కార్యములకుద్యమించువారముగా
ము. మహారాజగారిని రక్షించుటఁబట్టి మాజీవితము సార్థకమైనది.
అధికము మాకక్కఱలేదు.

చంద్రగు—ఈకిశోరహృదయమున నింతటిమహత్త్వమున్నదా?

ఛాయ—మహారాజా! చిన్నప్పటినుండియు మృగయావిహార

ము. మాకలవడియున్నది. యుద్ధము మాకుజీవనము. వంచించుటయె
ఱుంగము. ద్వైధి మాభాషయందులేదు.

చంద్రగు—ఛాయా!—

ఛాయ—మహారాజా! మాకెట్టికాంక్షయులేదు. (అని పోవు
చుండ)

చంద్రగు—నిలువుము. నేనెంచుక యడుగవలసియున్నది. ప్ర
త్యుపకారనిస్పృహతకుఁ గారణమేమి? ఇంతటి యుదాసీనమేల?

ఛాయ—(అన్నుటస్వరమున) ఉదాసీనమా? అనఁగా? (అని
తలవంచుకొని) మహారాజా! తమరెప్పుడైన పర్వతశిఖరమునుండి సూ
ర్యోదయముఁ జూచియుందురా?

చంద్రగు—చూచియుండును.

ఛాయ—మాజీవితమట్టిది. మతీయు నుజ్జ్వలఘనశ్యామలతఁ
బోలి మాజీవితము కనిపించుచుండును.

చంద్రగు—ఈవాక్యముల కర్థ మవ్యక్తమగుచున్నది. అయిన
నేమి?—ఆయుజ్జ్వలఘనశ్యామలతకుఁగల హృదయము తెలియ
కున్నది.

ఛాయ—మహారాజుగారి సౌజన్య మట్టిది. కేవలము కృష్ణదే
హులమని పలుకరాదా? మహారాజా! మేఘ మెంతటి కృష్ణవర్ణము
గలదియైనను సంతస్పారముగలది. దానివక్షమునఁ జంచల నటించుచుం
డునని యెఱుంగరా? మాకుసహితము మానసమున్నది. మామాన
ససరోవరమున నటించు నూహితరంగములెట్టివో గ్రహింపవలయుఁ
గాక.

చంద్రగు—ఛాయా! నీవు నన్నుఁ బ్రేమించుచుంటివా? అది
యసంభవమగునేమో?

చాయ—అసంభవమా ? ఎందుచేత ? మీరు మగధదేశాధి
పురు. నేను మలయదేశాధిపుసోదరిని. ఏలప్రేమింపరాదు? నేను
సంపూర్ణముగఁ ద్రికరణశుద్ధిగఁ బ్రేమించుచుంటిని—

(అనినిష్క్రమించును.)

చంద్రగు—ఆశ్చర్యము. ప్రాణములరక్షించి ప్రేమించినది.
అంగీకరింపకున్న—స్త్రీచారిత్ర మపూర్వప్రాణాళికఁబోలినది—చా
లకాలముక్రింద సింధునదీతీరమున—సెల్యూకసుకన్యకఁజూచి యీ
హృదయమర్పించితిని. ఆమె నన్నుఁ బ్రేమించునా? ఆమె యవనబాలి
క—అపూర్వసుందరి. మహానీలజలరాశిపై ననతరించినయువఁబోలి
కన్నట్లేగదా? అదియొకస్వప్నము. ఏమియీవిచారము—ఎంతవిచిత్ర
ముగనున్నది!

ఉ. ఈమలమూవనీశ్వరున ర కేగడుమిత్తుడ; వానిచెల్లెలీ ।

కామిని, నన్ను యుద్ధమునఁ ర గాచినదాపయి నస్వరించె; నే ।

నిమోదృణీకరించి యవ ర నేశ్వరుకన్యకగోరుచుంటి; నా ।

భామచుఁకొక్కసుందరుని రపై వలపూనెను ? నస్వరించునో ? ।

కామవికారమున్ దెలియ ర గావశమే యవివేకశాలికిన్ ?

(అంతఁ జంద్రకేతువు ప్రవేశించెను.)

చంద్రగు—ఓహూ ! చంద్రకేతువు.

చంద్రకే—బంధూత్తమా ! బ్రాహ్మణసియాజ్ఞానుసారముగ
నేడు నందమహారాజుగారిని వధింపవలెను.

చంద్రగు—(ఆశ్చర్యమున) ఆ—అదియేమి ? బ్రాహ్మణుని
యజమా ! నేనెవండను, మగధరాజ్యాధిపతియెవఁడు. నాకష్టమంత
యుఁ గుర్చి బ్రాహ్మణకోపాగ్నికి నాహుతియగుటకా ? చంద్రకేతూ

చంద్రకే—బంధూ త్తమా !

చంద్రగు—నందుని వధింపరాదు. నాయాజ్ఞయని బ్రాహ్మణు నకుఁ జెప్పము. మహారాజు చంద్రగుప్తుని యాజ్ఞయనియు, వధింపరా దనియుఁ బలుకుము. వెడలుము.

చంద్రకే—(నిష్క్రమించును.)

చంద్రగు—ఈబ్రాహ్మణుని తలంపు నాకుఁ దెలియకున్నది. నాయనుచుతి లేకుండ నెంతటికార్యమునకుఁ బూనుకొనినాఁడు? నేను సామ్రాజ్యాధిపతినా? లేక వానిచేతి కీలుబొమ్మనా ?

ఛాయ—(ప్రవేశించి) మహారాజా ! క్షమింపుము.

చంద్రగు—ఎందుకు?

ఛాయ.—తెలియక యేమియో వచించినందుకు.

చంద్రగు—ప్రేమించి యేవగించుటేమి?

ఛాయ—ప్రేమించుచుంటిగాని యేవగించుటలేదు. ఎవఁడు జాగ్రదవస్థయందు నాకు ధ్యానరూపియై యుండునో?—నిద్రావస్థ యందు స్వప్నమైయుండునో?—ఇహలోకమున సంపత్స్వరూపియై యుండునో?—పరలోకమున స్వర్గమైయుండునో?—ఎవనిదర్శనము తీ ర్థసేవయో?—అట్టివాని నేవగింపఁదగునా?

చంద్రగు—అవును. నీవేల యేవగింతువు?

ఛాయ—అవును. మీరు నాయాహారమునకు క్షుత్తుఁబోలి, శయనమునందు నిద్రఁబోలి—వేయేల? సమస్త సమయములయందు మీరు నాలోనుండగా—

చంద్రగు—ఛాయా! (ఆమెచేయిఁబట్టుకొనును.)

ఛాయ—నన్ను స్పృశింపరాదు. మీస్వర్గమునకు నాశరీరము తటిల తాప్రవాహంబున మునుంగును. పాపాణపాత్రమునకు కాంస్య

పాత్రమువలె, నామస్తిష్కము బద్ధులగును. లేదు. లేను. నేనుచ్చాదమును సహింపజాలను.

(అని నిష్క్రమించును.)

చంద్రగు—ఏమాశ్చర్యము! నేనీమెను సోదరియని భావించితినే. తుదకిట్లు పరిణమించినది—అత్యాశ్చర్యము.

(నిష్క్రమించును.)

సంచమదృశ్యము. కాలము:—రాత్రి; రక్షకభటులతో,
నందునితో కాత్యాయనునితో చాణక్యుడు
ప్రవేశించును.)

చాణ—(నందునిజూచి) భూతపూర్వ మహారాజా! ఈబ్రాహ్మణప్రతాపమెఱింగితివా? దైవము మూర్ఖుడని తెలంపకుము. భుజబలమును మించునది బుద్ధిబలమని యెఱుంగుము. పశుబలంబును విశ్వసింపకుము.

చం. లలనలవిపులన్ సుజను శ్రీ లన్ నిలుపేదలమోసపుచ్చి, దోర్బలమునఁగొట్టి ఘోరముగ శ్రీ పద్మతులన్ గడునేర్పరించి, పన్నులనుగ్రహించుచున్ ప్రజల శ్రీ నెంచినఁబాపము రిత్తవోవునే? ఫలమునుగాంచె నీవిపు డ శ్రీ పారమదజ్వరమంతరింపగన్.

మూర్ఖులు మూర్ఖులుగారు. బ్రాహ్మణుల కసాధ్యమైనదిలేదు. భారతవర్షమెంతకాలముండునో యంతకాలము బ్రాహ్మణప్రతాపము నశింపకుండునని యెఱుంగుము.

నందు—ఈదంభప్రలాపములకా నన్ను రప్పించితివి?

చాణ—మంచిది. నీవీఖడ్గము నీయూపకాష్ఠముఁ జూచితివా? ఇప్పుడైన నిన్ను రప్పించుటకు హేతువు గ్రహింపుము. నీహృదయరక్తరంజితహస్తమునఁ గాని యీశిఖావలయము సంస్కరింపనని ప్రతినఁగైకొనిన చాణక్యుడను. మఱచితివా?

నందు—ఏమీ ! నన్ను వధించెదవా?

చాణ—నిరాఘాటముగ—నిస్సందేహముగ—

ఉ. రిక్కలురాలుఁగాక, గ్రహ రీతులు మాటిన మాటుఁగాక, న
ల్దిక్కులుఁగూలుఁగాక, రవి ర తేజముఁదప్పినఁ దప్పుగాక, ని
న్నొక్కట గుక్కుమిక్కుమన ర కుండగఁ గూలినడొక్కఁ జీల్చి నీ
చిక్కనినల్లతోఁగడిగి ర చేతులఁ గేశము సంస్కరించెదన్.

నందు—దిక్కు లేనివాని వధించుట సవాతనధర్మమా?

చాణ—ఓరీ ! బ్రాహ్మణద్వేషీ ! బ్రాహ్మణునకు సవాతనధ
ర్మము నీవుపదేశింపఁగలవా? ఇది హత్యగాదు. మరణదండము. నేను
బ్రాహ్మణుఁడను. నీకు విధించుచున్నాను.

నందు—ఏయ పరాధమునకు?

చాణ—బ్రాహ్మహత్యాపరాధమునకు— బ్రాహ్మణునవమా
నించు నపరాధమునకు—నీవు దీనిహత్యయనినను నేను విచారమంద
ను. ఈయధికారము నాకున్నది. నీవు గావించిన ప్రజాద్రోహమునకు
మరణము విధించితిని, నంబా ! సిద్ధముగ నుండుము.

నందు—చాణక్యా! నేను కాయాయనుని యెడల, నీయెడలఁ
జేసిన యపరాధమునకు క్షమింపుము.

చాణ—(అట్టహాసముఁజేయుచు) అహ్లా ! అక్షర మక్షరము
ననుకూలించుచున్నది. నేను నాఁడు పలుక లేదా? ఒకప్పుడు నీవీబ్రాహ్మ
ణుని పాదసన్నిధిఁగూర్చుండి, ప్రాణదానముఁ జేయుచుని వేడుదువని
యు నేను గాపాడఁజాలననియు—

నందు—చాణక్యా ! నేను ప్రాణదానముఁ గోర లేదు. నేను
క్షత్రియుఁడను; బ్రాహ్మణప్రభుత్వమును మన్నింపను. శూద్రుని గణిం

పను. మృత్యుభయము నాకు లేదు. నీరక్తచక్షువులకు భీతిల్లి బ్రాహ్మకః
దలంపను, కాని నేమైనర్చిన యధర్మమునకు పశ్చాత్తాప మొందుచు
న్నాను—సహవాసదోషము నన్నింతకుఁ దెచ్చినది. నన్ను తమింపుము.
కాత్యాయనా !—

కాత్యాయన—(దుఃఖించుచు) మహారాజా ! నేను తమింపితిని.

చాణ—కాత్యాయనా ! తమ పనికిరాదు. పృథ్విలో నెక్కడో
కని తమింపజాలడు. ఎట్టివానికైనఁ గర్మానుభవము తప్పదు. హృద
యమునఁ గోపాగ్ని హోత్రము జ్వలించుచున్నప్పుడది నీశత్రువు బా
ష్పములచేఁగాని చల్లఱదు. అనుతాపము మిథ్యయైన, తమసహితము
మిథ్యయగును. శాంతి, సముఖమునఁ గనఁబడనప్పుడు పశ్చాత్తాపము
నకుఁ బ్రమాణములేదు.

కాత్యాయన—నందుడజ్ఞాని—బాలకుడు—

చాణ—అజ్ఞానియగుఁగాక; బాలకుడగుఁ గాక. అజ్ఞానియైన,
బాలకుడైన, నగ్ని హోత్రముఁదాకినప్పుడు కాలకుండునా ? అగ్ని
తనధర్మగుణమునద్వి విధములఁ బరిణమించునా?

కాత్యాయన—అవునుగాని—పాణిని—

చాణ—(కోపోద్యేకమున) తిరుగ పాణిని యని వదరెదవేల?
కాత్యాయనా ! నీవీతరుణమునఁ బాణినిఁగూర్చి వచించినశిక్షించెదను.

కాత్యాయన—పోనిమ్ము. నందునితమి—

చాణ—పనికిరాదు. కాత్యాయనా ! ఖడ్గముఁబూనుము. నీ
వీతని స్వహస్తములతో వధింపవలెను.

కాత్యాయన—ఆ—నేనా?

చాణ—అవును. నీవే. పుత్రహత్యకుఁ బ్రతిక్రియఁజేయుము.
కాత్యాయనా ! మఱచితివా? నీకుమారులను, భద్రాకారులను, నిరా
హారులై యాహుకారముఁజేయువారలను, దీనులను, నిష్పంద, నిరి

మేవ నేత్రులకు, క గాళ మృత్యుముద్రాంకితులఁగాఁ జేసియుండఁదా? ఆమృత్యువు నీవు ప్రత్యక్షముగఁ జూడలేదా? నీవు వారిఁ గన్నతండ్రివి గావా? ప్రతిక్రియకుఁ బూనుకొనుము.

కాత్యాయన—(ఖడ్గముఁ గైకొనును)

చాణ—విశంబమున కిది తరుణముగాదు. భటులారా! నందుని శిర మీ యూప కాష్టముపైఁ బెట్టుఁడు.

భటులు—(అట్లు చేయుదురు.)

చాణ—భూతపూర్వనందమహారాజా ! సిద్ధముగనున్నావా? ఊఁ—ఊఁ—కాత్యాయనా !

కాత్యాయన—(ఖడ్గముతో యూప కాష్టమును సమీపించును.)

చాణ—నందమహారాజా ! ఇది బ్రాహ్మణకృత్యముగాదు. నేనే మిచేయఁగలను. నేఁడిట్టిప్రయోజనము సంభవించినది. నేను బ్రాహ్మణు నకుఁ దపస్స క్తిలేదు. నేఁడు ద్వితీయపరశురామునిఁ బోలి భరతవర్షమును నిక్షత్రియముఁ జేయఁజూచుదు. కపిలునివలె, గుర్ధద్వష్టమాత్రమున నందవంశము భస్మముఁజేయఁజాలి యుందును. ఇది కలియుగమగుట నట్లు సంభవింప నేరదు. అందుచే ఖడ్గ మావశ్యకమైనది. కలియుగ మెంతటి పాపయుగమైనను, భరతవర్ష మొకమారు బ్రాహ్మణప్రతాపముఁ జూచుఁగాక. (కాత్యాయనునిఁజూచి) ఊఁ—ఊఁ—వధింపుము—ఆఁ—ఆఁ—తాళుము—తాళుము. (నందునిఁజూచి) నందమహారాజా ఈశుభవార్తవిని చావుము. నీవంశము ధ్వంసమైనది—పిండోదకక్రియలకు నొక్కపురుగైనలేదు. నందవంశము నిర్మూలమైనదని యెఱుంగుము.

నందుడు—(దుఃఖించును.)

చాణ—(కాత్యాయనునితో) ఊఁ—ఊఁ—కానిమ్ము.

కాత్యాయన—(ఖడ్గమెత్తును.)

(చంద్రకేతువు శీఘ్రముగఁ బ్రవేశించి) తాళము. తాళము.
చంద్రకేతువు మహారాజుగారియాజ్ఞ. ఖడ్గముదింపుము.

చాణ—చంద్రకేతు! ఇది యేమి?

చంద్రకేతు—రాజాజ్ఞ.

కాత్యాయన—(ఖడ్గముదింపును)

చాణ—అట్లనా? ఎఱుంగును. ఈయాజ్ఞ నాకుఁ జెల్లదు.
(కాత్యాయననిఁజూచి) చూచుచుంటివేమి? వధింపుము.

చంద్రకే—గురుదేవా! రాజాజ్ఞ యమోఘము. వధింపరాదు.

చాణ—గురుదేవునియాజ్ఞ. కాత్యాయనా! వధింపుము.

చంద్రకే—అట్లయిన మహారాజు స్వయముగవచ్చుఁగాక.
అంతపర్యంతము వధింపరాదు. రాజాజ్ఞ నేఁ బాలింపకతప్పదు. రాక్ష
కభటులారా! దూరముగ నుండుఁడు. తొలంగుఁడు.

చాణ—వలనుపడదు. వధింపక తప్పదు.

చంద్రకే—(తెరవైపుఁజూచి) వీరబలా! ఇటు రమ్ము.

(భటులతో వీరబలుఁడు ప్రవేశించును.)

చంద్రకే—భటులారా! మహారాజువచ్చుపర్యంత మీనంద
మహారాజునురక్షింపవలెను. వీరబలా! నీవు మహారాజుగారి కీ యుదంత
మంతయు విన్నవించి స్వయముగ రావలసియుండునని చెప్పుము.

వీర—మహాప్రసాదము. (నిష్క్రమించును.)

చాణ—కాత్యాయనా! ఖడ్గముఁబైకెత్తి తిరుగ దింపితివేమి?
మృణ్మయాకారముఁ దాల్చితివేమి? ఆ ఖడ్గము నాకిమ్ము.

ఉ, నాకొకఁడాకదైనఁ బను న నాల్గుజగంబులు నామకోపమన్

గాకలమగ్గవే? యునుగ న నంబులురాలవె? నేడుచూచెదం

గాక యెవండు నన్ను నది శ కట్టగఁజాలును? నీదుఖిడ్డముకొ
గైకొనినేవధించెదను శ కాకులు గ్రద్దలు సంతసింపగన్

(అని ఖిడ్డముగైకొనఁ బోవును.)

చంద్రకే—(చాణక్యునిపాదములపైఁబడి) నేను బ్రాహ్మణు
నకు నమస్కరించెదను, రాజాజ్ఞా బాలించెదను.

చాణ—కాత్యాయనా! వధింపుము.

కాత్య—(ఖిడ్డమెత్తును.)

చంద్రకే—కాత్యాయనా! రాజాజ్ఞ యమోఘము.

కాత్య—(ఖిడ్డముదింపును.)

చాణ—కాత్యాయనా! నీవు నాయాజ్ఞా బాలింపవలెను. ఎ
వఁడు చంద్రగుప్తుని సింహాసనముపైఁ గూర్చుండఁబెట్టెనో యా బ్రా
హ్మణుఁడు తిరుగ చంద్రగుప్తుని పదద్యుతునిఁ జేయఁగలఁడు. కా
త్యాయనా! చూచుచుంటివేమి? వధింపుము.

కాత్య—(ఖిడ్డమెత్తును.)

చంద్రకే—కాత్యాయనా! రాజాజ్ఞ యమోఘమునియెఱుం
గవా? బ్రహ్మహత్యకై న వెనుదీయక రాజాజ్ఞా బాలించి తీరెదను.
త్రిమూర్తులైన నెదిరించి నావిధి నేనెసర్చెదను.

(అంత శీమగమనమున మురప్రవేశించి) బ్రహ్మహత్యకుఁ
దోడు స్త్రీహత్యయు సంభవించును. కాత్యాయనా! వధింపుము.

చంద్రకే—(కంపించుచు) తల్లీ!

ముర—అవును. రాజాజ్ఞకు వింటనది నాయాజ్ఞ. వధింపకత
ప్పదు.

చంద్రకే—తల్లీ! నందున తమింపవలెను.

ముర—(వ్యంగ్యహాసమున) తమయూ? అసంభవము. శ్రీ

ద్రాణిక్షమయెఱుంగదు. ఊమ బ్రాహ్మణధర్మము. బ్రాహ్మణతనకు ఊమయనునది లేదు.

చంద్రకే—ఊమ మానుషధర్మము. ఒక బ్రాహ్మణున కేగాదు. ఊమవహించుట యపారసుఖము. ఊమ సర్వత్ర యుండఁదగినది. ఈ ఊమ స్వర్గముచూడి ప్రవహించు భాగీరథి పవిత్రజలముః బోలి సాసారసాగరమున సంగమించుచున్నది. ఎల్లరు నాపవిత్రసాగర సంగమమున జలకనూడి పవిత్రులైయుండవలెను. పరమాత్ముని క్షమ యనేకవిధంబుల ననేకరూపములతో మర్త్యలోకమున నీన మగుచున్నది. రోగమునం దీక్షమయే యారోగ్యరూపిణియైవచ్చి మన ల రక్షించుచున్నది. శోకమునందీక్షమ. విస్మృతిరూపిణియై మనలఁగా పాడుచున్నది. చారిద్ర్యమున నీక్షమయే, సహిష్ణుతారూపిణియై పరితృప్తిఁ గల్పించుచున్నది. శైశవమున, సంతతి నెల్ల నీక్షమయే తల్లితో నేకీభవించి పెంచి పెద్దచేయుచున్నది. తల్లీ! ఊమింపుము.

(అని మురపాదములపైఁ బడును.)

చాణ—ఊమఁ గూర్చి యధికముగ నుపన్యసించితివి ఊమ గొప్పదియే యగుఁగాని ఊమించుటకుఁ దగినంతకారణ ముండ నలదా?

నీ, ధర్మమార్గముగాజు १ దప్పరాదనునీతి

బోధించుపెద్దల १ బాధబెట్టి

“అదియేమి? ధర్మమా” १ యనువారలంబట్టి

కారాగృహంబున १ గట్టికొట్టి

“ప్రజలీయఁ జాలరు १ పన్నులహెచ్చింప

వలదను” నుద్యోగి १ వరులఁదిట్టి

“ఘోరశాసనముల १ కోరువఁజాలమో

యనికుందుస్త్రీలపై १ నతిచరించి;

గీ. బాహ్మణద్వేషమెల్లెడఁ ర బాదుకొప్ప;
 పాడిఁ జెప్పిన వధియించి ర ప్రజలతోడ
 “మఱచిపొంతు క్షమింపుఁడు ర మాన్యులార”
 యనిన రాజమాత్రుండు క్ష ర మార్హుడగునె?

ముర—చంద్రకేతూ! నేను క్షమింపజాలను. నందుని యీ
 యవస్థలోఁ జూచితిని. ఈతని మ్లానాధోముఖముఁ గనులార వీక్షిం
 చితిని. నాకన్నీరు మాత్ర మతనిఁ జూడకుండఁ జేయుచున్నది. నందా!
 శూద్రాణిదుగ్ధములు క్షత్రియాణిదుగ్ధములకంటె నెంతమధురము
 గ నుండునో యెఱుంగుచువా? శూద్రాణిస్నేహము, క్షత్రియాణి
 స్నేహముకంటె నెంతశుద్ధమైనది. శూద్రాణిని, గణకను, నేనుక్ష
 మింపజాలను. కాత్యాయనా! చూచుచుంటివేమి వధింపుము. ఊఁ
 వధింపుము.

చంద్రకే—తల్లీ! వలనుపడదు. రాజాజ్ఞ.

ముర—ఎవఁడారాజు. నీరాజు చంద్రగుప్తుఁడు శూద్రాణికి
 కాదు—గణకకుఁబుట్టినవాఁడు. చంద్రగుప్తునియాజ్ఞ—గురుదేవుఁడా
 వానితల్లి కా—కాత్యాయనా! నాయాజ్ఞయైనది. వధింపుము.

చంద్రకే—నాకీతావున పరాజయము గలిగినది—స్త్రీయెడ
 నేనర్భకుడనైతిని. (అనిముర పాదములపైఁ గరవాలముఁ బడవైచి)
 తల్లీ! నిన్నువారింప నాకు సాధ్యముగాకున్నది.

చాణ—కాత్యాయనా! ప్రాణమున్నదా లేదా? చూచు
 చుంటివేమి? వధింపుము—ఊఁ—నీపుత్రులఁజంపినవానివధింపుము.

కాత్య—నారాయణ. నారాయణ. (ఖడ్గమెత్తి నందుని శీర్ష
 ముఁగుచుమును.)

చాణ—(అట్టహాసముఁ జేయుచు) అహహా! ప్రతిహింస సం

పూర్ణముగఁ గొనసాగినది. (అని నందుని రక్తము చేతులతో నడ్చి, శిఖను బంధించి, నిష్క్రమించును.)

కాత్యాయన—నాసంతానసప్తకమును వధించినవానికిఁ బ్రతికీర్తయ నిర్వర్తించితిని. (అనంతరము చంద్రగుప్తుఁడు ప్రవేశించి) ఇది యేమి యీ ఘోరము?

ముర—ఈముఖమునకే పాలాసంగితిని. ఈశరీరము నే పెంచితిని. ఏమైన నేమి? తుదకిట్లు పరిణమించినది.

చంద్రగు—వధించినవారెవరు?

కాత్యాయన—నేను.

చంద్రగు—ఎవనియాజ్ఞపై.

ముర—నాయాజ్ఞపై—గురుదేవునియాజ్ఞపై—కాత్యాయనా! నీయందుదోష మేమున్నది.

చంద్రగు—కాత్యాయనా! రాజాజ్ఞఁ దిరస్కరించితివి.

కాత్యాయన—అవును.

చంద్రగు—బ్రాహ్మణుఁడవధ్యుండు. నీవు నాగాజ్యమునుండి వెడలుము.

కాత్యాయన—మహారాజా!

చంద్రగు—ఏమియు వినఁదలం చుకొనలేదు. చలిచీమయు నాయాజ్ఞఁ బాలింపవలెను. ఊ—వెడలుము—చెడలుము.

కాత్యాయన—అట్లనా? మంచిది—(అని నిష్క్రమించును.)

చంద్రగు—చంద్రకేతూ!

చంద్రకే—మహారాజా! కోటివీరులెదురించినను రాజాజ్ఞఁ బాలించి తీరెదను గాని స్త్రీసన్నిధిని మాత్రమట్లు చేయఁజాలను.

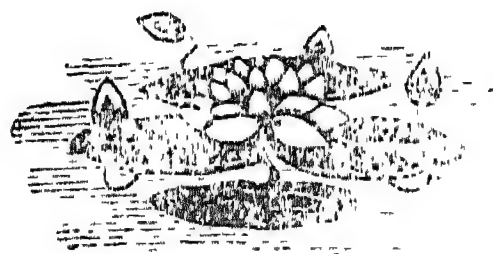
చంద్రగు—తల్లీ!

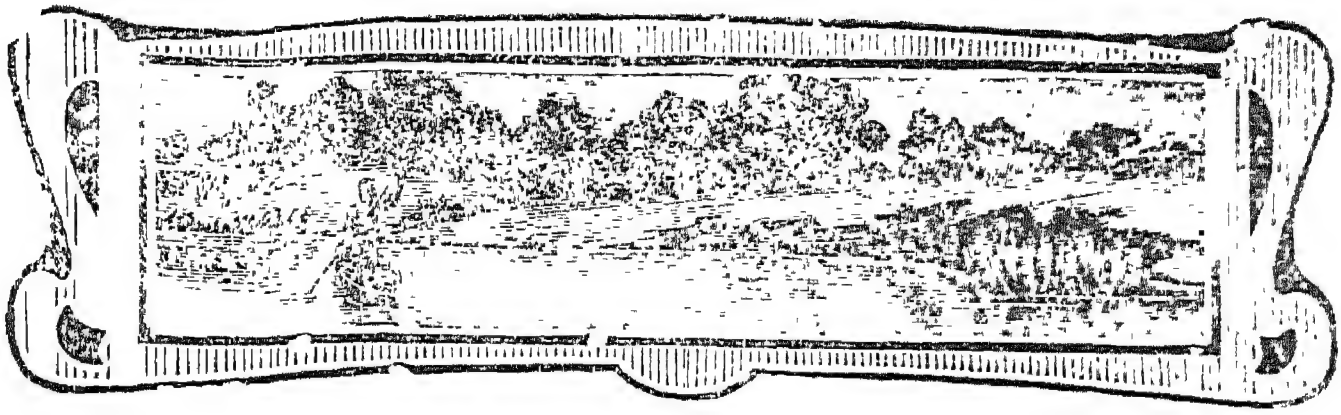
మొర.—కుమారా! నాయపరాధమును క్షమింపుము.

చంద్రగు—అమ్మా! తల్లియపరాధము పుత్తునిది. “జననీజన్మభూమిశ్చ స్వర్గాదపిగరియసీ” యనిగదా పెద్దలవాక్యము. నిన్నేమనగలను. (అనినందుని శీర్షముఁబట్టుకొని కన్నీరు దుడుచుకొనుచు నిష్క్రమించును. అనంతరమెల్లరు నిష్క్రమింతురు.)

(యవనిక జాటును)

తృతీయాంకము సంపూర్ణము.

వ్రతిజ్ఞాచాణక్యము.

చతుర్థాంకము.

ప్రథమదృశ్యము. స్థానము:—కుటీరము. కాలము:—సాయంకాలము.

చాణ—(ఏకాకియై ప్రవేశించి) ప్రతిహింస నెఱవేరినది—
 ఊ—అదియొకయువ్వాదము. పూర్తియైనగాని నిద్రయుండదు. ఆహారము రుచింపదు. ఆహా! ఇప్పటికి నామాహాకారము వికంబకుచున్నది. నాహృదయము సాహర్దమునకుఁ దావీయదు. ఏమైన నేమి? జరిగిన దేమియో జరిగినది. ఓరాక్షస! ఎంతపనిచేసితివి? ఊ—విచారించిన లాభమేమి? అరణ్యరోదనము—కంకాశముపైఁ గరాఘాతము (అని మెల్లగఁ గాదచారణముఁ జేయుచుండును.)

(గుప్తచగుఁడు ప్రవేశించి) గురుదేవునకు నమస్కారము.

చాణ—విశేషమేమి?

గుప్తచ—కాత్యాయనుఁడు శత్రువులగు యవనుల శిబిరము నందురిడుట నిశ్చయము.

చాణ—మహిమ!

గుప్తచ—యవనులు సింధునదముదాటిరి.

చాణ—మంచిది. సైన్యమెంతయుండును?

గుప్తచ—నాలుగులక్షలకు మించియుండును.

చాణ—మంచిది—వెడలుము.

గుప్తచ—మహాప్రసాదము—(నిష్క్రమించును.)

చాణ—కాత్యాయనా! చిరకాల మొక విధముగ నుండదు. రాజ్యము నుండి తొలంగింపఁబడుట శాశ్వతమని యెంచి శత్రువులఁ జేరితివా? కానిమ్ము—సెల్యూకస్! అతని ప్రోత్సాహమున దాడివెడలెదవా? కాత్యాయనా! నామంత్రిత్వమునకు నీనువహించి యుండువు మూర్ఖా!

(రెండవగుప్తచరుఁడు ప్రవేశించి) జయము. జయము.

చాణ—విశేషమేమి?

రెండ—విద్రోహులు గుమి గూడిరి. సంకేతస్థానము నేర్పరించిరి. మహారాజుగారి శయనగృహమున నిరువది యైదుగురు సొరంగమునందున్నారు.

చాణ—అవును. ఇంతకు పూర్వమే వినియున్నాను. నాయకుఁడెవఁడు?

రెండ—వాచాలుఁడు.

చాణ—మంచిది. వెడలుము.

రెండ—మహాప్రసాదము (నిష్క్రమించును.)

చాణ—మూర్ఖా! వాచాలా! ఊ—కానిమ్ము—(తెరవైపుఁ జూచి) వీరబలా!—వీరబరా!

(వీరబలుఁడు ప్రవేశించి) ఏమియజ్ఞ?

చాణ—నీవీక్షణమేపోయి, చంద్రగుప్తునిశయనగృహమున సొరంగముఁ బరీక్షించి, యిరువదియైదుగురఁబట్టి వధింపుము.

వీర — మహాప్రసాదము. (నిష్క్రమించును.)

చాణ — ఈప్రయత్నము చాల విమతృకరముగ నున్నది. ఏ మిచౌర్యవృత్తి! చాణక్యుని యెనుటనా? రాముడు గుప్తచారులగుట నాడట! తనమంచి చెడ్డలనువినుట కే యుపయోగించెను. నేను సర్వము నెఱింగి సరింపజేయుచున్నాను.

(అంత చంద్రకేతుని ప్రవేశించి) నన్ను రప్పించిన విశేషమేమి ?

చాణ — చంద్రకేతూ ! చంద్రగుప్తుడు నేటిరాత్రి దాక్షిణ్యమును జయించి వచ్చుచున్నట్లు నిని యుంటివా?

చంద్రకే — ఎఱుంగుదును. మాహాత్మ్యము సిద్ధముజేయ నా జయెనది —

చాణ — సిద్ధమైనదా ?

చంద్రకే — అవును. నగరమంతయు నలంకరింప నాజ్ఞాపించితిని, మరియు —

చాణ — (అసహ్యముగ) ఉత్సవము గిత్సవము వలనుపడదు. నగరాలంకరణము వ్యర్థము. ఏమట్లు చూచుచుంటి? ఈక్షణమే యుత్సవము మాపుచేయుము.

చంద్రకే — అది యేమి గురుదేవా ?

చాణ — (కోపముతో) కారణమడుగరాదు. వెడలిపోమ్ము.

చంద్రకే — (మెల్లగ నిష్క్రమించును.)

చాణ — సరియే — బాగుగ నేయున్నది. నేనీమహాత్తర సామ్రాజ్యముఁ బాసి యేస్థలమున కేగెదను! ఈరాజ్య శిఖగముఁ జూచితిని. రాజ్యమంధకారముననుండు నప్పుడు తిరుగ రావలసియుండు నే; ఏల రావలెను. ఓపిశాచీ! ఇక నన్ను విడువుము; పోయెదంగాక — ఎచ్చటికి?

ఎన్నడునన్ను గొంపోవగలడు. మిథ్య—వంచన—చౌర్యము—హత్య—చీ—చీ—ఎట్టకేలకు శాంతించినది. ఆ—శాంతించినది. శాంతించుగాక, ప్రస్తుతము—తంత్రమంతయు బాగుగనే యనుకూలించినది. (ద్వీర్ష నిశ్వాసము వదలుచు) ఇప్పుడెంత వేళయ్యెనును? చూచెదగాక (అనిగవాక్షము తెరిచి) ఇదియేమి—ఇంతకుఁ బూర్వమెన్నఁడు జూడని యీ తెల్లని చీరకటులునాకంటఁబడినవి. ఏమి సౌందర్యము?—ఏమి యానందము—ఆ! ఇదివెన్నెల—ఆకాశమునంగల లఘు శుక్ల మేఘఖండములపై నీవెన్నెలయెట్లు వ్యాపించినది? కందోయి విందుగదా? ఓహూ! జ్యోత్స్నాతయగు నీభాగరథి, కలకలధ్వనులతో నెట్లు గానముసేయుచున్నది? ఇంతటియానంద మీ తెల్లనిపింతచీరకటులయందున్నదా? ఓపతితపావసీ! భాగీరథీ! భాగీరథుని సఫలమనోరథుని జేయ, స్వర్గమునుండి భూలోకమునకే తెంచితివి. ఈనా, మరుహృదయమున కట్టి భక్తి విశ్వాసము లొసంగుము. నేను నిన్ను తల్లితల్లి యని పలుకుచుండ నీవు తరంగరూపమున నటించుచుంటివి.....ఇదియేమి?..... (చాణక్యుఁడు మోహావశమున నధీరుడగు చున్నాఁడు.) ఏమిరా! చాక్ష్య! వెంగలివై పలువరించుచుంటివి—లోనికేగుము. (అని గవాక్షమూయుచుండఁ దెరలో సంగీతనినాదము వినఁబడును.)

చాణ—(తెరవైపుజూచి) ఎవరది? లోనికి రావచ్చును.

(అంత నొక బాలికతో నొక భిక్షుకుఁడు ప్రవేశించి) తండ్రీ! భిక్ష ! భిక్ష !

చాణ—(బాలికఁజూచి భిక్షుకునితో) ఓయీ! ఇంతరాత్రి వేళనా భిక్షకు వచ్చుట?

భిక్షు—సాయంకాలమగునప్పుటి కీనగరము బ్రవేశించితిని. మూడు దినములనుండియుఁ దిండిలేదు తండ్రీ!

బాలిక—తండ్రి! ఆకలి. ఆకలి.

చాణ—(తనలో) ఈబాలికఁ జూచినంతనే మనోవికారముఁ గలిగినదే? కారణము? (బాలికతో) తల్లీ! ఇటురమ్ము.

బాలి—(చాణక్యుని సమీపమునకేగును.)

చాణ—(బాలికఁ జేరఁదీసి) భిక్షుకా! ఈబాలిక నీ కూతురా?

భిక్షు—అవును. తండ్రి!

చాణ—(నిట్టూర్పుతో) బాలికా! నీపేరు?

బాలి—మధు—

చాణ—మీయిల్లెచ్చట?

బాలిక—చాల దూరము—లేదు. లేదు. మాకిట్లులేదు.

చాణ—పాడఁగలవా?

భిక్షు—బాగుగఁ బాడఁగలదు.

చాణ—ఇంచుక విశ్రమించిపాడుము.

భిక్షు—పాడుటవలన మాకేమి కష్టముండును? తల్లీ! పాడుము. (అని యిరువురఁ బాడుచుందురు.)

చాణ—(తనలో) ఆనాఁడిట్టి వెన్నెలయే యుండెను. అప్పుడు చంద్రుఁడు మబ్బుమఱంగున డాగియుండెను. చల్లనిగాలికి దీపమారిపోయెను. అహహ! తలంచినంత హృదయము వీలుచున్నది. నాకుమారిక—నామోక్షదాయిని—ఇదియేమి చాణక్యా? మోక్షబుద్ధిలో గుంకుచుంటివి—(ప్రకాశముగ) భిక్షుకా! ఇంక పాటచాలింపుము. ఈధనముఁ గైకొనుము. శీఘ్రముగఁ బొందు. మఱి నీలవలదు. వెడలుడు—డో—

(అని నిష్క్రమించును.)

(భిక్షుకుఁడు బాలికయు నాశ్చర్యము. (జూపుచు నిష్క్రమింతురు.)

ద్వితీయద్యశ్యము. స్థానము:—పాటలీపుత్రములో నెక సౌధము.

కాలము.—రాత్రి; మురయు: చంద్రకేతువు; బ్రవేశించుదురు

ముర—చంద్రకేతూ! నేడు చంద్రగుప్తుడు దాక్షిణాత్యము
గెల్చివచ్చుచున్నట్లున్నది. పట్టణములో నుత్సవము లేకున్నదేమి?

చంద్రకే—మహామంత్రి నిషేధించెను. విశేష కారణముండ
వలెను.

ముర—చంద్రగుప్తుని విజయమున కీసువహించెనేమి?

చంద్రకే—అట్లుతలంపరాదు.

ముర—వాద్యధ్వని వినబడుచున్నది. చంద్రగుప్తుడు వచ్చు
చున్నట్లున్నది పైనండి వీక్షించెదను. (అని నిష్క్రమించును.)

చంద్రకే—నేడు నాకెంతటియానందము. చంద్రగుప్తా! గత
జన్మంబున మనమిరువురము సోదరులమైయుండవలెను:

(తెరలో) శ్రీరాజాధిరాజ రాజమార్తాండ మగధభూపాలున
కు జయము జయము. దిగ్విజయము.

చంద్రకే—ఆ—వచ్చుచున్నారు.

(అనంతరము రక్షకభటులతో చంద్రగుప్తుడు ప్రవేశించును.)

చంద్రకే—బంధూత్తమునకు సుస్వాగతము. (అనికొంగిలింప,
బోవును.)

చంద్రగు—(కోపముతో) చంద్రకేతూ! వాయాజ్ఞ బాలిం
చితివా?

చంద్రకే—పాలింప బ్రయత్నించితిని. మహామంత్రి నిషేధం
చెను.

చంద్ర—అవును, నేననుమానించినట్లయినది. చంద్రకేతూ!
మగధ దేశాధిశ్వరుడు చాణక్యుడా, చంద్రగుప్తుడా?

చంద్రకే—బంధూత్తమా ! శాంతించివినుము

చంద్రగు—ప్రత్యుత్తరము. మగధ దేశాధీశుడెవడు?

చంద్రకే—చంద్రగుప్తుడు.

చంద్రగు—మంచిది. మంత్రిబిలిపింపుము.

చంద్రకే—బంధూత్తమా! విశేషకార—

చంద్రగు—వినఁదలంచుకొనలేదు. నేనిప్పుడే యాతని యుద్యోగమునుండి తొలంగించెదను.

చంద్రకే—అతడు చెప్పనది యేమన,

చంద్రగు—అతడు స్వయముగ వచ్చి చెప్పవలెను ఇప్పుడు నిశ్చయముగావలెను. మగధ దేశాధీశ్వరుడెవడు? చాణక్యుడా? చంద్రగుప్తుడా?

చంద్రకే—శాంతించివినుము

చంద్రగు—చంద్రకేతూ! నన్ను దిరస్కరించెదవా? వెడలుము.

చంద్రకే—మంచిది. (అని నిష్క్రమించును.)

చంద్రగు—ఈ బ్రాహ్మణుని దంభము, సంరంభము, నాదైర్యశిఖరము నతిక్రమించుచున్నది. నాపై నీర్వ్యవహించునా? ఆశ్చర్యము ఉద్యోగవిముక్తుఁ జేయకతప్పదు. తానాడినదేయాట. వాడినదేసాట. నేనెవండను? నేవకుడనా? ప్రభువునా ?

(అనంతరము చంద్రకేతువు. చాణక్యుడు ప్రవేశించుదురు.)

చాణ.—చంద్రగుప్త మహారాజుగారికి జయమగుగాక.

చంద్రగు—(నమస్కరించి) మంత్రివరా! నేనాజ్ఞాపించినది నిషేధింపఁగారణమేమి ?

చాణ—అవును. నిషేధించితిని. కారణమున్నది. నీవడుగరాదు. నేఁ జెప్పురాదు.

చంద్రగు—(ఇంచుకమాన్పడి) నాకుఁగావలసినది కారణము.

చాణ—అవును. ఎఱుంగుదును. కారణమునకిదితరుణముగాదు చెప్పినప్రయోజనములేదు. నేనాలోచించియే కార్యములజేయుదును.

చంద్రగు—వెంటనే కారణముఁ దెలియఁజేయవలెను.

చాణ—కారణమెఱుంగుట కిదితరుణముగాదు. నేనుచెప్పను.

చంద్రగు—మగద దేశాధిపతియెవఁడు ?

చాణ—(మండిహాసముఁజేసి మానముఁ బూనియుండును.)

చంద్రగు—మంత్రీ! ఈయశాద్ధత్యము సహింపఁజాలను. నేనిం దుఁగూర్చి విచారింపవలసియుండును.

చాణ—చంద్రగుప్తా! అనవసరముగ నుత్తేజితుఁడవగుమిన్నావు ప్రకృతికిరమ్ము. (అనిపోవుచుండ.)

చంద్రగు—మంత్రీ!

చాణ—ఎందుకు ?

చంద్రగు—ఈరాజ్యమున కధిపతి యెవఁడో నిశ్చయముగావలెను.

చాణ—నిశ్చయించుట కేమున్నది. మహారాజుచంద్రగుప్తుఁడు.

చంద్రగు—ఎట్లగును? నిజగృహంబునభృత్యుఁడనై యున్నాను. మంత్రీచాణక్యుఁడు రాజాధిరాజై పాటలీపుత్రమును నిశ్చింతముగా బాలించి రాజ్యభోగములనుభవించును. చంద్రగుప్తుఁడు మహారాజు నామ మాత్ముఁడు. భారతవర్షమంతయుఁ జాణక్యనికీర్తించును. చంద్రగుప్తుఁడు కీలుబొమ్మయైయుండును. మహారాజగు చంద్రగుప్తుఁడు చాణక్యనిఁ బూజింపవలెను. చాణక్యుఁడు చంద్రగుప్తుని గూఢాజ్ఞాన పరాఘాతమునఁ దృణీకరించును. నేనుసహింపఁజాలను. మనమురువురకు నెట్టి సంబంధముండరాదు.

చాణ—శ్రీవారిగూఢాజ్ఞాన చాణక్యన కేలినచారి మంత్రీపదముతోఁ బనిలేదు.

చంద్రగు—మంత్రీపదచ్యుతుడవైనట్లు పత్రమొసంగవలెను.

చాణ—పత్రమొసంగవలనుపడదు. పత్రమూలమున నాకీయు ద్యోగము లభింపలేదు. వేసీయుద్యోగ మభిలషింపలేదు.

చంద్రగు— సైనికులఁజూచి కోపముతో) మూర్ఖులారా! చూచుచున్నారేమి? చాణక్యుని బంధింపుడు.

(సైనికులు మా మువహించిచూచుచుందురు.)

చంద్రగు—చూచుచున్నారేమి? ఊ—

సైనికులు సమీపింపబోవుదురు)

చాణ—(సైనికులఁజూచి తాళుడని సంజ్ఞజేసి) శూద్రునకింత కోపముననుసరము.....చంద్రగుప్తా : సీమంత్రీత్వముతోఁబనిలేదు. (అని యాదిక్రికలమెసంగి) చాణక్యుడు విలాస పురుషుడని తలంపకుము. చాణక్యుడీ తుచ్ఛభోగముల సభిలషింపడు. ఆతని యాహారము తిండిలములు. శయనము మృగచర్మము. నీరాజ్యచింతచే, రాత్రుల యగును బిద్రీలేక. తీవ్రమిష్టివృక్షముతో కుటీరప్రాంగణమునఁ దిరుగు తాళుచుండును. నీవే కుఱుంగుదువు. నీరాజ్యముతో నాకుఁ బనిలేదు. నీరాజ్యము నీవే పాలించుకొనియు నేనుపోవుచున్నాను—(గమనోన్ముఖుడై తిరుగవచ్చి) ఇంచుక చెప్పవలసియున్నది. నందునివృద్ధమంత్రీ తంత్రీమూలమున, విద్రోహులు ప్రకాండయంత్రము నిర్మించిరి. నేటి రాత్రి యుత్సవసమయమున నారుఁగరము నాక్రమింపఁదలంచిరి. మఱియుఁ గొందఱు నీశయనగృహమున, సౌరంగముత్రీవినిన్నవధింప నుద్యమించిరి. నేను సైనికులఁ బంపితిని. (అని పోవుచునుఁదిరుగవచ్చి) మఱియునించుక చెప్పవలసియున్నది—విజయశీలుడగు సెల్యూకసు, సింధు నదమునతిక్రమించి సమీపించుచున్నాడు. శత్రువులు నలుగడల వ్యాపించుచున్నారు. అందుచే మహాత్సవమున కిదితరుణముగాదని నిషేధించితి—ఇంక నీయుష్టయు (అనిపోవుచుండ.)

చంద్ర కే—చాణక్య! పాదములపై (బడి) గురుదేవా! క్షమింపుము.

చాణ—ఉద్యోగము దృఢించినయనంతరము స్వీకరింపఁదగదు.
(అనినిష్క్రమించును.)

చంద్ర కే—బంధూత్తమా! చాణక్యని శాంతింపఁజేయుము.

చంద్రగు—చాణక్యఁడు లేని స్థలమున రాజ్యపాలనము లేకున్నదా? నేఁడు నేను బంధవిముక్తుఁడనైతిని, అతనికింత యహంకారమా?

చంద్ర కే—నామాటవినుచు. బ్రతిమాలి శాంతింపఁజేయుము.

చంద్రగు—చంద్ర కేతూ! నీవు నా కేమియుఁ జెప్పనక్కఱలేదు. అతనిపలుకుబడితో నాకుఁ బనిలేదు. సోదరునిఁగా పాడుటకు నైన నాకు శక్తి లేదు. నానుమాత్రమునకు రాచటికముఁ గలవాఁడనైతిని, ఇంతకంటె సరళదాస్యము మేలుగదా?

చంద్ర కే—గురుదేవుని కార్యాచరణము మంగళదాయకమగుగదా?

చంద్రగు—నాకు మేలగుననియే కాఁబోలు నాసోదరునిఁ జంపించెను

చంద్ర కే—సింహాసనస్థుఁడవగు నీవతని ఋణస్థుఁడవు.

చంద్రగు—నీమీ! ఋణస్థుఁడనా? అప్రియము లాడ నేర్చితివా?

చంద్ర కే—అప్రియమైనను సత్యమాడుటయందధికారమున్నది. బంధుత్వము సమానభాగముపైనుండును. నియెడల నాకెట్టిస్పర్ధయులేదు. కొన్ని కారణాంతరములచే నేనిప్పటికి సెలవుగైకొనుచున్నాను. ఇంచుక చెప్పవలసియున్నది. విపత్కాలమున నేను నీయాధికారమును వంచించి మెలఁగినవాఁడఁగాను. ఇక మునుమున్నె పుడైన మహారాజు నాసాయముఁగోరిన దోడ్పడవలసినవాఁడనని మాత్రము చెప్పి నేఁబోవుచున్నాను— (అనినిష్క్రమించును.)

(ఒక భటుడొక శిరముః కలిపి జ్ఞానమును
యము. మహారాజా : ఇది, మహారాజుకును కుమారుని

చంద్రగు — నాయకుని నెనను.

భటు — ఇది వదియైదుగురు మహారాజు
సారంగమున దాగియుండిరి వారిని. మహారాజు
పై వధించితిమి. వారినాయకుని దీక్షించెను.

చంద్రగు — (నివాసింపిచూచి, ఒకప్పుడు
వును. నీవిక వెడలుము.

భటు — మహాప్రసాదము. (అని మహారాజును
(ఒక సేనాధిపతి పర్యవేక్షించి జయము జయము

చంద్రగు — విశేషమేమి :

సేనా — విద్యోహులు కగిరియు వారిని మహారాజును

చంద్రగు — ఇట్లు చెప్పుమును నీ విద్యోహులు

సేనా — మహామంత్రీ — అది విష్ణుమూర్తియే.

చంద్రగు — (అలోచించుచు) హే నాక.

(అని విష్ణుమూర్తిని)

తృతీయదృశ్యము స్థానము:— సెల్యూకను కవికము. కా

[కాత్యాయనునితో సెల్యూకను వ్రావే మి

సెల్యూ — అంతయు బాగుగ నేమున్నది కా
లసైన్యమున్నది.

కాత్య — చాణక్యుడు మంత్రీత్వము దొరికినది
కెంత సైన్యమున్నను భయమొందవలసినది లేదు. నా సైన్యము
యు, నెఱింగితిని. నా సైన్యము విద్యోహులు మహారాజును

సెల్యూ — ఏమైన — మన సైన్య సంఖ్యతక్కుచున్నది.

కాత్యాయన—భయపడవలదు. చంద్రగుప్తుని విపత్తులుకొందఱున్నారు. వారు నిశ్చయముగఁ దోడ్పడుదురు.

సెల్యూ—అదెట్లు నిశ్చయింపవచ్చును ?

కాత్యాయన—నేను చారులవలన గ్రహించియే నిశ్చయించితిని. చంద్రకేతువు నైన్యము స్వదేశమునకేగెను. వారు సహితము మనకుఁ దోడ్పడినఁ దోడ్పడవచ్చును మనకిది మంచితరుణము.

(అంతసత్వరముగ హేలేనప్రవేశించి) ఛీ! బ్రాహ్మణాధమా! ఎల్లఱు నినుఁబోలువిశ్వాసఘాతుకులని విశ్వసింపకుము.

సెల్యూ—హేలేన ! నీవుపుడిచటికేల రావలెను ?

హేలే—నేనీసమీపముననే పఠించుచుంటిని. నడుమ నడుమ, నీబ్రాహ్మణుని నీచవాక్యములు నాకువినఁబడెను. కుతూహలమునఁ బుస్తకము విడిచి సర్వము వినుచుంటిని. ఈబ్రాహ్మణుడు కేవలము విశ్వాసఘాతుకు డు.

కాత్యాయన—అఁ—నేనా ? —విశ్వా

హేలే—అవును. నిశ్చయముగనీవే. రాజద్రోహివై, స్వజాతిని నాశమునకుఁ బాల్పడి, యజ్ఞస్మిద్ధమగు స్నేహమును త్యజించి, మాత తాయివై, శాంతిక్షేత్రముపై రక్తము ప్రవహింపఁజేయఁదలంచితివి. నీవు నీజాతికి శత్రుఁడవు. లోకద్రోహివి. నియమశృంఖలము నుండి బాహ్యుఁడవై, ధర్మమునకు విరోధివై నాజనకుని జగీషవహ్నిని వాయువుఁబోలి ప్రజ్వలింపఁ జేయుచుంటివి. ద్వివిధప్రకాండసభ్యజాతులకు నడుమఁ బరిఖఁ ద్రవ్వించుంటివి.

జేశద్రోహి—నీకు సరకమునందైన స్థానములేదు.

కాత్యాయన—కాని పాణిని చెప్పునది యేమనఁగా,

హేలే—పాణిని వ్యాకరణము.

కాత్యాయన—అందు సహితము వేదాంతసారమున్నది.

హేలే— నీవు కేవలము మూర్ఖుడవు. దూరముగనుండుము. కర్మచండాలుడవు.

కాత్యాయన—అఁ—అంతమాట వద్దు. (అనినిష్క్రమించును.)

హేలే—తండ్రీ! నేనిబ్రాహ్మణుని తోడ్పాటున నించుకంత సంస్కృతమభ్యసించితిని. ఇతఁడింతటి పాపాత్ముడని తలంచియుండలేదు. అట్లెఱింగియున్నఁ దత్తణమే పొమ్మని చెప్పియుందును. ఏమాళ్ళ ర్యము ఎంత ధూరము—బ్రాహ్మణులయందు సహితము దేశద్రోహులున్నారు.

సెల్యూ—హేలేన ! నిన్నుఁగన్నతల్లి సభ్యజాతి యవనస్త్రియా, లేక బర్బర ?

హేలే—నాతల్లి మహాదేవి.

సెల్యూ—నీవామెకుమారితివి యవనగౌరవము లాఘవముఁ జేయుచునా ?

హేలే—యవన గౌరవము విశ్మంఖిలముగ నత్యాచారమునకుఁ బరిణమించునా? మనగౌరవమును స్థాపించిన—ఇరోపిడను—పిడియను—సఫోపెక్లను—ఇరోడోటాను, మఱియంగల మహానుభావులు గ్రంథకర్తలైయైరోపాఖండమున నక్షత్రములవలె వెలుంగుచున్నారు. వారలఁబోలి, భారతవర్షమునందు సహిత మూర్ఖ యుగమున నెందఱో మహానుభావులు ప్రకాశించిరి. గ్రీసు; భరతవర్షము, సంధ్యాసమయ సూర్యపూర్ణ చంద్రులవలె బ్రాచ్యప్రతీత్యాకాశముల విభాగించినవి. వారిసంఘాతము ప్రళయమునకుఁ గారణము. ఇంతకు, యుద్ధపర్యవసానము కేవలము హత్యయేగదా ?

సెల్యూ—ఏమనుచుంటివి ? మిశ్తయిడిను, లియండిను, వీరిరువురునిట్టిహత్యల కుద్యమించి యుండరా ?

హేలే—వారు స్వదేశరక్షణార్థమై హత్యలకుఁ బూనుకొనిరి శాంతిని రక్షింపఁదలంచి, యల్లుద్యమించిరి.

సెల్యూ—నే నీమూట విశ్వసింపజాలను

హేలే—తండీ ! ఆత్మరక్షణార్థ మనివార్యమైన సోరాడవచ్చు గాక. శాంతిగా పాడుటకుమారు, శాంతిభంగమునకుఁ బోరాడరాదు. ఒకజాతి సుఖముగ శాంతికోడమున నిద్రించుచుండ, వానిద్రోకు భంగముదలంపవచ్చునా ? ఇది సభ్యజాతికుచిత్తమైనదా ? ఇంచుక యాలోచింపుము.

సెల్యూ—నేనుకన్యకావాచాలత్వమువినఁగోరను. బాల్యమున నీపలుకులువిని సంతోషించితిఁగాని, యీవృద్ధత్వమున, నీపలుకులు నాకు రుచింపకున్నవి. “అరిష్టకైసు” చెప్పఁదియేమనఁగా,

హేలేన—ఓహూ ! అరిష్టకైసు వాక్యసారము, పాటిసీమా ధ్యాత్మికవ్యాఖ్యయు సంగమించినవి శాంతిక్షేత్రమును దహింప నుద్యమించినవి.

సెల్యూ—హేలేనా ! అట్లనుచుంటివేను ?

హేలే—నీయహంకారము, కార్యాచారని విద్రోహము, కలసి మెలసి, నదనదీపర్వతసముద్ర భూభాగముల పీఠజింప విజృంభించుచున్నవి.

సెల్యూ—పోమ్ము. నీమూటలవినరాదు. (తెరవైపుజూచి) ఛాతీ ! నీవు నాకుమారి ననుసరించి యుండుము. హేలేనా ! లోనికేగుము. (అనినిష్క్రమించును.)

హేలే—(చింతించుచు) హంసాసర్పము సహస్రఫణములతోఁ బగుగిడి వచ్చుచున్నది. అనివార్యము. గత్యంతరములేదు.

(అని నిష్క్రమించును.)

చతుర్థదృశ్యము. స్థానము:—చంద్రగుప్తుని ప్రాసాదము. కాలము:—రాత్రి.

(ఏకాకియై చంద్రగుప్తుఁడు ప్రవేశించును.)

చంద్రగు—తుదకు నా ప్రజయు, సైన్యము, శత్రువులతో నే
కీభవించినట్లున్నది. అంతట శత్రువులు నిండియుండరక్షణమెట్లుండును.
హితముగోరువారిని రాజ్యమునుండి వెడలించితిని. ఇక చేయవలసినదే
మున్నది. “హా చంద్రగుప్తా! నీవింతటికృతఘ్నుఁడవా? నీకాశ్రయ
మొసంగి సైన్యమొసంగి నీకొఱకు ప్రాణములనైన నర్పింప సిద్ధముగ
నుండిన నానిని నిన్నన్నివిధంబులఁ గాపాడి, సింహాసనముపైఁ గూర్చుం
డఁ బెట్టిన గురుదేవునిఁదిరస్కరించెదవా? సామ్రాజ్యము నశించుఁగా
క. నాకీ యుద్ధముతోఁ బనిలేదు. మగధసామ్రాజ్య మాకాశహర్ష్య
ముఁబోలిశూన్యమైఁచి.

మ. కడఁగితిఁమిట్టిలై; భూవరుఁడనన్ శ గర్వంబుచే నేఁ గృత!

ఘ్నుఁడనై చేసినచేతకున్ ఫలముచే శ కూరెన్; విచారాబ్ధిలోఁ ।

బడి దిక్కేమియుఁ గానకుంటి; గురుదే శ నా! చంద్రకేతూ! సఖా!

జనుఁడన్ ధూర్తుఁడఁ జంద్రగుప్తుఁడనుపశ్చాత్తాపసంతప్తుఁడన్”

(అంత నొక సైనికుఁడు ప్రవేశించి) జయము, జయము. మహారాజా! దుర్గ
దక్షిణప్రాకారము భగ్నమగుచున్నది.

చంద్రగు—మంచిది. పొమ్ము. ఏమట్లు చూచుచుంటివి. పొమ్ము

సైని—శత్రు సైన్యము దుర్గము భేదించి ప్రవేశించుచున్నది

చంద్రగు—సంతోషమే. పొమ్ము.

సైని—(నిష్క్రమించును.)

చంద్రగు—నాకు యుద్ధముతోఁ బనిలేదు. నేఁగావించిన యప
చారమునకుఁ బ్రతిక్రియయాత్మహత్యయే.

(అంత మఱియొక సైనికుఁడు ప్రవేశించి) మహారాజా!

చంద్రగు—ఎవఁడవురానీవు. వెగమేపొమ్ము.

నైని—శత్రు—

చంద్రగు—శత్రు వెవఁడు; మిత్రుఁడెవఁడు? అందఱు శత్రువులే. అందఱు మిత్రులే. రానిమ్ము; పోనిమ్ము.

నైనికు—(తనలో) ఇదేమిగ్రహచారమురా? (అనినిష్క్రమించును.)

చంద్రగు—సర్వము శత్రుమయము. ఈవిపన్నుడి నతిక్రమించుటెట్లు? కర్ణధారుఁడెవఁడు? ఈనదీతరంగము లుత్తరంగములై డోలాయమానములగుచున్నవి; ఇంక పైఁబడును. మునుంగుటకు సిద్ధముగ నున్నాను. చేయఁదగిన దేమున్నది?

(మఱియొక నైనికుఁడు ప్రవేశించి) మహారాజా!

చంద్ర—ఎవఁడా మహారాజా. అట్టివాఁడెవఁడును లేడు పోమ్ము.

నైనికు—(ఱిచ్చవడి) చిత్తము. (అనినిష్క్రమించును.)

(తెరలో కల కలధ్వని)

చంద్రగు—ఇదియేమి? తూర్యధ్వనియా? కాదు. కాదు. యుద్ధకోలాహలము. యుద్ధమా? ఎవరితో? ఓచంద్రగుప్తా! నీవుజీవించియున్నావా? చచ్చితివా? నీవీధ్వని వినియు నిర్జీవప్రతిమఁబోలి పృథుహమునఁగూర్చుంటివేమి? నీనైన్యము నీకొఱకై పోరాడుచున్నది. ప్రాణమర్పించుచున్నది. లెమ్ము. లెమ్ము. అగాధనై కాశ్యమహాంబుధిలోఁ బడిమునుంగనేల? ఈశత్రుసేనాసమగాహముపైఁజెలఁచేగి పోరాడుము. ప్రళయమువచ్చిన వచ్చుగాక. మగధసామ్రాజ్యమునకు జయముగూఁగాక.

(అంత శీఘ్రముగ మురప్రవేశించి) చంద్రగుప్తా!

చంద్రగు—తల్లీ! పోయెదను.

ముర—ఎచ్చటికి?

చంద్రగు—యద్ధమునకు. పోరాడిచచ్చెదంగానిమఱిబ్రదుకను
ముర—వత్సా! అంతవచ్చినహానియేమి? నీవువీరుడవు. పోరా
డుము.

చంద్రగు—గత్యంతరము లేదు. సర్వము శత్రుమయము.
ముర—అయినను—

చంద్రగు—మఱియేమియు లేదు. చావనిశ్చయించితిని. యద్ధ
కోలాహల మెంత ఘోరముగనున్నది. (తెరవైపుజూచి) సైనికా!

సైనికు.—(ప్రవేశించి) జయము. జయము.

చంద్రగు—నేనిప్పుడే యద్ధమునకు వచ్చుచున్నానని తెలియఁ
జేయుము.

సైనికు—మహాప్రసాదము—(నిష్క్రమించును.)

(తెరలో) చంద్రగుప్త మహాజనకు జయము జయము.

చంద్రగు—ఇదియేమి? జయమా? శత్రువుల వ్యంగ్యజయ
ధ్వనిమా? చంద్రగుప్తునకు జయమెట్లు లభించును! అభయమొసంగు
టకు గురుదేవుడు లేడే? పోరాడఁగల మహావీరుడు చంద్రకేతు
వేడీ? అరెలే! ఆధ్వని నమిఱిపించుచున్నదే? వినఁబడుచున్నదే? ఎవరిదీ
కంఠస్వరము. పరిచితస్వరముఁ బోలియున్నదే? వీరెవరైయుందురు.
నిరీక్షించెదఁగాక.

(అంతరము రక్తవస్త్రములతోఁ జంద్రకేతువు, ఛాయయు,
జాణక్యునితోఁ బ్రవేశించుదురు)

ముర—(చాణక్యుని పాదములపైఁబడి) గురుదేవా! రక్షిం
పుము.

చాణ—భయమేమియును లేదు. తెమ్ము-చాణక్యుడు సర్వము
నిర్వృంతఁగలఁడు చచ్చినమనుజునిమాత్రము బ్రతికింపఁజాలఁడు. చు

ద్రగుప్తా! నిరుత్సాహమొందకుము. సర్వమనుకూలముగ నున్నది. ఇప్పుడే యుద్ధమున కగ్రేసరుడవై నిలువుము. యవసవిజయము చాణక్య తంత్రమహాగ్ని హోత్రమునకు భస్మమైనది.

చంద్రకేతు—బంధూత్తమా! ఏమట్లు చూచుచుంటివి? మన యిరువురి వక్షములపైఁ బర్వతము బడినను చూర్ణమగును.

చంద్రగు—బంధూత్తమా! క్షమింపుము. (అని కౌగిలించుకొనును.)

చాణక్య—విశంబమునకు వేళలేదు. రండు. రండు.

(ఎల్లరును నిష్క్రమింతురు.)

పంచమదృశ్యము. స్థానము మగధదేశమునఁ జంద్రకేతువు మందిరము.

(కాలము—రాత్రి, చైలికత్తెలతో ఛాయప్రవేశించును.)

ఛాయ—అడుఁడు; పాడుఁడు నేడు; నేను సహితము మీతో నేకీ భవించెదను. చంద్రగుప్తమహారాజు సైన్యాకసు జయించెను. ఏ మానందము.

ప్రథ—శభీ! సీవెననిఁ గూర్చి జయగానముఁ జాడుదునో యీతఁడువినునా? ఆనందించునా?

ఛాయ—నాగానమునకు నేనె యానందింపఁగలను. ఎవరియా నందము వారిది.

మ॥ పనభౌగంబునఁ బంచమస్వరమునన్ శ వాసంతవేళన్ పికం

బనురక్తిన్ సహియించిపాడుఁ దనలో శ వానందముప్పొంగ; నె

ష్వనిమోదంబునకై మరుచ్చలితమై శ వల్లీదళంబాడు?ఁదా

ననుకూలించి యొప్పుకార్యమునఁదా శ వానందమున్ బొందెడున్

ద్వితీయ—నీవాతనిఁ బ్రేమించుచుంటివిగదా? నీవాతనినుండి ప్రతిదానముఁ గోరుదువా?

భాయ — నా ప్రేమయే నాకు సంపత్తి. ప్రేమామృతమున స్నానమాడుచున్నాను.

ప్రధ — ఆతఁడు నన్ను బ్రేమింపకున్న నీవాతని పాణంబుల రక్షించితివి. సీజీవమును నీవులక్షింపకుంటివి.

భాయ — చెలీ! ఎల్లప్పుడు నాతని చరణదాస్యముచు సాహాయమభిలషించును. ఆతనికి పాయనంబుగ నెసంగఁదగిన దేమున్నదను విచారిము నన్ను బాధించుచుండును.

ద్వితీ — పాపము. ఇచ్చటకు నీకేమున్నదే?

భాయ — రూపము.

ప్రధమ — నీకు రూపము లేదనిన వారెవరు?

భాయ — నాకట్టిరూపమున్న నన్నతఁడు వీక్షింపకుండునా?

ద్వితీయ — రూపముతో నేమిపని? సర్వము మించిన నీయ మూల్యహృదయముచాలదా?

భాయ — పురుషునకుఁ బ్రత్యక్షమగునది రూపమేగదా?

ప్రధ — పురుషులు కేవలము మూఢులు.

భాయ — (నిట్టూర్పువిడిచి) మీరు నన్ను దుఃఖింపఁ జేయుచున్నారు. లేదు. లేదు. నేడమ హేమాత్సవము. ఉత్సవమొనర్పుఁడు. ప్రత్యూషభాలభాస్కరుని శేజఃపుంజము మీఁజాగ్రిన్ముఖమండలములపైఁ బడకుండునపుడే, పక్షుల కలకలధ్వనులు, క్షీణించిన మీకఁతస్వరముల ధిక్కరింపనపుడే, మీగాననైపుణ్యముఁ జూపుఁడు.

ద్వితీ — చంద్రగుప్తుని వలచినదానవు నీవు. పాడవలసిన వారముమేము. (అంత ముర ప్రవేశించి) భాయా! భాయా! ఉత్సవమున మునింగియున్నావు. తనలో ఆహా! చంద్రకేతువు రణరంగమున మృతుడైనట్లు లీమెయెఱుంగదా నేనెల్లజింగింపఁగలను? (ప్రకాశ) భాయా!

ఛాయ—(చమకితయై) ఎవరది? (మురజూచి, ఒహో!

ముర—ఛాయా! విశేషమున్నది.

ఛాయ—విశేషమా?

ముర—అవును. నేటికి వాజీవనము సార్థకమైంది. (అనికొరిలిం
చుకొని) నీవు వాకోడలవు. భరతవర్షమునకుఁ గాఁబోవు చక్రవర్తినివి.

ఛాయ—ఆఁ ఆఁ తగను. తగను.
చంద్రగుప్తుని పత్నీత్వమునకు ఛాయతగను. చంద్రగుప్తుఁడు చక్రవర్తి
యగుఁగాక. నేతని పరణదాసినై యుండును.

ముర—ఛాయా! నేను పరిహసించుచు టిననియా నీయభిప్రాయము! నేను నిశ్చయముగు నంశమునే తెలియఁజేసితిని.

ఛాయ—(స్వగతము) ఆఁ—నిశ్చయమా? స్వప్నగత సాభాగ్యమా? ఆహా! ఎంతటియొక స్మికానందము, ప్రకాశ! అబద్ధము నేను విశ్వసింపఁజాలను. (అని మురవక్షుముపైఁబడి దుఃఖించును.)

ముర—ఛాయా! దుఃఖమున కిదితరుణమా?

ఛాయ—ఏమి? నేను దుఃఖించుచున్నానా? పుష్పవృష్టి కురియుఁగాక. ఇదియేమి? ఆకాశము స్నిగ్ధముగఁ గావచ్చుచున్నది. మఱియుగాఢముగ గంభీరముగ నున్నది. ఆఁ—ఆఁ ఆమతయు నుజ్వలమగుచున్నది ఆహా! ఏమిసాభాగ్యమా? మనుధరయు మందాకసారభము గుహ్నుచున్నది! వాయువు సహితమపూర్వ సంగీతనివాదసౌఖ్యమొసంగుచున్నది. ఇది భూలోకమా? స్వర్గమా? అహో! నాప్రాణాధికుఁడు చంద్రగుప్తుఁడు అవును. అవును. హా! ప్రాణేశ్వరా? (అనిమోకరించి) ప్రాణేశ్వరా. మన్మథసామ్రాజ్య చక్రవర్తి!.....ఇదియేమి? స్వప్నమా? (అనిమురకొరిలించుకొనుచు.)

(అంత చాణక్యుఁడు ప్రవేశించి, ఇదియేమి?

ముర—విజయోత్సవము.

ఛాణ—ఓహో! అట్లనా? (ఛాయచు నిదానించి) ముర! సంధియైనది సంధిపత్రిముల క్రింద సంతకములు మాత్రము లేవు.

ముర—సంధి యేవిధముగ?

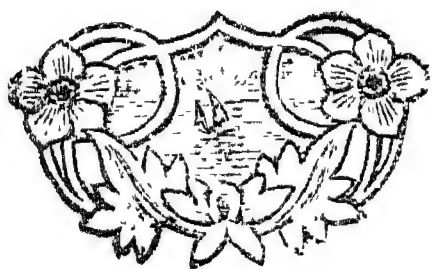
ఛాణ—చందగుప్తమహారాజు సెల్యూకసునకు 200 గజముల నిచ్చుటకు ప్రతిగ సెల్యూకసు హిందూకూషపర్వతముల కుదత్తీణ మునతూర్పునగల సమస్త రాజ్యము నెసంగుటకు నీసంధిపత్రిముల గాపాడుటకె, సెల్యూకసు తనపుత్రికను చందగుప్తు కొనంగుటకు నిశ్చయమైనది.

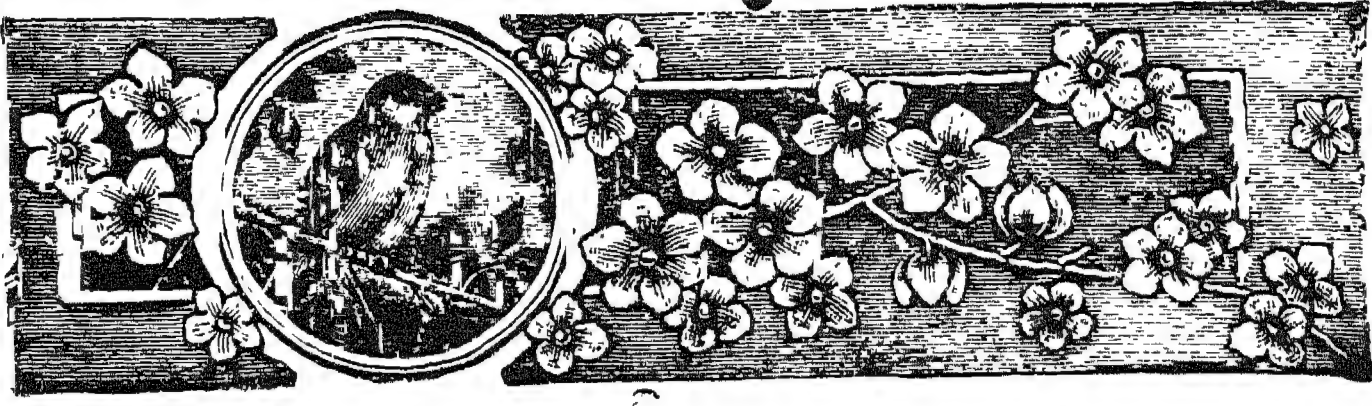
ముర—ఇదియేమి? గురుదేవా! నేనామెగోరను. ఛాయయే నాకోడలు.

ఛాణ—వలను పడదు. ఇది ఛాణక్యతంత్రము. రాజ్యకల్యాణ నిమిత్తము; ఛాయ తనస్వార్థమును బలియొసంగుగాక. (అని నిష్క్రమించును.)

ముర—ఛాయా! ఇదియేమి? పాపాణప్రతిమబోలియున్న దానవు. నేను నిర్భాగ్యును (అని నిష్క్రమించును.)

ఛాయ—స్వార్థము తుచ్ఛము. బ్రాహ్మణుడా! నీవేమెఱుంగుదువు? పురుషుడెట్లు గ్రహించును. ప్రీతివనమట్టిది. ఈశ్వరా! నీసంకల్పమిట్లున్నదా? తుదకిట్లు పరిణమించెనా! ప్రేమయు, మృత్యువు, స్వర్గము, నరకము మిళితములైనవి. పృథ్వియంతయు భ్రమించుచున్నది. ఔగాక (అని నిష్క్రమించును.)

ప్రతిజ్ఞాచాణక్యము.

పంచమాంకము.

ప్రథమదృశ్యము—స్థానము: నందునిపూర్వప్రమదోన్యానము.
కాలము రాత్రి. (హేలేనతో సెల్యూకసుప్రవేశించును.)

సెల్యూక—అసభ్యుడగుచంద్రగుప్తునకు సెల్యూకసు తనకూఁ
తునొసంగునా! నేచునీకు సాధికౌతమాత్రమొడంబడఁ జాలను.

హేలే—తండ్రీ! గర్వముతో—దురభిమానముతోఁ బనిలేదు,
నీభుజాగర్వమణంగినది. లజ్జింపఁదగినమయమిది.

సెల్యూక—లజ్జింపనేల? ఆక్రమించుటతో విఫలమైనది

హేలే—ఆక్రమించునారెనరు. ఈయపరాధము చంద్రగుప్తు
నిపైనున్నదా? ఆతఁడుమనతోవిరోధించెనా? సింధునది కానల పాలి
చుచున్ననీకీకన్నెఱ్ఱయేల? సహింపఁజాలక నీపుణ్ణికొనునప్పుడు నేను ని
షేధింపలేదా? వినకున్నందుకుఫలమిది. మంచిపనియైనది.

సెల్యూక—పరజాతి విజయమున కుల్లాసముఁ జూపుచుంటివి.

హేలే—అవును. ఎవరైన నేమి? ధర్మజయము. ప్రతిష్ఠిత
రాజ్యమునకు శాంతిభంగముఁగూర్చువాఁడు పాపాత్ముడగును. తల్లు

లెందఱు పుత్రహీనలుగ లేదు. బాలిక లెందఱు పితృహీనలైరి. సత్యు
లెందఱు పతిహీనలైరి. శోపద్రవముగలిగించి. విజయగౌరవార్థమై
యద్ధముఁ తిల్పించి యొంతటిపాపమునకుఁ బాల్పెత్తివో యాలోచిం
పుము.

సెల్యూ— నేను పాపాత్ముడనగునుంగాక!

హెలే— అందుచే ఫలమనుభవించితవి.

సెల్యూ— జయాపజయంబులు. స్వభావసిద్ధములు. తిరుగ వి
ముక్తుడనై—

హెలే— విజయశీలుఁడు పరునిదయనాశించునా? నీప్రతిజ్ఞయే
మైనది. జయమో, మత్యువోయనిగదా? లజ్జింపవలదా? అభః పతనము.

సెల్యూ— (మా)నుపడి) హెలేనా! ఈనాదుర్గతినివలన నేసం
భవించింది. పెంచి పెద్దజేసినమాతృహీఁ బాలిక నాకుఁబ్రక్కవోబ
లైమైనది. పరాజయశల్యమును నాహృదమునఁ గుచ్చిభాధించుచున్న
దానవు. చీ! చీ! ఎందుకునాకీజన్మము (అనిదూఁఖించును.)

హెలే— తండ్రీ! దూఁఖింపవలదా నావలనదోషమున్న తు
మింపుము.

సెల్యూ— నాదేదోషము. నన్నేతుమింపుము

హెలే— విశేషదూఁఖకారణమునట్లంటిని. తండ్రీ! దూఁఖింపవ
లదు. విముక్తిఁ జెందినయనంతరము ప్రతిక్రియకుఁ బూనుకొనవేని,
చంద్రగుప్తునిపిచాహమాడి నిన్ను విడుదలజేసెదను.

సెల్యూ— ఆ! ఎంతమాత్రమట్లువలనుపడదు. ఆజన్మాం
త మిట్లుండెదఁగాని, యసభ్యుని బెండ్లాడవలదు.

చంద్రగుప్తుడు ప్రవేశించి వీరవరా! నీవిడుదలకు వివాహమునకు సం
బంధములేదు. యవన స్వాభామా! నీవు బంధవిముక్తుడవైతివి. నీ

కు నాపైఁ గోధమున్న నాశ్చర్యము నొక్రిమింప నుద్యమింపవలె నున్న మీయిరువురు వెడలుఁడు ; మీ శాస్త్రమునచ్చిన స్థలమున కేగుఁడు.

సెల్యూ—అదియేమి ?

చంద్ర—సార్వభౌమా ! హిందువు లసభ్యులని తలంపరాదు. వారుసహితము పౌరపులివలె నార్యకోటిలోఁ జేరినవారు. మీరు మీ దేశమునకు నిరాఘాటముగఁబోవచ్చును. (తెరనైపుఁజూచి)ఎనఁడచ్చట!

భటుఁడు—(హరివేళించి) ఆజ్ఞ

చంద్ర—వీరల సకారవముగ విడువుము. (అనిపోవుచుండ)

సెల్యూ—(ఆశ్చర్యముతో) భారతసార్వభౌమా ! చంద్రగుప్తా ! నీవు మహాపురుషులతోఁ జేరఁదగినవాడవు. నీవొకప్పుడు నాప్రాణదాతవు. నేనుమహాచియుడలేదు. హత్తుపకాగనిస్సహతో నన్ని పుడు విడిచితివి. ఇదియునుఱునను నేఁగోలుపోయిన సామ్రాజ్యముశక్తియున్న జయించెదఁగాక. నీవు హైందవుడనగుటచే నాకుమారిక నీయఁజాలను.

హేలే—హైందవులు యవనులవలె మనుజులతోఁ జేరరా ?

సెల్యూ—కుమారిఁజూచుచు).

హేలే—(తలవంచుకొనును).

చంద్ర—రాజకుమారి ! ఎఱుఁగుదు. నామెడ నీకుఁగలసన్మానమునకు క్షితజ్ఞుడను. (సెల్యూకనుఁజూచి) వీరనరా ! నేను నిభికు గ్రహింపనసమర్థుడను. కుమారికికుఁగల ప్రేమసూత్రమునకు బద్ధుడనైతిని తాత్కాలికమనితలంపరాదు. నేనేదినమున, బాల్యకావననంధితరుణమున, సింధునదతటమున, సంద్యాసంజయమున, నేముఖచ్చవిఁజూచితి నో, యాదినమునుండియు నాముఖమండలము నాహృదయసీమను ముద్రితమైనది. మఱియు— శీఘ్రముగ ఛాయహరివేళించి సార్వభౌమునకుజయము. భరతఖండాధిపతికి హేలేనయే తగియుండు

ను. ఈ ఛాయాసీయనుగ్రహ సన్మానమునకుఁ దగదు. (హేలేనఁజూచి) నీవు విశేష సాభాగ్యవతివి. నీయందు చంద్రగుప్తున కధికానురాగమున్నది. అతనికి నేనొసంగఁదలఁచిన యీ నాహృదయనిధి, నీహృదయనిధితోఁ గలసిమెలసి చంద్రగుప్తుని జేర్చుగాక. (అని హేలేనకరములతో చంద్రగుప్తుని కరముల సమ్మేళనముఁ జేసి) భారతవర్ష సార్వభౌమా! ఈయ బలారత్నము నీహృదయసీమ నలుకరించుఁగాక. ఈతరుణము మాకు శాశ్వతకారణము. ఇదియే శుభముహూర్తము. ఓమ్ శాంతిశాంతి శాంతిః—(అని వస్త్రములతోఁగ నులఁగఁపుకొని ఛాయనిష్క్రమించును)

చంద్ర—(నిశ్చేష్టుడై) ఇదికలఁమా? కాదు. కాదు. (తెర వైపుఁజూచి) ఛాయా! నిలువుమా. నిలువుము—

ఉ. కోపము దేలబాల! నినుఁ గోరినవాఁడను జూడవేల? నా తాపముణంపవేల? నీకఁ గ తాళఁగఁజాల; విరాళిదూల నీ పాపుచు గోడువేళ ననుఁ గ బాసితొలంగెదవేల? బేల! మేలా? పరిపూర్ణచంద్రపదనా గలనా! తగనా పరుండనా?

(అని సెల్యూకసుఁజూచి) సార్వభౌమా! నీకుశుభముగఁగాక. (అని హేలేనపై దృష్టివిగిచ్చి శీఘ్రముగనిష్క్రమించును.)

సెల్యూ—ఇదియంతయు నేమి హేలేనా?

హేలే—నాకేమియుఁ దెలియదు.

సెల్యూ—నీవు చంద్రగుప్తుని పెండ్లాడనిశ్చయించితివా యేమి?

హేలే—నీయనుజ్ఞకై వేచియున్నాను.

సెల్యూ—అచుమతిఁ చెదను—సర్వము స్వప్నము. నేననుమతించుటయు స్వప్నము. (అనినిష్క్రమించును)

హేలే—తండ్రీ! నేనేలవివాహమూడఁ దలచితి నో నీవెఱుంగవు. ఇంతకు నేనెల్ల కాల మిట్లుందునా?

గీ. ఎల్లఱుంగోరుస్త్రీరత్న ర మెంతకాల
మిట్టలొంటిమై నుండునూ ర హింపవలదే?
తరుణిలతయును సత్కవి ర తాకుమారి
యలరు;బుప్పించు. మెలఁగు; స ర దాశ్రయమున,
అని నిష్క్రమించును.)

ద్వితీయదృశ్యము. స్థానము: - చాణక్యనిగృహము. కాలము: - ప్రభాతము
(చాణక్యఁడే కాకియై ప్రవేశించును.)

చాణ—అహా ! ఏమియీసముద్రము ? ఎంతదూరము నిదా
నించినను, తరంగ హీనమై, శబ్దహీనమై, యశంతమై, మృత్యువువలెస్థిర
మై, గోచరించుచున్నది. (మెలమల్లగపడుచుచుదీర్ఘనిశ్వాసమువిడిచి)
క్షమ—స్త్రీసాము—లేకుండుటచే నోర్యశక్యముగాకున్నది. స్త్రీహ
శూన్యమైనహృదయమునఁదమమావరించియున్నది. తీవ్రవిచారమునకు
మస్తిష్కము ద్రవీభూతమై బొప్పిరూపమున వెడలుచున్నది. (స్థిరవేత్ర
ములతోదృష్టినిగిడ్చి) అహా ! ఈప్రభాతమెంత రచనీయముగనున్నది.

స్తీ. చదలఁజేకటిచెల్ల ర చెదరైనయంతన
నలుదిక్కులనుగ్రాలు ర తెలివినలన,
సత్సంతతినశింప ర సత్పథచ్యుతిఁబొది
వెల్లఁబాటినరాజు ర విభ్రమమున,
నరుణరేఖలఁబ్రాచి ర నల్లలనవెలుంగు
సంధ్యనుపఁకించు ర సంభ్రమమున,
నతిమందమైవీచు ర నట్టిపాతఃకాల
వాతూలశీతల ర స్పర్శనము.

గీ. మేదిసీదేవి మెల్లగ ర మేలుకొనఁగఁ
బతులొనరించు కలకల ర ధ్వనులకలన

నుల్ల మా నందవా రిధి శ్రీ నోలలాడి
యతులమోహంబు స్నేహంబు శ్రీ నంకురించె॥

ఆశ్చర్యము ! వాయవస్థ తుదకిట్లు పరిణమించినది.
చూడంజూడఁ గ్రమక్రమముగ నాహృదయము మోహమునకు లోన
గుచున్నది—మనోవికారముదయించుచున్నది—బౌరా !

గీ. వజ్రఖని, ద్రవీభూతమై శ్రీ ప్రిస్రవించె,
గండశైలంబు చిగిరించె, శ్రీ గననపీఠి
చూడసాంపుగఁబుప్పించె, శ్రీ శూన్యమైన
కఠినమరుభూమిఁ బాతె గం శ్రీ గానవంతి.

“రాజనీతి, రాజనీతి” యని దాంభికంబున సంచరించి, నేఁ జే
సిన మహాకార్య మెట్టిది ?

గీ. శూద్రసహవాసముం జేసి శ్రీ తుద్రమైన
రాజకార్యభారముఁబూని శ్రీ రాజసమున
సంచరించితిఁ దొలఁగితి శ్రీ సాత్వికంబు;
జాతిమాత్రుండ నత్యల్ప శ్రీ చేతనుండ.

కోధాగ్నిచల్లాటినది ఇదిబ్రాహ్మణునకు నుచితముకాదు కా
నిమ్ము అయిన దేదో అయినది. తాపాగ్ని మితి మీటినది ఈపరితాప
మెట్లుజనించినది. జనించుటకుఁ గారణమేమి ? హృదయమునఁ గలబా
ధ యిట్టిదని నిరూపింప శక్యముగాకున్నది,—ఎంతలో నెట్టిస్థితికి వ
చ్చితిని—(నిట్టూర్పువిడిచి)ఆహా—బాగుగ నేయున్నది. రాక్షసాన్మాద
ము నశించినది. మనోవికారపిశాచమా వేళించినది.

సీ. అతిగభీరంబగుస్వాం శ్రీ తాంబునిధివికా
రార్యాఁలజ్వాల శ్రీ లాక్ష్మిమించి

దుర్గమఁబగునాదు శ్రీ ముర్బుద్ధివనమున
 దావాగ్నిహోత్రంబు శ్రీ తాండవించె
 దయలేనినాదుహృ శ్రీ దయకోటరమునఁబ
 శ్చిత్తాపవహ్నిప శ్రీ జ్వలితమయ్యె
 నాయాసమొందిన శ్రీ నాయంతరాత్మన
 త్యాచారపాపాగ్ని శ్రీ యలముకొనియె

గీ. నకటనాదుమస్తిష్కంబు శ్రీ వికలమొంది
 కరఁగికనులఁగన్నరయి శ్రీ కారుచుండె
 నెచటకేగుమఁబ్రాచీవాఁ శ్రీ డేవఁడుగలఁడు ?
 ఈనుహఃపరితాపమిం శ్రీ కెట్టులఁగు.

అబ్బ! అబ్బ!.....ఉస్సు (నిట్టూర్పువిచిచి) చాణక్యా! ధృతిఁబూను
 ము (అని తెరవైపుఁజూచి) ఎవరోవచ్చుచున్నట్లున్నది ఎవరు
 వారు? (అంతఁ గాత్రాయనునితో రక్షకభటులు ప్రవేశించుదురు.)

చాణ—బంధుసత్తమా! రమ్మ.

కాత్య—వ్యంగ్యసంభాషణముతో నేమి ప్రయోజనము.
 నేను నీకు బద్ధుఁడనైతిని. అన్యాయముగఁ బ్రవర్తించితి తుమింపుము.

చాణ—భటులారా! ఆతని బంధ విముక్తునిజేయుఁడు.

(బటులట్లొసరింతురు.)

చాణ—ఇప్పుడు మన యిరువురకు భేదములేదు.

కాత్య—నాకు నలుగడఁగి శస్త్రసమేతులగు భటులుండగా
 భేదము లేకేమి?

చాణ—(భటులఁజూచి) మీరిక పోవచ్చును.

(భటులు నిష్క్రమింతురు.)

చాణ — బంధూత్తమా! మనకిప్పుడు భేదమేమున్నది?

కాత్యాయన — లేకేమి? నీ యానతిచే నాజీవిత మంత మొందగలము. మాటియు నీవీ విశాల సామ్రాజ్యమునకు సర్వమయకర్తవు.

చాణ — అట్లనా? మంచిది. నీవీయధికారఖడ్గముఁ గైకొనుము. నావక్షమునఁ జొనిపి, నీమంత్రితృప్తియుఁ బరిష్కరించుకొనుము.

కాత్యాయన — చాణక్యా! నీయభిప్రాయమేమి?

చాణ — నేను సామ్రాజ్యమును మహారణ్యమును పరిష్కరించితిని. ఒకయూషరక్షేత్రమును సర్వసంపన్నముగాఁ జేసితిని. ఇప్పుడీ విశాలసామ్రాజ్యమున భయనమన్వితమైన శాంతి యొప్పుచున్నది. ఎహిర్భాగమున భయభ్రాంతులయి శత్రువులు మెలంగుచున్నారు. తియినను పధికులు రాజమార్గమునఁ దమ సంపదలవిడిచి నిర్భయముఁ గనిద్రించుచున్నారు. ఈశాంతి, పర్వతమువలె స్థిరముగఁ గన్పట్టినను ధీమతమైయున్నది. ఇప్పుడు వ్యతిరీక్తము నేనేమియుఁ జేయఁజాలను. నీవీ మంత్రితృప్తిమునకుఁ దగుచువు. నాయీమంత్రితృప్తికార్యభారమును నీవు వహింపుము. నేనీయద్యోగముఁ ద్యజించెదను.

కాత్యాయన — నీవు కొటిల్చుఁడవు. నీభావమెఱుంగ నసాధ్యము.

చాణ — ఈనాజన్నిదముల స్మృశించి, నిష్కపటముగాఁబలుకుచున్నాను. నేనీముసలార్తముననే మంత్రితృప్తియుఁ ద్యజించుచున్నాను. ఇప్పుడు మూర్ఖుఁడవగుదువుగాక. నీకు హృదయమున్నది. నీవు తగుదువు. నేనుతగను.

కాత్యాయన — ఓహో! బ్రాహ్మణప్రభుత్వము తమతాశిఖరముఁ గనిష్ఠించినది.

చాణ — సర్వము మిథ్య. భ్రమ. హృదయము నుపవసంపఁ జేసి శాసంపదాదు. నాకతోర శాసనముచే, తమ, స్వప్న ప్రాసాదమువలె, నభిభేదియై, క్రిమక్రిమముగ గగనంబున నీనమయ్యెనని బోధ

మయ్యెను. నేను నివసించునది యిల్లుగాదు. మహారాజ్యము. బ్రాహ్మణునిక్షమగతించినను, మంత్రబలమున, పునరుద్ధరింపవచ్చును. గతించిన బ్రాహ్మణ్యము నుద్ధరింపజాలము. శూద్రునినమ్మించి నాసింపవచ్చుగాని వానిహృదయమున, శుష్కించిన, భక్తిరసమును తిరుగఁ బ్రసహింపఁ జేయజాలము. చీ ! చీ ! రాక్షసీ ! కుటిలా ! నన్నెచ్చటికిఁ గొంపోవుదువు. నేనేమి చేసితిని?

కాత్యాయన—ఏమిచేసెతిని ?

చాణక్య—కాత్యాయనా ! జౌద్ధారణ్యముదభవించినది. నేను రాజబోవునది యెఱింగితిని.

కాత్యాయన—అదియేమి ?

చాణక్య—ఈయఖండసామ్రాజ్యముపైఁ దిరుగ ప్రేతభైరవస్మత్యము గాననగును. అనంతర మొకమహాశక్తి యావిర్భవించి యీసామ్రాజ్యశవనూంసపిండములను నూతనశక్తితో నుజ్జీవింపఁజేయును. ఆహాహా ! భావికాలము. క్రమక్రమముగ భరతవర్షము నశించును. నశించును. అబ్బ-అబ్బ-నేసహింపజాలను. బ్రాహ్మణులకధఃపతనము-అధఃపతనము-కాత్యాయనా ! నాయీమంత్రిత్యము నిపుఁ గైకొనుము.

కాత్యాయన—ఏమూల్యమునకు నీవీయద్యోగము నాకువిక్రయించుచున్నావు?

చాణక్య—నీబంధుత్వమునకే.

కాత్యాయన—నీయభినయము బాగుగానున్నది.

చాణక్య—అభినయముకాదు బంధుసత్తమా ! నన్ను విశ్వసింపుము. దీనుఁడను. నేను కౌటియ్యుఁడనగుదు. నేర్పరినాడు. మఱియు విచక్షణుఁడనగుదు. వివిధజాతులవారు సహిత మట్లనుచున్నారు. ఈశ్వరుఁడనువాఁడు గలఁడేని, చాణక్యునిమహాసృష్టిని ముగ్ధదృష్టితోఁజూ

డఁజాలును. సర్వము నెఱవేర్చితివి. ప్రాణప్రతిష్ఠకుమాత్రము శక్తిహీనుడనైతిని. నాబుద్ధికి సంతసింపకుము. నాయీహృదయముఁజీల్చి పరిక్షింపుము. ఈహృదయ మేమని తలంచితివి? ఒక శుష్కమరుభూమి. దయ లేదు. మోహములేదు. స్నేహములేదు. విశ్వాసములేదు. అట్టి యీహృదయమిట్లు నూతనరూపమునకుఁ బరిణమించుచున్నది. పరితాపమధికముగ బాధించుచున్నది--(అని తొమ్ము బాదుకొనును).

కాత్యాయన—ఏమాశ్చర్యము చాణక్య! అధీరుడవైతివి. నీసర్వమతేజము, నీయతులప్రతిభ, నీతీక్షణబుద్ధి—

చాణక్య—బుద్ధి—బుద్ధి—బుద్ధి—నింటిని చెవులు చిల్లులువోపుచున్నవి. ఎక్కడఁజూచిన నీహూటయే ప్రతిధ్వనించుచున్నది—అబ్బ!—చాణక్యున కెంతబుద్ధియున్నదని సమస్తప్రపంచము నిర్నిశేషవిస్మయమున నన్నుఁజూచుచున్నది. లోకభయముతో ధూమకేతువుఁజూచునట్లు నన్నుఁజూచును. చీ! చీ! ఇది మంచిది కాదు. అభిశాపము—అభిశాపము. ఈభయంకర కుటిలరాక్షసిఁ ద్యజించి శాంతిఁజూప భావ్యము.

కాత్యాయన—చాణక్య! నీవింతవిరక్తిఁ బొందితివేమి?

చాణక్య—(కొంతదనుక మానము వహించి)... ..ఆహా! ఏమి యీప్రభాతము! భూదేవి వివాహకన్యకవలెఁ గన్నట్టుచున్నది. తన్నుఁజూచున సూర్యనిస్వర్ణకిరణములు పరమేశ్వరుని యాశీర్వాదములో యనఁదోఁచెను. ఈసృష్టివైచిత్ర్యమును, ద్వారస్థభిక్షుకునిఁబోలి నిద్రానించి చూచుచుండెద.

కాత్యాయన—చాణక్య...చాణక్య...

చాణక్య—(వినిపించుకొనకయే) ఆహా! ఏమి యీప్రపంచసౌభాగ్యము. నేనెంతవాడను? నేనుకండనే మాద్దులేని యీప్రపంచ సౌందర్యరాజ్యమునుగడి నిర్వాసితుడనైతిని. అమృతసమయమగు నీ

ప్రపంచము ననుభవింపజాలక, శూన్యహృదయుండనై యొడ్డున బాధ నెందుచున్నాను-తపోవన ప్రాంతమునఁగల పల్వలపంకమున దొడ్లాడు సూకరముఁ బోలియున్నాను.

కాత్యాయన—ఆశ్చర్యము. ఈతని సీవిధముగ నెన్నఁడు జూచి యుండలేదు.

చాణ—ఒక దినమునమాత్రము.....

(దూరమున సంగీతము విచలించును.)

చాణ—ఎవరిదాసంగీతము.... .. ఊ... ఊ... .. ఒక దినము సంప్రాప్తించెను. ఆనాడు సంసారముత్సవ మందిరముని బోధమయ్యెను. సృష్టిసౌందర్య మనిర్వాచ్యముగఁ దోచెను. ఆనాడు కాశమింద్రధనుర్వర్ణములతో సంజితమైనట్లు గోచరించెను. పిచ్చుట..

(సంగీతనివాదము సమీపించును).

చాణ—(బాగుగా వినుట నభినయించి) ఆ... ఆ... ఆస్వర మే. అవును. అవును. ఆస్వర మే. కాత్యాయనా! బంధూత్తమా! పిలుచుకొనిరమ్ము.

కాత్యాయన—ఎవరిని ?

చాణ—అభిక్షుకుని... వాని బాలికను.

కాత్యాయన—వానితో నీ కేమి పనియున్నది ?

చాణ—(బ్రతిమాలుచు) అన్నా ! దయయుంచి పోమ్ము.

(కాత్యాయనఁడు నిష్క్రమించును).

చాణ—కారణమేమైయుండును ? ఈ బాలికఁజూచినంతనే నా హృదయము వికారముఁబొంద హేతువేమైయుండును ? (చెమటఁదుడుచుకొనుచు) అబ్బ ! అబ్బ ! ఏమియీతాపము. (అంతఁబాడుచు, భిక్షువుఁడు బాలికయ, కాత్యాయనఁడు ప్రవేశించుదురు.)

చాణ—ఆనందము. బ్రహ్మానందము, పాడుడు, బాగుగా పాడుడు.

భిక్షు—బాలిక—(పాడుదురు.).....

కాత్యాయన—ఇట్టి దార్శనికభిక్షుకుని నేనెన్నడు జూచియుండ ను. “తత్పరుషః, సమానాధికరణపదః, కర్మధారయః” అని చెప్పినట్లున్నది. అర్థమేమనగా—ఆపురుషుడొక్కడే ప్రకృతిచే సమగుణాన్వితుడైనయెడల,—అనగా—జీవభావమున జన్మముగ్రహించినట్లయిన కర్మమునుభవించి, కార్యములబట్టి కర్మఫలము ననుభవించును”——
ఓహో! భిక్షుకా! నీవు నిశ్చయముగ బాణిసీయముబరించుచుండువు.

భిక్షు—లేదు బాబూ !

కాత్యాయన—నీగానమునందంతట బాణిసీయమే చూపట్టుచున్నది. ఈపాట యెచ్చోటనేర్చితివి ?

భిక్షు—ఒక బ్రాహ్మణునియొద్ద.

కాత్యాయన—అయియుండును. అందుననే.

చాణ—(బాలికఁజూచి) తల్లీ! యిటురమ్ము.

(బాలిక పరుగిడి చాణక్యుని సమీపించుచు.)

చాణ—(ఆమెశిరముదువ్వుచు) అవును. అవును. (తనలో) చూడగా నదియే ముఖము. ఆకన్నులే. (ప్రకాశ) భిక్షుకా! నిన్ను నేను ప్రశ్నింపవలసియున్నది. ఈమె నీకుమార్తెయేనా ? నిజముఁ జెప్పుము.

భిక్షు—మఱియేవరిఁడెయిండును ?

చాణ—నిజముఁ జెప్పుము. నీకు విశేషధనమిచ్చెదను.

భిక్షు—అట్లయిన—తండ్రి! నాకుమార్తె గాదు. మార్గమున లభించినది. నన్న నాలోనుండి పెండ్లికొనుచున్నాను.

చాణ—(ఆతురతతో) ఎచ్చట? ఎచ్చట?

భిక్షు—భగవంతుఁడు ప్రసాదించినాఁడు. ఈగుడ్డివానికెట్టి పుణ్యముననో యీతల్లిలభించినది. తండ్రి! చెప్పవేమి? ఒకప్పుడు దొంగనైజీవించితిని. ఆపాపమున నంధుఁడనైతిని.

చాణ—(మిక్కిలి యాతురతతో) ఆఁ.....ఆఁ.... ఒకప్పుడు దొంగవా? ఇప్పుడావృత్తి దృఢించితివేల?

భిక్షు—త్యజింపకతప్పునా? ఈచంద్రగుప్తునిరాజ్యములో చోరులకు నిలువనీడలేదు.

చాణ—నీకీబాలిక యెచ్చట లభించినది? నిజముఁజెప్పుము.

భిక్షు—అవంతీపురమున.

చాణ—(ఉత్తేజితుఁడై) ఆఁ...ఆఁ.....అవంతీపురముననా? ఏస్థలమున?

భిక్షు—మార్గమున—

చాణ—కాదు, కాదు. ఒకబ్రాహ్మణుని గృహమున దొంగిలించితివి. నిజము బలుకుము. నీకు భయమేమియులేదు.

భిక్షు—నేనేమియు నెఱుంగఁ దండ్రి!

చాణ—నిన్నుఁజంపించెదను. నిజముఁజెప్పుము. దొంగిలించితివి.

భిక్షు—అవునుతండ్రి!

చాణ—నదీసమీపమునఁగల గృహమున.....

భిక్షు—అవును.

చాణ—(వక్షముపైఁజేయివైచి) హృదయుమా! ఉద్వేగము దకుము. అపుడీమెప్రాయమెంత?

భిక్షు—న్నాఁడు లేక నాల్గువత్సరములుండును.

చాణ—పేరెలుంగుదువా ?

భిక్షు—ఆ త్తిరి.

చాణ—ఆ తేయి. వింటివా కాత్యాయనా ? ఆ తేయి... ఆ తేయి... ఈమెతండ్రిపేరేమి ?

భిక్షు—చాణక్యుడు.

చాణ—(తుళ్ళిపడితేచి) అబ్బ ! దొంగా ! లేదు. లేదు. నిన్నుఁ జంపను నీకేమియు భయములేదు. కాత్యాయనా !... నీతోఁ బనిలేదు. (తెరవైపుఁజూచి) ఎవడురా యచ్చట ?

భటుఁడు—(ప్రవేశించి) ఆజ్ఞ.

చాణ—పో. పో. నీతోఁ బనిలేదు... భిక్షుకా ! నేనే యాబ్రాహ్మణుడను. ఈబాలిక నాకుమార్తె.

(భటుఁడు నిష్క్రమించును)

భిక్షు—ఈబాలికఁగైకొనెదరా ? తండ్రి ! నేనీమెవలన నింత యన్నముఁదివి బ్రదుకుచున్నాను. ముసలివాడను. గుడ్డివాడను. నేనెచ్చటికిఁబోఁగలను ?

చాణ—నీకుఁ గావలసినయంత ధన మొసంగెదను. నన్నువిరాగిఁజేసితివి. తిరుగ సార్వభౌమునిఁజేసితివి. నన్ను సరకకూపమునఁ బడవైచి, స్వర్గమునకు నెత్తితివి. అవును. అవును. ఇదియానందమా, దుఃఖమా ? జీవించియున్నానా ? నేనెవండను. (అని నవ్వుచుండును).

కాత్యాయ—చాణక్యా ! చాణక్యా !

చాణ—కాత్యాయనా ! నీవు నానాడిఁజూడఁగలవా ? చూడుము. (అనిచేయించి) నేను బ్రతికియున్నానా ? ఇది యిహలోకమా ? పరలోకమా ? ... ఇదిస్వప్నమా ? ... సత్యమా ? ... ఇదిప్రపంచమా ? అంధ కారవనన మూసామా ? ఇది స్పృశ్యసంగీతమా ? ... ప్రళయకల్లోల

మా ? హా ! నాకుమార్తె ! ప్రతిద్వారమున కేగి భిక్షుమూచించువా ?
చీ ! చీ ! కాత్యాయనా ! కాత్యాయనా ! (అని యేడ్చును.)

కాత్యాయ—చాణక్యా ! ఇదియేమి ?

చాణ—అట్లుకాదు. అట్లు సంభవించియుండదు. ఇదియొక
మిష. ఆ తెలిసినది, కాత్యాయనా ! చూడగా—ఈ కార్యము—నీ—
కాదు. కాదు. (అని బాలికఁజూచి) ఆముఖమే. ఆనేత్రద్వయమే. ఆ
త్రేయీ ! నాతల్లి ! ఇంతవఱకు సంతానము మఱచితిని. అమ్మా !
(అనిముద్దిడి) ప్రపంచమంతయు నానందమయము—నుఃఖమయము.
కాత్యాయనా ! కాత్యాయనా ! నాశరీరమవశమగుచున్నది. స్వర్గ
(ము నరకమేకీభవించినట్లు సంతోషపరితాప మేకీభవించినది. అబ్బ !
అబ్బ !

సు. భరియింపందరచూనె ? నామహ్మదయ ॥ ప్రద్యోతతాపాగ్ని ; నీ
జ్వరమేరీతిగ నంతరించు ? నిదిపర శ్చత్తాపమో ? పాపమో ?
యెఱుగన్ ; బుద్ధిదహించుచున్నదకటా ॥ యెక్కాలమిట్లుండునే ?
అరిషడ్వర్గమహాగ్నికీలలనుశాం ॥ తాంభోధి జల్లార్చెదన్.

(అని చాణక్యుఁడునిష్క్రమింప నెల్లరు నిష్క్రమించుదురు)

తృతీయదృశ్యము స్థానము:—మలయరాజప్రాసాదము

కాలము:—ప్రభాతము. (మలయరాజకర్మచారియు, మగధరాజదూతయుఁ
బ్రవేశించుచున్నారు.)

కర్మచారి—నూమలయరాజ్యము భారతసామ్రాజ్యమునం
దంతర్భూతమై స్వగీనమైయున్నది. సార్వభౌముఁడైనను దీనిని విశే
షముగ శాసించి చే జిక్కించుకొనలేదు.

దూత—మీరాజ్యమునకు శాసనకర్త మీరాజపుత్రుడే

గదా ?

కర్మచా—అవును. రాజుమారి తనభౌత్యమరణాంతరము శాసన భారమువహించెను.

మాత—వివాహము కా లేదా?

కర్మచా—లేదు.

మాత—వివాహముఁ జేసికొనునా?

కర్మచా. — నేనెఱుంగను. ఆమె నిర్జనస్థలమున నొకర్తుకయే విహరించుచుండును. రాజకార్యములయందుఁ దక్కు తదితరవిషయములయందెవరితో మాటలాడదు.

మాత—సర్వభౌమునకుఁగూడ విదియే యవస్థ. ఇప్పుడు వారి వివాహము కానున్నది.

కర్మ—(తెరపైపుజూచి) ఆశ్చర్యము. మహారాజు వచ్చుచున్నది. (అంత ఛాయప్రవేశింప నుభయులు భయసంభ్రమములతోఁ దొలగించి నమస్కరించి నిల్చియుందురు.)

మాత—రాజుకి జయమగుఁగాక.

ఛాయ—విశేష మేమి?

మాత—నేను మగధనుండి శుభవత్సముఁ గైకొని వచ్చినదాతను. (అని పత్రమునెసంగును.)

ఛాయ—(కంపితహస్తమునఁ బత్రముఁ గైకొనిచదివి, దూరముగఁ బడవైచి) ఆసామాజ్యయెవరు? ఊ...ఎవరైన నేమి? (కొంత దనుకఁ జింతించి) లేదు.....నేబోయి తిలకించెదంగాక. (కర్మచారిఁ జూచి) భండారమునఁగల మహార్థముల నెల్లఁ గూర్చి మనోహరకంఠ హారమును శీఘ్రముగఁ జేయింపుము.

కర్మచారి—అజ్ఞ.

ఛాయ—మతియు మా మగధయాత్రకు సర్వము సిద్ధముజేయుము.

కర్మచారి—ఆజ్ఞ.

ఛాయ—ఈ రాజదూతను విశ్రామస్వహంబునకుఁ గొంపోయి సత్కరింపుము. నీవికపోమ్ము.

కర్మచారి—మహాప్రసాదము.

(దూతతోఁ గర్మచారి నిష్క్రమించును.)

ఛాయ—(తిరుగ పత్రమునెత్తి విప్పి, మాటిమాటికియుద్దిడి) హా! నాజీవనానందమా! నా సర్వస్వమా! నన్ను విడనాడి మఱియొకర్డుకఁ గాంక్షించితివా? లేదు... లేదు.....నిన్ను నేనే స్వహస్తములతో గ్రీకు రాజకన్యకకు సమర్పించితిని.....అట్లయినహృదయము సహంపదేల? హృదయము వ్రక్కలగుచున్నదేల? ఆహా! చూడఁజూడఁ బృథివి శూన్యమగుచున్నదే? చంద్రగుప్తా! చంద్రగుప్తా! కాదు. కాదు. ఛాయా! నీవు రాజ్ఞివి. ధృఢచిత్తురాలవుగమ్ము. నిర్మమకారముతో నీప్రవృత్తిని నిరోధింపుము. నీధైర్యమునకు, నీహృదయము లోహావరణమగుఁగాక. ఛాయా! ఛాయా! తప్తబాష్పముల రాసీయకుము. మనచూ! అసూయఁ బొందకుము. దూఃఖమెందుకు? ఓర్వఁజాలవా? ప్రేమనణంచుకొమ్ము. అతఁడు సుఖించుఁగాక. ప్రియతమా! నీవు సుఖించెదవుగాక. అదియే నాజీవనమునకు సాధనమౌఁగాక.

(అని నిష్క్రమించును.)

చతుర్థదృశ్యము సెల్యూకసుశిబిరము కాలము ప్రభావము

(సెల్యూకసు ప్రవేశించును.)

సెల్యూ—చంద్రగుప్తుని హేలేన వివాహమాదునా? ఈనగరమున, నీవివాహమహోత్సవ కోలాహలము గ్రీకులకు సిగ్గులేదనిచాటుచున్నది. హేలేన యంతవఱకు రాకుండుటకు హేతువేమి? ఇ

మృహోత్సవమునకు మైమఱచినది. ఇప్పుడీ ముదుసలితండ్రిఁ దలఁచునా? ఎదురుగనున్నఁ జూచి ముద్దులఁగులుకును. వెనుకకుఁ దిరిగిన నేనెవండనో? పుత్త్రునకు విద్యచెప్పించినయంతరము, కుమార్తెకు వివాహమునపిమ్మట, తండ్రి యే సుఖముఁ గోరి జీవించునో యెఱుంగరాదు. తల్లిదండ్రుల యగ్రాధస్నేహమునకు—పతిదానము లేదు. (తెరవైపుజూచి) హేలేన వచ్చుచున్నట్లున్నది.

(హేలేన ప్రవేశించును.)

సెల్యూ—హేలేనా! నీకొఱకే యిచ్చట నిరీక్షించుచున్నాను.

హేలే—నిన్ను స్వయముగ రాజసభకుఁ గొంపోవుటకు వచ్చితిని. రావలయుఁదండీ!

సెల్యూ—నేను రాజులను, వారు నిన్ను బంపిరా?

హేలే—నిన్ను స్వయముగఁ గొంపోవుటకు నేనే వచ్చితిని

సెల్యూ—అట్లనా? మంచిది. నేను రాను.

హేలే—హేతువేమియులేకుండ రాననిన ధర్మమా? ఇతకు నీకుమార్తెవివాహమునకు నీవు రాకున్న నెట్లగుచు?

సెల్యూ—లేదు తల్లీ! నేనీస్థలమునుండియే మరలుదును.

హేలే—అట్లనా? ఎఱుంగుదు. మరలుటయు నుండుటయు మీచిత్తముపై నున్నది. నేను నిన్ను బలాత్కరింపఁజాలఁగదా?

సెల్యూ—హేలేనా! ఇక తండ్రిపై నీకనురాగముండరాదు

హేలే—నీపైఁ గాక మఱియెవనిపైనుండును! పోనిమ్ము! నీ యిష్టము! దయయుంచుము; పోయివచ్చెద.

సెల్యూ—ఇంతశీఘ్రముగానే! ముహూర్తకాలము పర్యంతము విశయముసహింపరాదా? ఆహా! తండ్రియెంతటి మూఢుఁడు! ఇంతస్నేహముతో, నింతయత్నముతో, నింతయాదరముతోఁ బెరిగిననీకుమార్తె నిన్ను విడచిపోవుచున్నది. నీకిక గత్యంతరములేదు.

హా! హేలేనా! నాతల్లీ! నినుఁ గన్నతండ్రిని. మఱియు — మఱియు నీవు పుట్టిన నాది తల్లిలేనిబిడ్డవని ముద్దారఁ బెంచితిని.

(కన్నీరువిడుచును.)

హేలే.—తండ్రి! క్షమింపుము. పాపాత్ముకాలను. నీవేత్రములు బాష్పపూరితములై యుండఁ జూడఁజాలను, ఇదియే, నాతుది చూపని భావించితివా? తండ్రి!

(అని మోకరించును.)

సెల్యూ—(హేలేనను లేననెత్తి) తల్లీ! నీయపరాధమేమియు లేదు. అపరాధము నాయందున్నది. నీజనకుని యపారదుఃఖవేదన నీవేమెఱుంగుదువు. కని, పెంచి, పెద్దఁజేసిన, కుమార్తెను దూరదేశమున విడిచిపోవు జనకుని దుఃఖము నీవేమెఱుంగుదువు. తల్లీ! పుత్రికాపుత్తులు, తండ్రి నెక్కమారఁబునఁ జూడ సభిలషింపరు. ఈ యపరాధమెవరిపై నాలోపింపఁగలదు? స్వభావసిద్ధముగ నన్ను నియమము, ఇట్లెఱింగియు నగాధస్నేహమోహములకు లోనై యధిక దుఃఖమును బొందుచున్నాను.

హేలే—వియోగదుఃఖ మొకతండ్రికే యుండునా? ఇట్టిసమయమునఁ గుమార్తెహృదయమెట్లుండునో యూహింపవలదా? తండ్రిప్రేమించుటయుఁ గుమారిప్రేమింపకుండుటయు నుండునా? వియోగదుఃఖభయములకు సమానమేగదా?

సెల్యూ—(దుఃఖించుచు) తల్లీ! నీవు నన్నుఁ బ్రేమింతువా?

హేలే.—తండ్రి! ప్రేమ స్త్రీరూపమున మూర్తీభవించునని యెఱుంగుము. స్త్రీజీవనము ప్రేమభూమియై నది. స్త్రీకిగల సంపదయెట్టిది? ఆదిఁ దల్లిదండ్రులు. అసంతరము భర్త, ఆపిన్సుట సంతతి. ఇట్టి క్షుద్రసంసారము పూర్ణమైయుండును. ఈసంతతియందే యాడుదానికి నవలంబనము, నానందము, నైశ్వర్యముఁగలఁబడుఁగాని మరి

వేతెదిక్కు గనఁబడదు. పురుషుఁడు స్వర్గస్థుడైనంత స్త్రీ యేగాకి
నియై గృహమున తఃచిహ్నం గాపాడుకొనుచుండును. స్త్రీవలనఁ గ
లుగు స్నేహము—ఆలస్యము—అనసరము, పురుషునకుఁ బ్రయో
దము, ప్రహరదము—చిత్తవిసోదముఁ గలిగించును. అన్ని వేళలం
దు, నన్నితలఁపులందు, నన్ని కార్యములందు, వేయేల ! జీవితమున
టను, స్త్రీస్నేహమత్యవసరము. జీవులకీ స్నేహముచేతనే, జన్మము,
నివాసము, మృత్యువు సంభవించుచున్నది స్వర్గమరునది యీస్నే
హమునకుఁ బరమానధి. ఆహారము, విహారము, శయనము, నిద్ర,
స్వప్నము, వేయేల, సర్వము స్నేహమయము.

సెల్యూ—తల్లీ! నిజము, నిజము.

హెలే—తండ్రీ! నీయొడఁగల స్నేహముఁ బట్టియే మాంటి
గోననును నిరాకరించితిని. నేడీ నగరమునంతట వినంబును మహా
త్సవ కౌలాహలము నాచెల్లల కార్తనాదమువలెనున్నదని యెఱుంగు
ము. ఎల్లరు నెవ్వరుచున్నారు. సంతోషమున నీదులాడుచున్నారు.
మహాత్సవమున ముసంగి మయిమఱిచియున్నారు. నాహృదయమె
ట్లుండవలెనో యట్లున్నది. ఒకవిధమైన వియోగవిలయాగ్నిహోత్ర
ము ప్రజ్వలించుచున్నది.

సెల్యూ—హేతువేమి? నీవు చంద్రగుప్తునిఁ బ్రేమింపవా?

హెలే—సీ వెఱుంగనా? తండ్రీ! చెప్పవలెనా? ఇది వివాహ
ముగాదు. మృత్యువు. నన్ను నేను బలియిచ్చుకొనుచున్నాను.

సెల్యూ—బలియెందుకు ?

హెలే—మానవుల హితముగోరి స్వయముగ బలియగుచు
న్నాను. సెల్యూకి నుచుద్రగుప్తుల విద్వేషవహ్నిఁ జల్లార్చుటకు, మ
ఱియు, యుద్ధాభిలాషులగు నీయరుతెగలవారికి స్నేహముఁగూర్చుట
కీవివాహము కంటెపికముగ సంభవించును.

సెల్యూ—హే లేనా! నీవీ కార్యమున కేల పూనుకొంటివి? ఈ వివాహము, నాహృదయమర్మస్థానమును శూలముతోఁ గ్రుచ్చినట్లు న్నది. కాని యీవివాహము నిసుఖమునకైన నంగీకరింప వలసివచ్చినది. ఈవివాహమువలన నీవు సుఖించుచున్న, నీయానందముఁజూచి, దుఃఖము మఱచి హాయిగ నుండఁగలను.

హే లే—తండ్రీ! లోకహితమభిలషించి యాతని వరించితిఁగాని యాత్మసుఖమునకై వరింపలేదని యెఱుఁగుము. ఈవివాహ కారణమున నెక భయంకర ప్రళయమణంగినది. ఈవివాహముచే, నార్యజాతుల రెండుఁ బరస్పరమాలింగనముఁ జేసుకొనుచున్నవి. ఈవివాహము మాయీరువురకుఁ గాదు; కర్మమోక్షములకు, చింతాకల్పనలకు, జరిగినదని యూహింపుము. ఈరెండు సభ్యజాతులకు, విద్వేషవహ్ని, యుదకప్రపాతరూపముననున్న యీవివాహముచేఁజల్లారి సంబంధ బాంధవ్యముల గలిగి యేకీభవింపుచున్నవి. ఇంతగొప్ప వివాహము పూర్వమెప్పుడైన జరిగియుండెనా ?

సెల్యూ—నిజమే. జరిగియుండదుగాని—

హే లే—తండ్రీ! బాగుగా పరిశీలింపుము. మన“ప్లేటా” వారి కపిల మహర్షియు నెకగిత్తో నెకరు గాన మొనర్చినట్లు, “సాలాన్” వారిమనువు పరస్పరము కంఠాలింగన మొనర్చుకొనినట్లు సోమరు మృదంగధ్వనులకు, వాల్మీకి మహర్షివీణ మ్రోగుచున్నట్లు, హిరోడోటసు, వ్యాసుఁడు, సోక్రేటిసు, బుద్ధుఁడు; ఎకిలిసు, భీష్ముఁడు; మిత్రలైనట్లు మావివాహమువలన లోక మెఱుంగదా? అది యానందదాయకముగాదా? ఈవివాహమునందు, పూర్వపశ్చిమములు, సముద్రగగనంబులు, స్వర్గమర్త్యములు, నిహలోక పరలోకములు, లీనములగుచున్నవి. తండ్రీ! మఱి నేనేమియు వచింపఁజాలను. సీయిష్టము.

సెల్యూ—హే లేనా! అట్లనెద నేమి ?

హేలే—(కొంతదనుక నిశ్చేష్టయై యస్ఫుటస్వరముతో) ఏమి యులేదు. ఆశీర్వాదింపుము.

సెల్యూ—అమ్మా! సుఖంపుము. ఏప్పుచుంటివా ?

హేలే—లేదు. కర్తవ్యము నన్ను బలాత్కరించుచున్నది. నేఁ బోయివచ్చెద. (మోకరించి తండ్రి) పాదఘాత, శిరమునధరించి) జీవ నమున్నంతవఱకు నీయీచరణ స్పర్శస్మృతి నన్నుఁ గాపాడుఁగాక. తండ్రి! నమస్కారము. ఓజగదీశా! సికు నేనెసంగుచున్న బలి గ్రహింపుము.

(అని శీఘ్రముగ నిష్క్రమించును.)

సెల్యూ—హేలేనా! హేలేనా!(అని తెరవైపుఁ జూచును.) ఇదియొక యాపూర్వము. స్వర్గీయము. ఇంతగొప్పబలి పూర్వ మెన్నడు జగతిలో సంభవించి యుండదు. బాగుగనే యున్నది. పోవుదునా నాదేశమునకు? ఎందుకు? ఎవరు న్నారచ్చట? అంతయు నంధ కారమయము. మార్గము గా నరాకున్నది. తల్లీ! నన్నంధునిఁ జేసి యెచ్చటికేగితివి? ఇంక నాకేమిది కుక్క? హా! ఘోరము. మహాఘోరము.(అంత, అంటిగోనను ప్రవేశించి) ఇది యెంత ఘోరము. వెఱుంగని నీఘోరమేమున్నది. నీవు చేయని ఘోరమేమున్నది. రహస్యముగ వివాహమాడి సహధర్మచారిణి యని యంగీరించి, సంతానము గలిగినతోడనే యామెనుత్యజించి, యాపుట్టినవానిని, జారజుడని దూషించుట కంటె నిది యధికఘోరమా? సర్వము నీకెఱిగించి నాహృదయపరితాప మణచుకొనుటకై వచ్చితిని.

సెల్యూ—ఎవఁడవు నీవు?

అంటిగో—నేనెవఁడనా? ఎఱుంగవా? జారజుడను.

సెల్యూ—(ఆశ్చర్యముతో) ఆంటిగోనస్ !

ఆంటి—ఆశ్చర్య మొందుచుంటివా సార్వభౌమా !

సెల్యూ—నా పరాజయమునకుఁ బరిహాసముఁ జేయ వచ్చితివా? బాగుగానున్నది.

ఆంటి—సార్వభౌమా! అట్లు తలంపవలదు.

సెల్యూ—అట్లయిన?

ఆంటి—నాజనకుని సమాచార మెఱింగివచ్చితిని.

సెల్యూ—ప్రయోజనము లేదు.

ఆంటి—ప్రయోజనము లేకేమి? ప్రయోజనముండుటఁబట్టియే గ్రీకుదేశమునకు స్త్రాత్తులవలె బరుగిడి, తల్లివలన సర్వమెఱింగి, హృదయపరితాప మించుక యణచుకొని, తిరుగ భరతఖండమునకు నేతెంచితిని.

సెల్యూ—సరియే. బాగుగ నేయున్నదిగాని—వింటివా? నేను హెలేన చంద్రగుప్తుని పట్టమహిషియైనది.

ఆంటి.—అవును. ఎఱుంగుదును. రాజసభకుఁబోయి రాజదంపతుల నాశీర్వాదించెదను.

సెల్యూ—వ్యంగ్యము.

ఆంటి—కాదు. కాదు. నిశ్చయము. హెలేన నాకు సోదరియగును.

సెల్యూ—నీవాక్యముల తర్థము తెలియకున్నది.

ఆంటి—ఎట్లు తెలియును. (అని సెల్యూకముఁ దేలి చూచును.)

సెల్యూ—అట్లు నిదానించి చూచుటేమి? ఎవడవునీవు.

ఆంటి—నేనెవండనా? నీవనినట్లు జారజుడఁగాను. నాతండ్రి

నాతల్లిని ధర్మశాస్త్ర వద్దతిని వివాహమాడగా జన్మించినవాడను. పాపము నేనెవండనో యెఱుంగవా?

సెల్యూ—కంపితస్వరమున, నితండియెవడు?

అంతి—ఎవడావాతండి? చెప్పుటకు లజ్జించుచున్నాను—కంపితస్వరమున, ఎవడు? వాతండియెవడు? పక్షిపరిత్యాగియగు సెల్యూకను.
(అని శీఘ్రముగ నిష్క్రమించును.)

సెల్యూ—(ఉస్సురని నిట్టూర్పు విడిచి, కన్నీరు విడువదు, మెల్లమెల్లగ నడచుచు) వార్ధక్యమునకు సౌఖ్యముండదు.
(అని నిష్క్రమించును.)

పంచమదృశ్యము (స్థానము:—మగధదేశమున సభాధనము. కాలము:—రాత్రి. హేతేయజుడగు పుండ్రుసింహుసనాకూఢులై యుండి.

కాత్యాయనుడు, వాతేయికో జాణక్యుడు పగివేరిండును.)

చాణ—మహారాజా! నీవు స్వకీయ భావబలమున; హిందూకూఢుపర్వతమునుండి కన్యాకుమారి పర్వతము విశాల సామ్రాజ్యము స్థాపించితివి. గ్రీకుసార్వభౌముని జయించితివి. ధన్యుడవు. ధన్యుడవు.

చంద్ర—గురుదేవా! సర్వము మీవలనగదా లభించినది.

చాణ—వత్సా! నాకార్యము నెఱవేరినది. కేబోయినచ్చెద.

సీ. శత్రుకాంతాముఖ శ చంద్రమండలముల

మలినమాశోకధూ శ మమునగప్పి

మంత్రీన్యక్షములపై శ మాయానయపవ

హృతమోహభస్మమె శ లైడలజల్లి

శ్రీభయభ్రాంత శ పౌరద్విజరహిత

నందనశము నాశ శ నంబుజేసి

అహనగహనస్థ శ యవనమృగంబుల

వెఱపించివడిప్రధా శ వింపజేసి

గీ. కోపకీలాకలాపప్ర తాపమునను
పుడమితడబడ గడగడ త వడకఁ జేసి
శేషమేమియు లేకున్కి త రోషముజిగి
నాదు కోభాగ్ని చల్లాతె త నరవ రేణ్య.

ఇచ్చట నే నుండి చేయవలసిన కార్యమేమియు లేదు. దయయుంచుము
చంద్ర—గురుదేవా! నాయం దపరాధమున్నదనియూ నన్నెడ
బాయుచున్నారు?

చాణ—వత్సా! నీయందెట్టి యపరాధము లేదు. నేజేసిన
కార్య మత్యన్భుతమైనను బ్రాహ్మణునకుఁ దగినది. దర్పము, కోభ
ము, ప్రహీణింప, మొదలగు నివి బ్రాహ్మణుని యుచిత ప్రవృత్తుల
లోఁ జేరవు. క్షమ, తితిక్ష, త్యాగము మొదలగునవి బ్రాహ్మణధర్మ
ములు. నాకోభోన్మాద మణంగినది. జ్ఞాననేత్రమించుక వికసించుచు
న్నది నే వెడలెడఁగాక. నిన్నాశ్రయించిన యీసామ్రాజ్యమును,
మంత్రికాత్యాయనుని తోడ్పాటునఁ బరిపాలింపుము.

కాత్య—మఱిసీను—

చాణ—నాకీరాజకార్యములతోఁ బనిలేదు. నాతల్లి నాకు ల
భించినది—ఈమోహబలఁబునకు నాహృదయపాపాణము కరఁగి ద్రవిం
చుచున్నది. శుష్కతరువు చిగిర్చినది. మరుభూమినుధాసమంద్రముచే
దరంగితమైనది.మీకు శుభమగుఁగాక. దయఁగలిగియుండుడు.

హేలే—చంద్ర—(సింహాసనముండి దిగి నమస్కరింతురు)

చాణ—శుభమగుఁగాక ... (ఆత్రేయితో నిష్క్రమించును.)

చంద్ర—ఆశ్చర్యముగనున్నది. ... నేడేమియు నుత్సాహము
లేదు. గురుదేవుఁడు వెడలుటఁబట్టియు, బంధూత్తముండగు చంద్రకే
తువు మరణించుటఁబట్టియు జయజయధ్వని రోదనధ్వనివలె దోచు
చున్నది.

హేలే—ఆతనిలో పను నావలనఁ బూర్తి గాకుండునా?

చంద్ర—నాకన్నివిధముల నుపకారమొనర్చి, తనసర్వస్వము నాకై వినియోగించి, నిష్కారణకోపము సహించి, తుదకు నానిమిత్తము పాగొనులనర్పించెను. వాని చేనెట్లునుండునగులకు? (అంత ఆతనిలోనను ప్రవేశించి) హేలేనా!

హేలే—(చమకితయై) ఓహూ! ఆంటిగోనస్!

ఆంటి—సోదరీ! నేను గ్రీసుదేశమునుండి నీవివాహమునకుఁ గానుకఁ గొనివచ్చితిని. భార్యస్నేహకీర్వాదము, బరిష్కరింపుము. సార్వభౌమా! చంద్రగుప్తమునకురాజా! కానుకగ నేర్పాటును నీవే మాదృఘముష్టిబద్ధమును ఖడ్గముఁ గొని వినియోగింపుము. (అనిచంద్రగుప్తుని పదసమీపమునఁ బడవేయును.)

చంద్ర—సైనికా! నీవెవఁడవు.

ఆంటి—పోల్చుకొన లేదా! ఎవనిఖడ్గధరాతనముచే మాఖడ్గమును రచ్యుతమైనదో. యెవనివలన పితృహత్యాపాతకముతప్పినదో, యట్లు వానిని నేనుమాత్రము మఱవను.

చంద్ర—నిన్ను పితృహత్యాపాతకమునుండి వచ్చించితివా? నీ తండ్రియెవఁడు?

ఆంటి—గ్రీకుసార్వభౌముఁడగు సెల్యూకిను.

హేలే—త్రిశ్లిపడి) ఆ...ఆ...ఏమనుచున్నావు?

ఆంటి—అవును హేలేనా! నేను నీసోదరుఁడను నీవు నాపేరును నిరాకరించితివి. మంచిపనిచేసితివి.

హేలే—ఆంటిగోనస్! నీవు నాయన్నవా? నిజమా?

ఆంటి—అవును సోదరీ!

హేలే—అన్నా! నాహృదయమునుండి మహాపర్వతభాగము దొలంగించితివి. తుమింపుము. (అనియూతనిపాదములఁబడుచు.)

అంటి—(లేవ నెత్తి) సర్వభౌమా ! నీనీరత్న మునుధరింపుము. ఇ
ట్టిరత్నము మణిలభింపనేరదు. అనిర్వరణ నీయ సౌందర్యముగల యీమె
బాహ్యమునకప్పురసయై, యంతరమున చేపయై యుండును—ఉదారమగు
నీమెయంతఃకరణమున కీమె సౌందర్యము తుల్యముగా నేరదు. నేరబో
యి వచ్చెద. రాజదంపతులకు శుభమగుగాక.

(అని నిష్క్రమించును.)

(అంతఛాయ ననరత్న హారముతో ప్రవేశించి, దుఃఖమునుండి హె
లేననుచు ద్రగ్గుప్పుని వీక్షించి,) ఓహో! ఏమిసౌభాగ్యము! హృదయ
మా! ముఖము! అబ్బ... అబ్బ... అసూయ! ప్రభావము! నీరీరమువల
మగుచున్నది— (హృదయమునుద్దేశించి)

మ. అనసూయన్వహించి యోర్పుగనుమా! శయికంపితాంగి! బునన్

వనటన్జెందగ నేల? తాల్మివలదే? శ పాదాబ్జముల తొట్టిలన్

కనుదోయిన్నితమీటి పొంగిపొరలెన్ శ గర్జనమునున్నదగా

మనమా! యీర్ష్యనహింపబోలదునుమా, శ మన్నించి శాంతింపుమా

(అని రెండడుగులు వైచి) సహింపదరమగునా ! అయ్యది స్వభావసిద్ధ
ముగదా ? విరక్తి జెందవలసిన సమయమిది. ఆహా...

మ. వనభూభాగములన్ధరాధరములన్ శ వ్యాఘ్రాదిసహ్యోత్కరం

బనజీవించుచునుండు భూజనులవై శ శాధిక్యమున్ గల్గియుం

డిమాత్రంబున నిన్పుడవలచునే శ నీకేలయీభ్రాంతి? యో

మనమా! యీర్ష్యనహింపబోలదునుమా, శ మన్నించి శాంతింపుమా

మ. కనశాంగిన్కలకంఠకంఠినిగనెన్ శ గాంక్షించి మోహించె నిన్

గనెనో నీవొకరాచకన్నెవనినిన్ శ గామించి ప్రేమించెనో

నిరుబెండ్లాడునె ? యింతవంతదగునే శ నీకేల యీశోకమో

మనమాయీర్ష్యనహింపబోలదునుమా, శ మన్నించి శాంతింపుమా

(అని మెల్లగనడచి) ప్రకృతిజన్యమైన అనురాగము బడయ నెంతటియ

దృష్టమగుండవలెను. హృదయమా : సర్వప్రేమించిన పురుషుడును
ఖంఠుటయేగదా సేమగదావలసివచ్చింది. ఏకేవిచారమేల ? ఈయన్ దేవుని
మేల?

మ. వనభూభాగముననున్న నవలూ : నవ్యాంబు : జూడఁజ
క్కనిబైతావలఁజల్లినాసికలవా : కర్మముచున్ గాఁగి కా
చనమున్నచు లననైఁజూడఁగలచు : చచ్చ-చరికంబు : నీ
వనఁగాలెక్కయెచ-దగ్గఁగుప్తుతు ? మో : మాభాగినినివ్వింతువే.
మ : మాయార్వ్యవహారంబులనుమా : మన్నించి శాంతిఁ పుమా
(సమీపించుచు) హృదయమునైర్వయముననున్నదా ? ఏమని మాత్రుడఁ
గలను. కన్నీగుచుగాడచిచ్చువా ! ఎట్లుమాడఁగలను ! ...

మ. వినుమోదేహముశాశ్వతంబె. యొకని : స్వీక్షించి కాంక్షి-విభా
ననురక్తి : వ్యహారంబులవివిధవిధా : హారంబు : నర్మకవా
ర్థిని ప్రాణంబులనెల్లఁ గోల్పుచునువేరీ క్రించుదగ్గఁగుప్తు. మన
తనుసౌందర్యముఁగాంచి ప్రేమదీయనే ? తప్పొప్పులంఁగానవే ?
మనము : యార్వ్యవహారంబులనుమా : మన్నించి శాంతిఁ పుమా
(సమీపించి) రాజదంపతులకు జగము.

చంద్ర—ఓహూఁ ఛాయా ! నీకీటాక్షదృష్టిచే నీమనః-త్పని మ
తిమనోహరమైయున్నది.

ఛాయా—నాదృష్టమా ! భరతఖండచక్రవర్తికికొక కానుక పై
మహార్వకవియగ నెసంగుట కైవచ్చితిని. అరుమతిఁచిన, నీరత్నహారము
తో నామెకంతమునలంకరించి పోయెద.

చంద్ర—ఎచ్చటికేగెదవుఛాయా !

ఛాయా—నాదివమోమాన మందహాసముఁజేయుచుఁ గార్వీ
భాషా : ఈవిప్రులబ్రహ్మాండమున, సన్యాసిని యగు ఛాయకు నివసించు
జగదాస్రమంబు ?

చంద్ర—చంద్రకేతున స్వర్గస్థుడగుటచాలదా? నీవుసహితము నన్నువిడనాడదగునా?

హేలే—(సమీపించి స్నేహభావమున ఛాయచేతులఁబట్టుకొని) ఛాయా! తలవంచుకొని దుఃఖింపనేల? రమ్మ...ఏక సముద్రమున రెండునదులు సంగమింపరాదా? ఒక్కయాకాశమునఁ జంద్రసూర్యులుదయింపకుండిరా? ఏకవృక్షంబున రెండుతలాశ్రయించి పుష్పించకున్నవా? నాసౌభాగ్యములో సగము నీకు పంచియిచ్చెదను. ఇంతవిచారమేల?

ఛాయ—హేలేనా! నేను సహింపఁగలను. సహింపకున్న స్త్రీజన్మమువలన లాభమేమి? రమ్మ...హేలేనా! నాచేతులతో నవరత్నహారము, నీకంతమున నలంకరించెదను. (అని హేలేనచేతులఁబట్టుకొని) ఈముఖము—ఈసౌందర్యము—ఈయుదారహృదయము—అనిర్వర్ణనీయములు. నీవు నాచంద్రగుప్తుని సుఖింపఁజేయఁగల.

(అని చేనున్నరత్నహారము నలంకరింపఁబోవును)

హేలే—(ఛాయచేతులనుఁబట్టుకొని) అట్లుకాదు. ఈహారము నీవలంకరింపఁదగిన స్థలముఁ జూపెదరమ్మ. (అనిచంద్రగుప్తునికంతమున నలంకరింపఁజేసి, యాహేలేతులఁ దనకంతమునకు చుట్టబెట్టుకొని) ఆహారమునకు విలువయున్నది గాని యాహారమునకు విలువలేదు. (అని ఛాయఁగోఁగించుకొని) ఛాయా! నీవు నాచెల్లెలవు.

(యవనికజారును.)

పంచనూకముసంపూర్ణము.

శ్రీరామార్పణమస్తు

తప్పాప్పుల పట్టిక.

పుట. పంక్తి.	తప్పు.	ఒక్క.
4 9	సతిఁ గావింపకుండ	సతిఁ గావింపకుండ
4 10	శేకలనణంచి	శేకలనణంచి
5 9	జో తన్ను ప్రివాహము	జో తన్ను ప్రివాహము
6 19	మరిగించుచుదనము	మరిగించుచుదనము
7 14	శత్రునే నాసంఘము	శత్రునే నాసంఘము
7 17	హత్యవలెక రా శ మై	హత్యవలెక రా శ మై
9 16	ఖండార్థభాగము	ఖండార్థభాగము
12 30	ప్రతిదినము ప్రాతఃకాలము	ప్రతిదినము ప్రాతఃకాలము
23 25	భాగ్యసహోదరుడను	భాగ్యసహోదరుడను
26 7	వేయఁ చేతులవాని	వేయఁ చేతులవాని
26 9	వేయకన్నులవాని	వేయకన్నులవాని
34 9	మన్నించుచుండును	మన్నించుచుండును
35 15	లభింపవచ్చును! సౌఖ్యమింతికి	లభింపవచ్చును! సౌఖ్యమింతికి
36 35	సముద్రమనధమున	సముద్రమనధమున
37 7	స్థయిర్యమువహించెను	స్థయిర్యమువహించెను
40 21	బహు హిందములయందు	బహు హిందములయందు
43 10	కేవలముభావ్యము	కేవలముభావ్యము
48 11	మనసారవలసిన	మనసారవలసిన
49 1	మఱియొక నాడిచ్చెద	మఱియొక నాడిచ్చెద
49 19	వీనికింతటియశాద్భుత్యము?	వీనికింతటియశాద్భుత్యము?
53 18	సంధిఁగూర్చి ప్రసంగించెదను	సంధిఁగూర్చి ప్రసంగించెను
59 19	జారుడనిపలికి	జారుడనిపలికి
61 12	లోగీడించినన్	లోగీడించినన్
64 15	వధిపఁబడినది	వధిపఁబడినది

పుట. పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
70	22	పగ్గిహేళి కాపగ్గిళ్ళ మువలె
71	24	జీవనధాతి
72	21	నీ రాజనంబుకా
83	12	శరేశ తాంత్సమాచరేత్
88	23	కుందరదనుఁగని
93	17	గాంచెదీవిపుడ
94	5	కుండగఁగూలిచి
95	25	నిష్పంద, నిర్ని
104	22	వీరబలా
106	9	జ్యోత్స్నాతయగు
107	10	మాకిల్లులేదు
108	1	ద్వితీయదృశ్యము
114	19	జగీషవహ్ని
115	12	నీవామెకుమారితివి
115	13	జేయుదువా ?
116	22	సహస్రభణములతో
122	17	ఆఁ—ఆఁ—అమతీయు
124	4	నేను నీకుసంధి
124	6	లచ్చింపఁదగినమయమిది
125	3	(తిల్పించి
129	1	నోలలాడి
129	7	గగనవీధి
129	23	లాకమించె
133	1	నెలవేర్చితివి
133	12	లోక భయముతో
135	8	కర్మమును భరించి కార్యములఁబట్టి కర్మఫలము ననుభవించును
138	22	హృదయమా
		కార్యములఁబట్టి కర్మఫలము ననుభవించును
		హృదయమా

పుట. పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.	
138	10	సంతోషపరతాపమేకీభవించినది	సంతోషపరితాపములేకీభవించినది
139	1	తనభాగ్యమరణాంతరము	తనభాగ్యమరణాంతరము
139	12	భయసంభ్రమములతోఁదొలగించి	భయసంభ్రమములతోఁదొలగి
139	22	మహాస్థైరత్నములు	మహాస్థైరత్నములు
140	20	ప్రభావము	ప్రభాతము
141	23	విశయముసహింపరాదా	విశంబము సహింపరాదా
142	13	స్వభావస్థిమగునన్ననియ ముము,	ఇది స్వభావస్థిమగునన్ననియ ముము
142	18	పియోగదుఃఖభయములకు సమానమేగదా ?	పియోగదుఃఖభయము లిరువైరకు సమానములేగదా ?
145	17	వెలుంగని నీఘోరమేమున్నది	నీవెలుంగని ఘోరమేమున్నది
145	19	యంగీకరించి	యంగీకరించి
148	9	బ్రాహ్మణునకడగినది	బ్రాహ్మణునకుఁదగినది
150	12	తోటిల్లన్	తోటిల్లెన్
151	6	జూడఁగల	జూడదల

ఆంటిగోసన్ — ఆంటియోకన్ — ఈరెండు వామములు నొకపాత్రకుఁ జేందినవని యెలుంగవలెను —

కవిరాజ శ్రీ మధుసూదన శర్మగారిచే కనిపెట్టబడిన

అద్భుత గుణ సంపన్న మగు

వృత్తుంజయకల్పము.

శుక్లనక్షత్రము, స్వప్న స్థలితము, ఇంద్రియ శైథిల్యమునకు
అద్వితీయము! అనుభవైక పేద్యము!! అమృత తుల్యము!!!

స్నాయు చౌర్యల్యమునకు, వీర్యవృద్ధికి, వీర్యము చిక్కపరచు
టకు, రక్తము శుభ్రపరచుటకు, వాత, పిత్త, కఫ సామ్యముజేసి
రోగములను నిర్మూలించుటకు, వాతము పొగొట్టి నరములకు, పేళిఖం
డములకు నూతన బలమిచ్చుటకు, స్త్రీల కుసుమ రోగముల నడచి
గర్భోత్పత్తి కలుగజేయుటకు, సమస్త మేహరోగములు, స్మరణశక్తిత
గ్గుట, మొదలగువాటిని బాగుచేయుటలో గంటకాలమున గుణము
జూపించితీరును. ఎవరయిన కాదనిపించినచో వారికి తగిన బహు
మాన మివ్వబడును. 30 మాత్రెలుగల డబ్బీ 1 కి రు. 3 లు.

సంజీవనీ సాలసా.

మాయమందు కాదు!! అనేకయోగ్యతాపత్రిక లందినది!!!

భిరంగీ జాడ్యములకు తోడు దష్టవైద్యుల రస ప్రయోగము
ల వలన వికృతాకారములుగ మారు శరీరములను వజ్రశరీరములుగా
జేయుటలో దీనికి మించిన యశాషధము వేరొకటి లేదని దృఢముగ
జెప్పగలము. ఈయశాషధము శరీరమున ప్రవేశించిన వెంటనే చెడుర
క్తమును శుభ్రపరచి శరీరమునకు కాంతిని, బలమును, ఉత్సాహము
ను ఇచ్చుటయే కాక; వాతపట్లు, కుష్టు, గజ్జ, తామర మొదలగు చర్మ
వ్యాధులను మొదలంట నశింపజేయును.

వెల సీసా 1 కి రు 1—8—0 మాత్రమే.

వలయువారు:—అమృతబిందు ఔషధాలయము,

బరంపురం, (గంజాం) అని వ్రాయవలెను.

మనోహరములు.

విచిత్ర ప్రకటనలు. (తేదీ) వచ్చినాచుకొనిన గ్రంథము—
ప్రసిద్ధికెక్కిన గ్రంథముల నామములను నామములను నామములను.

పు. 0—12—0.

విజయవిజయము:—భారతదేశమునందును ముఖ్యముగా ప్రసిద్ధికెక్కిన
న అరుదరితముల నామములను నామములను నామములను (1—10—0).
ఈ గ్రంథము నొక సారి కొనుగోరికొనిన గ్రంథములను నామములను.

గ్రంథములను నామములను

గ్రంథములను నామములను (గం. 100).

ఇదివరకు ప్రచురింపబడిన గ్రంథములు.

	సంపాదకులకు	ఇతరులకు.
1 ఉపాధ్యక్షులము	1 0 0	1 8 0
2 వాఁడే వీఁడు	1 0 0	1 4 0
3 ప్రేమము	0 8 0	0 12 0
4 సుహృద్భావము	0 12 0	1 0 0
5 పద్మినీపరిణయము	(ప్రతులు లేవు)	
6 విలాసార్జునము	0 8 0	0 12 0
7 సగుణ (మొదటిభాగము)	1 4 0	1 8 0
8 „ (రెండవభాగము)	0 10 0	0 12 0
9 „ (మూడవభాగము)	0 10 0	0 12 0
10 కొన్ని ప్రాశ్న	(ప్రతులు లేవు)	
11 వేంకటరావు	1 0 0	1 8 0
12 నేనే. (వాఁడేవీఁడునకు 2 వ భాగము)	1 0 0	1 6 0
13 † కోటిశతనయ (నిరూపకనవల)	1 0 0	1 4 0
14 ‡ కాలూరాయి “నేనే” తరువాయి	1 4 0	1 8 0

† 1922 సం॥మున బహుమాన పరితా పతనీయ గ్రంథముగా నేర్పడి పరిక్ష నొనర్చి, నూటపదార్లు, అర్ధనూటపదార్లు, పావు నూటపదార్లు బహుమానము లొసంగిన గ్రంథమిది.

‡ 1923 సం॥రమున బహుమాన పరితా పతనీయ గ్రంథముగా నేర్పడి నూర్లు, ఏబదులు, పదులు బహుమానము లొసంగుదునని బ్రకటించినది.

VEGU-JUKKA OFFICE,
BERHAMPORE,
15 th April 1923.

D. V. KRISHNARAO,
Secretary.